

บทที่ 2

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การวิจัยครั้งนี้ ศึกษาเกี่ยวกับการศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถิพุทธ : การวิจัยพหุกรณีศึกษา ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องโดยนำเสนอสาระสำคัญ แบ่งออกเป็น 4 ตอน ดังนี้

- ตอนที่ 1 โรงเรียนวิถิพุทธ
- ตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพ
- ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ตอนที่ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ตอนที่ 1 โรงเรียนวิถิพุทธ

1.1 ประวัติความเป็นมาของโรงเรียนวิถิพุทธ

สืบเนื่องจากที่กระทรวงศึกษาธิการ จัดประชุมเรื่อง “หลักสูตรใหม่ เด็กไทยพัฒนา” ที่ประชุมได้หารือถึงโรงเรียนจัดการศึกษาสนองต่อความสามารถที่แตกต่างกันของบุคคล เพื่อนำพาเด็กและเยาวชนไทย ก้าวทันความเปลี่ยนแปลงของโลกอย่างไร้ขีดจำกัด ผลจากการประชุมในประเด็นเกี่ยวกับสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนาสามารถสรุปได้ว่าให้สาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนามี 1 หน่วยกิต และให้มีโรงเรียนวิถิพุทธนาร่องจังหวัดละ 2 โรงเรียนในปี 2546 (กระทรวงศึกษาธิการ, 2546)

เหตุที่ทำให้มีการพูดถึงโรงเรียนวิถิพุทธก็เพราะว่าการสอนวิชาพระพุทธศาสนาให้ได้ผล จะต้องนำไปบูรณาการเข้ากับชีวิตจริงเพื่ออบรมคุณธรรมจริยธรรมให้กับเด็กที่สำคัญ คือ ต้องนิมนต์พระสงฆ์มาช่วยสอนในโรงเรียน เหมือนกับโรงเรียนที่จัดโดยบางศาสนาก็ไม่สอนเฉพาะเรื่องวิชาการ แต่เน้นเรื่องกิริยามารยาทและอบรมคุณธรรมจริยธรรมด้วย โรงเรียนเหล่านั้นประสบความสำเร็จในการอบรมคุณธรรมจริยธรรม เพราะมีบาทหลวงและแม่ชีมาเป็นแบบอย่างอบรมดูแลเด็กอย่างใกล้ชิด ดังนั้นจึงควรมีโรงเรียนที่สอนเน้นเรื่องคุณธรรม จริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา โดยนิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการ สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เป็น ณ ตอนแรกเรียกโรงเรียนประเภทนี้ว่า โรงเรียนสอนเน้นพระพุทธศาสนา เช่นเดียวกับโรงเรียนที่สอนเน้นภาษาอังกฤษ โรงเรียนเหล่านี้ก็เหมือนโรงเรียนปกติทั่วไป แต่สอนเน้นวิชาพระพุทธศาสนาเป็นพิเศษ เพื่อให้เด็กสามารถนำหลักธรรมทาง

พระพุทธศาสนาไปใช้ปฏิบัติในชีวิตจริง นโยบายในปีการศึกษา 2546 นั้นให้มีโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาเป็นการนำร่องจังหวัดละ 2 โรงเรียน และต่อมากกระทรวงศึกษาธิการได้เรียกโรงเรียนที่สอนเน้นพระพุทธศาสนาว่า "โรงเรียนวิถีพุทธ"

โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นหนึ่งในรูปแบบใหม่ ที่จะช่วยผลักดันให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข กระทรวงศึกษาธิการได้ข้อสรุปโรงเรียนวิถีพุทธในเรื่องสำคัญ กล่าวคือ ภาพสรุปโรงเรียนวิถีพุทธ ครอบคลุมความคิดรูปแบบโรงเรียนวิถีพุทธ และแนวทางในการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ โรงเรียนวิถีพุทธเริ่มโครงการเมื่อเดือน พฤษภาคม 2546 (คณะกรรมการพัฒนานวัตกรรมการศึกษา, 2549) มีโรงเรียนที่สมัครใจเข้าร่วมโครงการ 89 โรงเรียน มีทั้งระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา กระจายอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศไทย แต่ข้อมูล ณ เดือนกุมภาพันธ์ 2549 มีโรงเรียนวิถีพุทธ จำนวน 19,975 โรงเรียน (สำนักพัฒนานวัตกรรมการจัดการศึกษา, 2549) จากจำนวนโรงเรียนทั่วประเทศ 41,069 โรงเรียน

จากประวัติความเป็นมาข้างต้น สามารถสรุปได้ว่าโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ก่อตั้งขึ้นในปี 2546 เพื่อให้เด็กและเยาวชนไทยสามารถพัฒนาศักยภาพ เป็นคนดี คนเก่งของสังคม และสามารถดำรงชีวิตได้อย่างมีความสุข ผ่านโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสอนเน้นเรื่องคุณธรรม จริยธรรมตามหลักพระพุทธศาสนา นิมนต์พระสงฆ์มาสอนในโรงเรียนเพื่อให้เป็นแบบอย่างทางศีลธรรมแก่เด็กและเยาวชนด้วยการสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เป็น มีโรงเรียนเข้าร่วมโครงการเริ่มต้น 89 โรงเรียน แต่ ณ ปัจจุบันมีโรงเรียนให้ความสนใจเข้าร่วมโครงการเป็นจำนวนมาก

1.2 ความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธ

สิริกรณ์ มณีนรินทร์ (2545) ได้กล่าวไว้เกี่ยวกับโรงเรียนวิถีพุทธว่าเป็นวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ แต่เดิมมาพุทธธรรม มุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตแท้จริง และสามารถดำเนินชีวิต (กิน อยู่ ดู ฟัง) ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม พุทธธรรมมีระบบการศึกษา 3 ประการ คือ ไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นการฝึกอบรมที่ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านอย่างบูรณาการสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ได้

พระธรรมปิฎก (2546, อ้างถึงใน กระทรวงศึกษาธิการ, 2546) กล่าวถึงความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธว่า หมายถึง สถานศึกษาที่ดำเนินในทางของพุทธะ คือ ท่านผู้รู้ ผู้ตื่น ผู้เบิกบาน ความรู้ความตื่นความเบิกบานนั้นเป็นลักษณะ 3 ด้านของแกนอันเดียว คือปัญญาที่พัฒนา ประณีตยิ่งขึ้นไปในจิตใจที่ตั้งงาม สุข สดใสมีพลังเข้มแข็งด้วยสมาธิ โดยมีการสื่อสาร และ

พฤติกรรมที่สัมพันธ์อย่างเกื้อกูลกับเพื่อนมนุษย์และสิ่งแวดล้อมเป็นฐานรองรับสนับสนุนทำให้เกิดการพัฒนาที่ต้องการ 3 ด้านบูรณาการเป็นไตรสิกขา

กระทรวงศึกษาธิการ (2546) ได้ให้ความหมายคำว่าโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ

กระทรวงศึกษาธิการ (2547) ได้ให้ความหมายคำว่าโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ว่าโรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของโรงเรียน เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา "การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น" คือ มีปัญญารู้เข้าใจในทางคุณค่าทำให้กระบวนการทางวัฒนธรรมแสวงปัญญา และมีวัฒนธรรมเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต

พระเทพโสภณ (2547, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547) ได้ให้ความหมายคำว่าโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขา เพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา 4 คือ พัฒนาการทางกาย สังคม จิต และปัญญา โดยผู้เรียนที่มีพัฒนาการทั้ง 4 ด้านจะเป็นคนเก่ง ดี และมีความสุขด้วยเหตุผลดังต่อไปนี้

1. พัฒนาการทางกายซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลจากการศึกษาวิชาชีพและพัฒนาทางปัญญาซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการศึกษาวิชาการจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนเก่ง
2. พัฒนาการด้านสังคมซึ่งเป็นผลจากการยึดมั่นในศีลธรรม รักษาระเบียบวินัย และจรรยาบรรณจะทำให้ผู้เรียนเป็นคนดีได้
3. พัฒนาการทางจิตซึ่งเกิดจากการบริหารจิตให้มีสติ สมาธิ และคุณธรรมอื่นๆจะทำให้ผู้เรียนมีสุขภาพจิตที่ดี เป็นคนมีความสุข

สมเด็จพระพุทธมาจารย์ (2547, อ้างถึงใน มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, 2547) ได้ให้ความหมายคำว่าโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้และพัฒนาชีวิตโดยผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรม แสวงหาและมีเมตตาเป็นฐานการดำเนินชีวิต โรงเรียนวิถีพุทธจึงเป็นโรงเรียนที่นำวิถีวัฒนธรรมของชาวไทยส่วนใหญ่ แต่เดิมมามุ่งเน้นให้ผู้ศึกษาเข้าใจชีวิตได้อย่างถูกต้องเหมาะสม โดยอาศัยระบบการศึกษาตามหลักพุทธธรรม 3 ประการ คือ ไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา มาใช้ในการฝึกอบรม ให้ครอบคลุมการดำเนินชีวิตทุกด้านสู่การพัฒนาที่สมบูรณ์ได้

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย (2547) ได้ให้ความหมายคำว่าโรงเรียนวิถีพุทธ ไว้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้ หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา ได้แก่ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการ โดยมีผู้บริหารและคณะครูเป็นกัลยาณมิตรการพัฒนา โดยเน้นการจัดสภาพทุก ๆ ด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักพุทธธรรมอย่างบูรณาการที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงามตามลักษณะแห่งปัญญาคุณธรรม 4 ประการ คือ 1) สัมปยุตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี 2) สัทธัมมัสสวนะ หมายถึง เอาใจใส่ศึกษาโดยมีหลักสูตร การเรียนการสอนที่ดี 3) โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์พิจารณาหาเหตุผลที่ดีและถูกวิธี 4) ธัมมานุষ্ঠมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถนำความรู้ไปใช้ในชีวิตรู้ได้ถูกต้องเหมาะสม

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548) โรงเรียนวิถีพุทธ หมายถึง โรงเรียนที่จัดการศึกษาตามหลักไตรสิกขาเพื่อพัฒนาผู้เรียนเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ด้วยภาวนา 7 คือ พัฒนาทางกาย สังคม จิต และปัญญา

แสงทอง เรืองศิลป์ (2548) คำว่า วิถี หมายถึง แนวทาง หรือแนวปฏิบัติ คำว่า พุทธ หมายถึง ศาสนาพุทธ วิถีพุทธจึงเป็นแนวทางการดำเนินวิถีชีวิตแบบชาวพุทธ (Buddhist Way of Life) โดยยึดหลักไตรสิกขา เป็นหลัก หรือ ศีล สมาธิ ปัญญา

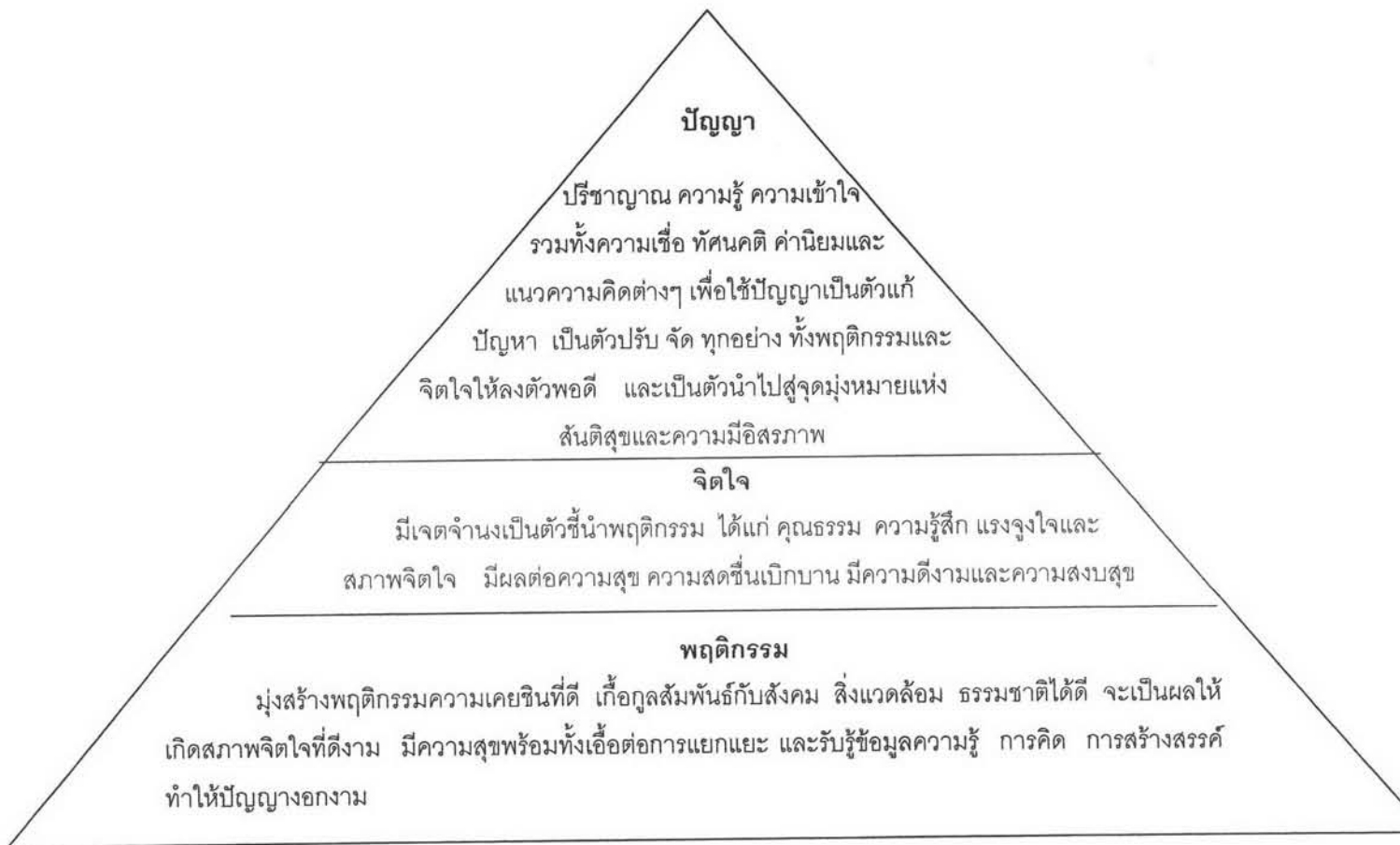
จากความหมายของโรงเรียนวิถีพุทธข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า โรงเรียนวิถีพุทธ คือ โรงเรียนระบบปกติทั่วไปที่นำหลักธรรมพระพุทธศาสนามาใช้หรือประยุกต์ใช้ในการบริหารและการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของโรงเรียน เน้นกรอบการพัฒนาตามหลักไตรสิกขาอย่างบูรณาการ ผู้เรียนได้เรียนรู้ผ่านการพัฒนา "การกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น" และเป็นคนเก่ง ดี มีความสุข

1.3 รูปแบบการจัดการและลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

1.3.1 รูปแบบการจัดการของโรงเรียนวิถีพุทธ

โรงเรียนวิถีพุทธ เป็นสถานศึกษาในระบบปกติ ที่นำหลักธรรม หรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษาของสถานศึกษานั้น โดยมีจุดเน้นที่สำคัญ คือ การนำหลักธรรมมาใช้ในระบบการพัฒนาผู้เรียนโดยรวมของสถานศึกษา ซึ่งอาจเป็นการเรียนการสอนในภาพรวมของหลักสูตรสถานศึกษา หรือการจัดเป็นระบบวิถีชีวิตในสถานศึกษาของผู้เรียนส่วนใหญ่ โดยนำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟังเป็น คือ ใช้ปัญญาและเกิดประโยชน์แท้จริงต่อชีวิต และการจัดดำเนินการของสถานศึกษา จะแสดงถึงการจัดสภาพแวดล้อมและบรรยากาศ ที่เป็นกัลยาณมิตรเอื้อในการพัฒนาผู้เรียนดังกล่าว

จัดผ่านระบบไตรสิกขา ที่ผู้เรียนได้ศึกษาปฏิบัติอบรมทั้ง ศีลหรือพฤติกรรมหรือวินัยในการดำเนินชีวิตที่ดีงามสำหรับตนและสังคม สมาธิ หรือด้านการพัฒนาจิตใจที่มีคุณภาพ มีสมรรถภาพ มีจิตใจที่ตั้งมั่นเข้มแข็งและสงบ และปัญญาที่มีความรู้ที่ถูกต้องมีศักยภาพในการคิด การแก้ปัญหาที่เหมาะสม โดยมีครูและผู้บริหารสถานศึกษาเป็นกัลยาณมิตรสำคัญที่รักและปรารถนาดีที่จะพัฒนาผู้เรียนอย่างดีที่สุด ด้วยความเพียรพยายาม ระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา สามารถแสดงเป็นแผนภาพได้ดังนี้

ที่มา: พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), 2546

แผนภาพที่ 1 ระบบไตรสิกขา

1.3.2 ลักษณะโรงเรียนวิถีพุทธ

เน้นการจัดสภาพทุกๆด้าน เพื่อสนับสนุนให้ผู้เรียนพัฒนาตามหลักสูตรพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ที่ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาวุฒิธรรม 4 ประการ คือ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

1. สัมปรีตสังเสวะ หมายถึง การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีครู อาจารย์ดี มีข้อมูล มีสื่อที่ดี
2. สัมถัมมัสสวณะ หมายถึง การเอาใจใส่ศึกษา โดยมีหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี
3. โยนิโสมนสิการ หมายถึง มีกระบวนการคิดวิเคราะห์ หาเหตุผลที่ดี และถูกวิธี
4. ธัมมานุষ্ঠัมมปฏิบัติ หมายถึง ความสามารถ นำความรู้ไปใช้ในชีวิตรได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

แต่อย่างไรก็ตาม โรงเรียนวิถิปุทธคงไม่สามารถเกิดขึ้นในโรงเรียนได้เพียงอย่างเดียว นโยบายดังกล่าว จะต้องมีความสอดคล้องสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม โดยทุกฝ่ายจะต้องเข้ามามีส่วนร่วมในนโยบาย ดังนี้

1. บ้าน หมายถึง พ่อแม่ผู้ปกครองเด็กนักเรียนจะต้องมีส่วนในการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรม โดยพ่อแม่ผู้ปกครองเด็กนักเรียนจะต้องเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับเด็กด้วย มิใช่ปล่อยให้เป็นที่ของทางโรงเรียนเพียงฝ่ายเดียว
2. วัด หมายถึง พระสงฆ์ที่เป็นผู้นำทางศาสนาจะต้องเห็นความสำคัญของปัญหาและเกิดการรู้สึกผิดชอบด้วยกันในสังคม โดยการเข้าไปทำการฝึกอบรมเป็นกลยุทธ์เชิงรุกในการประกาศคำสอนเพื่อประโยชน์สุขของสังคมโดยส่วนรวม
3. โรงเรียน หมายถึง ทางคณะครู/ อาจารย์ จะต้องมีส่วนร่วมที่มองเห็นความสำคัญของนโยบายดังกล่าว โดยจะต้องร่วมมือประสานงานกับทุกฝ่าย ไม่ว่าจะเป็นบ้าน วัดให้เข้ามามีส่วนในการบริหารจัดการเพื่อให้บรรลุตามวัตถุประสงค์
4. ชุมชน หมายถึง ประชาชนทั่วไปที่อาศัยอยู่ในเขตชุมชนนั้นๆ เช่น กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน อบต. คณะกรรมการในโรงเรียน และองค์กรธุรกิจต่างๆ ให้เข้ามามีส่วนช่วยเหลือส่งเสริมสนับสนุน โดยการให้ทุนส่งเสริมการพัฒนาคุณธรรมจริยธรรมของนักเรียน

การจัดสภาพของโรงเรียนวิถิปุทธ ประกอบด้วย 5 ด้าน คือ 1) ด้านกายภาพ คือ อาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้ สภาพแวดล้อม เป็นต้น 2) ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต เช่น กิจกรรมประจำวัน กิจกรรมวันสำคัญ กิจกรรมนักเรียนต่าง ๆ 3) ด้านการเรียนการสอน เริ่มตั้งแต่การกำหนดหลักสูตรสถานศึกษา การจัดหน่วยการเรียนรู้ แผนการจัดการเรียนรู้ จนถึงกระบวนการเรียนการสอน 4) ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ในการปฏิบัติต่อกันระหว่างครูกับนักเรียน นักเรียนกับนักเรียน หรือครูกับครู เป็นต้น และ 5) ด้านการบริหารจัดการ ตั้งแต่การกำหนดวิสัยทัศน์ จุดเน้น การกำหนดแผนปฏิบัติการ การสนับสนุน ติดตาม ประเมินผล และพัฒนาต่อเนื่อง ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ ดังเช่น การจัดด้านกายภาพ ควรเป็นธรรมชาติ

สภาพแวดล้อมที่ชวนให้มีความสนใจสงบ ส่งเสริมปัญญา กระตุ้นการพัฒนาศรัทธา และศีลธรรม กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต กระตุ้นให้การกิน อยู่ ดู ฟัง ดำเนินด้วยสติสัมปชัญญะเป็นไปตามคุณค่าแท้ ด้านการเรียนการสอน บูรณาการพุทธธรรมในการจัดการเรียนรู้ชัดเจน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ เชื้ออาหาร เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ส่งเสริมวัฒนธรรมเมตตา และวัฒนธรรมแสงปัญญา โดยมีรายละเอียด ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

1. ด้านกายภาพ

สถานศึกษาจะต้องจัดอาคารสถานที่ สภาพแวดล้อมห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ที่ส่งเสริมการพัฒนาศีล สมาธิ ปัญญา เช่น มีศาลาพระพุทธรูปเด่นเหมาะที่จะชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย อยู่เสมอ มีมุมหรือห้องให้ศึกษาพุทธธรรม บริหารจิตเจริญภาวนาเหมาะสมหรือ มากพอที่จะบริการผู้เรียน หรือการตกแต่งบริเวณให้เป็นธรรมชาติหรือใกล้ชิดธรรมชาติ ชวนให้ใจสงบและส่งเสริมปัญญา เช่น รามรื่น มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม ดูแลเสียงต่าง ๆ ไม่ให้อีกทึก ถ้าเปิดเพลงก็ควรเลือกเพลงที่ส่งเสริมสมาธิ ประเทืองปัญญา เป็นต้น

2. ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต

สถานศึกษาจัดกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ประจำสัปดาห์ หรือในโอกาสต่าง ๆ เป็นภาพรวมทั้งสถานศึกษาที่เป็นการปฏิบัติบูรณาการทั้งศีล สมาธิ และปัญญา โดยเน้นการมีวิถีชีวิตหรือวัฒนธรรมของการกินอยู่ ดู ฟังด้วยสติสัมปชัญญะ เพื่อเป็นไปตามคุณค่าแท้ของการดำเนินชีวิตซึ่งมีผู้บริหาร และครูสามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิดข้างต้นให้เหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษาโดยมีข้อเสนอแนะการจัดกิจกรรมไว้เป็นแนวทาง 4 ลักษณะ คือ

1. กิจกรรมเสริมสร้างเนื้อหาสาระตามหลักสูตร

- พิธีแสดงตนเป็นพุทธมามกะ
- ประกวดมารยาทชาวพุทธ
- กิจกรรมค่ายพุทธบุตร
- กิจกรรมบริหารจิต เจริญปัญญา
- เรียนธรรมศึกษา / สอบธรรมศึกษา
- บรรพชาสามเณรภาคฤดูร้อน

ฯ ล ฯ

2. กิจกรรมประจำวัน / ประจำสัปดาห์ เช่น

กิจกรรมหน้าเสาธง

- กิจกรรมที่กระทำเพื่อรำลึกถึงชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ (ก่อนเคารพธงชาติ)

- กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์ แม่เมตตา (ทำสมาธิ)
- กิจกรรมพุทธศาสนสุภาสิตวันละบท
- กิจกรรมนั่งไหว้พี่ (ในแถวหน้าเสาธงชาติ)
- กิจกรรมเดินแถวเข้าห้องเรียนอย่างมีสติ เช่น เดินพร้อมท่องคติธรรมเข้าห้องเรียน

ฯ ล ฯ

กิจกรรมทำความดีระหว่างวัน

- กิจกรรมเดินอย่างมีสติก่อนเข้าโรงอาหาร
- กิจกรรมกล่าวคำพิจารณาอาหารก่อนรับประทานอาหาร
- กิจกรรมรับประทานอาหารเช้าอย่างมีสติ เช่น มีกติกากว่า ไม่ดั่ง ไม่หก ไม่เหลือ เป็นต้น
- กิจกรรมขอบคุณหลังรับประทานอาหารเช้า
- กิจกรรมนั่งสมาธิ 1 นาที ก่อนเรียน

ฯ ล ฯ

กิจกรรมก่อนเลิกเรียน

- กิจกรรมไหว้พระสวดมนต์
- กิจกรรมรำลึกถึงพระคุณของผู้มีพระคุณ
- กิจกรรมท่องอาขยานสร้างสมาธิ

ฯ ล ฯ

กิจกรรมประจำสัปดาห์

- กิจกรรมสวดมนต์สรภัญญะประจำสัปดาห์
- กิจกรรมทำบุญตักบาตรประจำสัปดาห์

ฯ ล ฯ

3. กิจกรรมเนื่องในโอกาสวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

โรงเรียนวิถิพุทธควรจัดกิจกรรมสำคัญทางพระพุทธศาสนา คือ วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา วันเข้าพรรษา วันอัฐมีบูชา ดังนี้

- กิจกรรมวันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันมาฆบูชา และวันเข้าพรรษา โรงเรียนผู้ปกครองและชุมชน ควรทำกิจกรรม ดังนี้
- ทำบุญ ตักบาตรบริเวณสนามของโรงเรียน
- ฟังเทศน์(นักเรียนเป็นผู้ดำเนินพิธีกรรม)
- เวียนเทียนที่วัด หรือในโรงเรียน

- กิจกรรมหล่อเทียนเข้าพรรษา และร่วมกับชุมชนในการหล่อเทียนและแห่เทียนพรรษา
- สถานศึกษาจัดบรรยากาศวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา โดยประดับธงสีเหลืองธงธรรมจักร ธงฉัพพรรณรังสี และเปิดเพลงธรรมะตามเสียงตามสาย

4. กิจกรรมพิเศษอื่น ๆ

- กิจกรรมไขปัญหาธรรม
- กิจกรรมวันสำคัญของชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์
- กิจกรรมประเมินผลการทำความดี
- กิจกรรมยกย่องเชิดชูเกียรติผู้ทำความดี
- กิจกรรมอาสาตาวិเศษ
- กิจกรรมบันทึกความดีของผู้ปฏิบัติธรรม
- กิจกรรมต้นไม้พูดได้ (เน้นคติธรรม)
- กิจกรรมจัดนิทรรศการผลงานทางพระพุทธศาสนา
- กิจกรรมกำหนดทักษะ และความรู้ทางพระพุทธศาสนา
- กิจกรรมสร้างสรรค์สังคม เช่น ทำความสะอาดห้องน้ำ
- กิจกรรมอธิษฐานจิตก่อนเรียน
- กิจกรรมอบรมธรรมะ 5 นาที

ฯ ล ฯ

3. ด้านการเรียนการสอน

สถานศึกษามีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา หรือจัดการเรียนการสอนที่บูรณาการพุทธธรรมเพื่อพัฒนาผู้เรียนผ่านกิจกรรมการเรียนการสอนอย่างชัดเจน เพื่อเป็นการพัฒนาผู้เรียนด้วยหลักพุทธธรรมอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอ เช่น

- ด้านหลักสูตรของโรงเรียนกำหนดคุณลักษณะอันพึงประสงค์ และผลการเรียนรู้ที่

คาดหวัง

- มีการบูรณาการพุทธธรรมในการเรียนรู้และปฏิบัติในการจัดการเรียนรู้ทุกชั้น
- นำพุทธธรรมมาเป็นฐานในการคิด หรือเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้การปฏิบัติ

เชื่อมโยงการเรียนรู้สู่หลักธรรมในการพัฒนาตนเองและผู้อื่น

- ร่วมมือกับวัด / คณะสงฆ์ในการจัดสาระการเรียนรู้พระพุทธศาสนา หรือกิจกรรม

อื่น ๆ เป็นต้น

กระบวนการจัดการเรียนรู้ควรมีลักษณะ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เป็น” โดยผู้เรียนมีกระบวนการเรียนรู้การพัฒนาทั้งทางด้านกาย (กายภาวนา) ด้านความประพฤติ (ศีลภาวนา) ด้านจิตใจ(จิตตภาวนา) และด้านปัญญา (ปัญญาภาวนา) โดยมุ่งให้ผู้เรียนมีคุณลักษณะ “กิน อยู่ ดู ฟังเป็น” เพื่อให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาและสังคมสืบไป ทั้งนี้มีหลักการจัดการเรียนรู้แนววิถีพุทธที่จะต้องทำ คือ

1. หลักสูตรโรงเรียน

- สอดแทรกเพิ่มเติมคุณธรรมในวิสัยทัศน์ คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน

- เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรมในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

- ให้มีบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ

- สอดแทรกความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้บูรณาการเข้ากับ

ชีวิตประจำวัน

2. ผู้สอน

- เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ“สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เป็น” อย่างสม่ำเสมอ

- เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม สุภาพ อ่อนโยน อดทน อดกลั้น

และเสริมสร้างกำลังใจให้แก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

3. กระบวนการเรียนรู้

- พัฒนาผู้เรียนรอบด้าน อย่างสมดุล สมบูรณ์ทั้งกาย ความประพฤติ จิตใจ และ

ปัญญา

- จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมอย่างสอดคล้องกับวิถี

ชีวิต

- สร้างเสริมให้เกิดวัฒนธรรมแสงปัญญา และวัฒนธรรมเมตตา

- เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ

4. ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์

สถานศึกษาส่งเสริมบรรยากาศของการใฝ่รู้ และพัฒนาไตรสิกขาหรือส่งเสริมการมีวัฒนธรรมแสงปัญญา และมีปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส มีเมตตากรุณาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน นักเรียนต่อครู และส่งเสริมให้บุคลากรและนักเรียนปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เช่น การลด ละ เลิกอบายมุข มีการเสียสละ เป็นต้น

สถานศึกษา โดยบุคลากรในสถานศึกษา ร่วมกับผู้ปกครองและชุมชน สร้างความตระหนักและศรัทธา รวมทั้งเสริมสร้างปัญญา เข้าใจในหลักการและวิธีดำเนินการและวิธีดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธร่วมกันทั้งนี้ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ครูและผู้บริหาร

เพียรพยายามสนับสนุนโดยลักษณะต่าง ๆ และการปฏิบัติตนเอง ที่จะสนับสนุนและเป็นตัวอย่าง ในการพัฒนาผู้เรียน ตามวิถีชีวิต

สถานศึกษาวิเคราะห์ จัดจุดเน้นหรือรูปแบบรายละเอียดโรงเรียนวิถีพุทธตามความเหมาะสมกับบริบทของสถานศึกษา ซึ่งแต่ละสถานศึกษาก็จะมีจุดเน้นและรายละเอียด รูปแบบที่แตกต่างกันได้ เช่น บางสถานศึกษาจะมีจุดเน้น ประยุกต์ใช้หลักไตรสิกขาในระดับชั้นเรียน การจัดกระบวนการเรียนรู้รายวิชา บางสถานศึกษาเน้นประยุกต์ในระดับกิจกรรมวิถีชีวิตประจำวัน ภาพรวม บางสถานศึกษาอาจทำทั้งระบบทุกส่วนของการจัดการศึกษา ก็เป็นไปได้

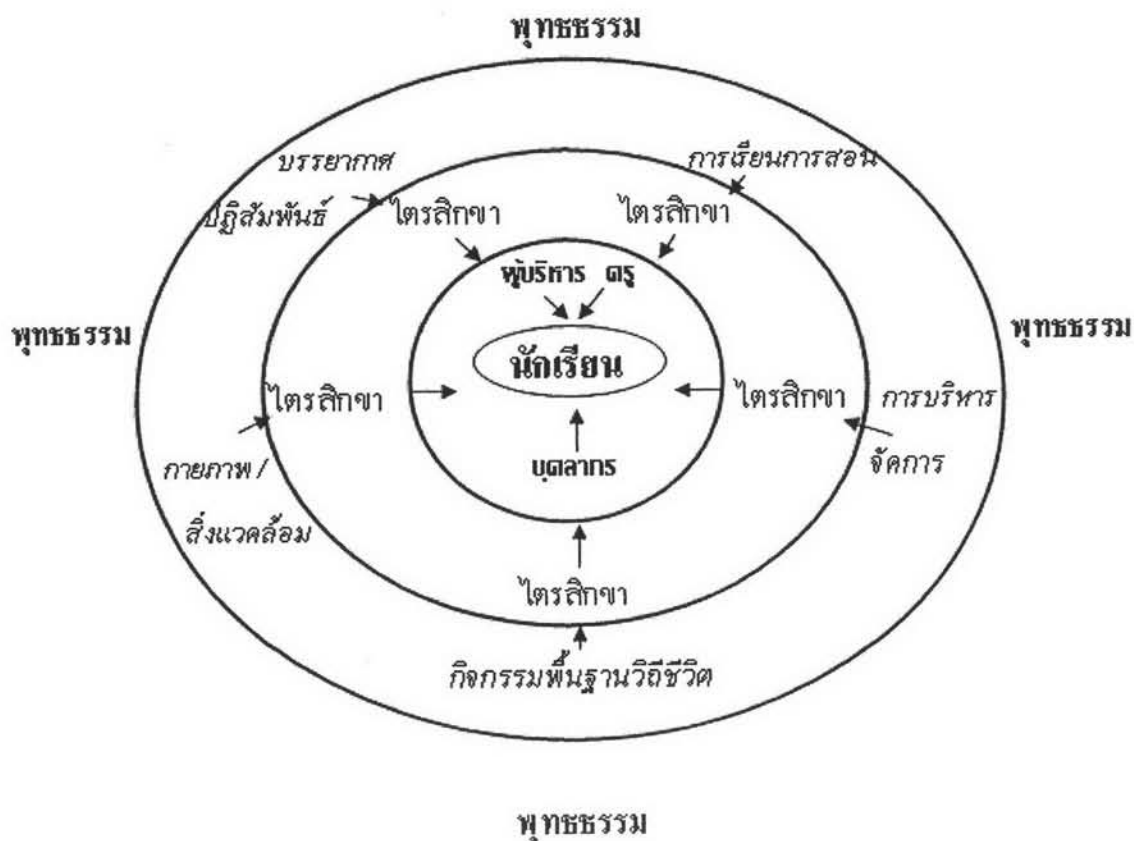
5. ด้านการบริหารจัดการ

การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มีขั้นตอนสำคัญ เช่น การเตรียมการ เตรียมทั้งบุคลากร ผู้เกี่ยวข้อง แผนงาน ทรัพยากรที่มุ่งเน้นสร้างศรัทธาและฉันทะในการพัฒนา การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่จัดเพื่อส่งเสริม ให้เกิดความเจริญอกงามหรือปัญญาคุณธรรม ในการพัฒนาผู้เรียน การดำเนินการพัฒนาทั้งผู้เรียนและบุคลากร ตามระบบไตรสิกขาอย่างต่อเนื่อง โดยใช้สภาพและองค์ประกอบที่จัดไว้ข้างต้น ขึ้นต่อมา คือ การดูแลสนับสนุน ใกล้ชิดด้วยท่าทีของความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน ที่จะทำให้การพัฒนานักเรียนและงานดำเนินได้อย่างมีประสิทธิภาพ ต่อจากนั้น มีการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่อง ด้วยอิทธิบาท 4 และหลักอภิญญาธรรม คือ ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร เป็นต้น ขั้นสุดท้ายของกระบวนการบริหารแต่เป็นฐานสู่การพัฒนาในลำดับต่อไป คือ ขึ้นประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

ลักษณะการเกื้อกูลสัมพันธ์ โรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน จะมีลักษณะของการร่วมมือ ทั้งสถานศึกษา บ้าน วัด และสถาบันต่าง ๆ ในชุมชน ด้วยศรัทธาและฉันทะ ที่จะพัฒนาทั้งนักเรียนและสังคม ตามวิถีแห่งพุทธธรรม เพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากร การพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธแม้จะยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ แต่บุคลากรโดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้บริหารและครู มีความสำคัญอย่างยิ่งที่จะเป็นปัจจัยให้ผู้เรียนพัฒนาได้อย่างดีทั้งเป็นผู้จัดการเรียนรู้ และเป็นแบบอย่างที่ดีในวิถีชีวิตจริง ในลักษณะสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษามีความจำเป็นต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่องหลากหลายวิธีการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมการปฏิบัติธรรมในชีวิตประจำวัน ทั้งนี้เพื่อให้บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดีตามวิถีพุทธ เช่น ศรัทธาในพระพุทธศาสนา และพัฒนาตนให้ดำเนินชีวิตที่ดั่งาม ลด ละเลิกอบายมุข การถือศีล 5 เป็นแบบอย่างที่ดี เป็นต้น

จากรูปแบบการจัดการและลักษณะของโรงเรียนวิถีพุทธตามรายละเอียดข้างต้นสามารถสรุปได้เป็นแผนภาพได้ดังนี้

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ, 2547

แผนภาพที่ 2 รูปแบบการจัดการและลักษณะของโรงเรียนวิถีพุทธโดยสรุป

จากรายละเอียดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่า รูปแบบการจัดการของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ สถานศึกษาในระบบปกติ ที่นำหลักธรรม หรือองค์ความรู้ที่เป็นคำสอนในพระพุทธศาสนา มาประยุกต์ใช้ในการจัดการศึกษา นำไปสู่จุดเน้นของการพัฒนาให้ผู้เรียนสามารถกิน อยู่ ดู ฟัง เป็น โดยระบบพัฒนาผู้เรียนด้วยไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา และลักษณะของโรงเรียนวิถีพุทธ คือ สถานศึกษาที่พัฒนาผู้เรียนตามหลักสูตรพุทธธรรมอย่างบูรณาการ ส่งเสริมให้เกิดความเจริญงอกงาม ตามลักษณะแห่งปัญญาคุณิธรรม 4 ประการ ทั้งนี้ต้องมีการจัดสภาพของโรงเรียนทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ ซึ่งการจัดสภาพในแต่ละด้านจะมุ่งเพื่อให้การพัฒนานักเรียนตามระบบไตรสิกขา ดำเนินได้อย่างชัดเจนมีประสิทธิภาพ

1.4 รูปแบบการเรียนการสอนของการศึกษาในโรงเรียนปกติ

1.4.1 ความหมายของรูปแบบการเรียนการสอน

นักการศึกษาได้อธิบายความหมายของรูปแบบการเรียนการสอน ไว้ ดังนี้

Joyce and Weil (1997, อ้างถึงใน บรรเจิดพร รัตนพันธ์, 2540) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการสอน เป็นแบบหรือแผนที่น่าไปใช้สำหรับช่วยในการจัดการเรียนการสอน หรือเป็นแนวทางในการสอนของครูที่จะช่วยให้ผู้เรียนได้ข้อความรู้ ความคิด ทักษะค่านิยม วิธีการคิด และวิธีการแสดงออกในการเรียนรู้ของตนเองให้ง่ายขึ้นและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น หรือกล่าวอีกอย่างหนึ่งว่าเป็นคำแนะนำในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้ เพื่อนำไปสู่ผล การเรียนรู้ที่คาดหวัง

Anderson (1997) กล่าวว่า กระบวนการออกแบบการเรียนรู้เรื่องใดเรื่องหนึ่งเพื่อให้ บรรลุผล ประกอบด้วยหลักการซึ่งต้องระบุแนวคิดทฤษฎีพื้นฐาน วัตถุประสงค์และข้อมูลอื่น ๆ ที่ สนับสนุนให้การใช้รูปแบบการเรียนการสอนประสบความสำเร็จ สิ่งสำคัญของรูปแบบการเรียน การสอน คือ กระบวนการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอนและผลที่เกิดขึ้นจากการใช้รูปแบบการ เรียนการสอน

Arend (1997, อ้างถึงใน พรทิพย์ ศิริสมบุญเวช ,2547) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการ สอนมีความหมายรวมถึงวิธีการและทักษะการสอนแบบต่าง ๆ ที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน เช่น การใช้คำถาม การทำงานกลุ่ม การอภิปราย การนำเสนอผลงาน เป็นต้น ดังนั้น จึงมี ความหมายกว้างกว่ากลยุทธ์ หรือวิธีสอน เช่น รูปแบบการเรียนการสอนแบบแก้ปัญหา จะต้องมีการแบ่งกลุ่มย่อย เพื่อให้ผู้เรียนเห็นแนวทางการแก้ปัญหาที่หลากหลาย และพัฒนาทักษะการคิด อย่างมีวิจารณญาณ

ชาญชัย อินทรประวัติ และพวงเพ็ญ อินทรประวัติ (2534) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการ สอนเป็นแบบแผนที่กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการเตรียมการสอนของครู การดำเนินการสอน และประเมินผลเพื่อให้ทราบว่าผู้เรียนจะบรรลุจุดมุ่งหมายที่กำหนดได้อย่างไร

อาภรณ์ ใจเที่ยง(2540) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการสอน หมายถึง แผนงานหรือ รูปแบบที่ออกมาเพื่อใช้ในการจัดการเรียนการสอนเผชิญหน้ากัน (face-to-face teaching) ใน ห้องเรียนหรือการตีความรู้และเป็นรูปแบบที่ใช้ในการจัดการเรียนการสอน

ทิตนา แคมมณี (2538) กล่าวว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอน หมายถึง สภาพ หรือ ลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่มีการจัดทำขึ้นอย่างเป็นระเบียบ มีแบบแผนตามหลัก ปรaxis ทฤษฎี หลักการ แนวคิด หรือความเชื่อต่าง ๆ โดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคการสอน

ต่าง ๆ เข้ามาช่วยให้สภาพการเรียนรู้การสอนนั้น เป็นไปตามหลักการที่ยึดถือ ดังนั้น คุณลักษณะสำคัญของรูปแบบการสอนต้องประกอบไปด้วยสิ่งต่อไปนี้

1. มีปรัชญา หรือ ทฤษฎี หรือหลักการ หรือแนวคิด หรือเป็นความเชื่อพื้นฐาน หรือเป็นหลักของรูปแบบการสอนนั้น ๆ
2. มีการบรรยาย หรืออธิบายสภาพ หรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอน
3. มีการจัดระบบ คือการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำผู้เรียนไปสู่เป้าหมายอย่างมีประสิทธิภาพ โดยการพิสูจน์ ทดลองถึงประสิทธิภาพของระบบนั้น
4. มีการอธิบายกระบวนการสอน วิธีสอน และเทคนิคการสอน ในฐานะที่เป็นองค์ประกอบย่อยที่สำคัญของระบบนั้น ๆ

ทิสนา แชมมณี (2545) กล่าวว่า รูปแบบการจัดการเรียนการสอน หมายถึง สภาพลักษณะของการเรียนการสอนที่ครอบคลุมองค์ประกอบสำคัญ ซึ่งได้รับการจัดไว้อย่างเป็นระเบียบตามหลักปรัชญา ทฤษฎีหลักการ แนวคิดหรือความเชื่อต่าง ๆ ประกอบด้วยกระบวนการหรือขั้นตอนสำคัญในการเรียนการสอน รวมทั้งวิธีสอน และเทคนิคการสอนต่าง ๆ ที่สามารถช่วยให้สภาพการเรียนรู้การสอนนั้นเป็นไปตามทฤษฎี หลักการหรือแนวคิดที่ยึดถือ ซึ่งได้รับการพิสูจน์ ทดสอบ หรือยอมรับว่ามีประสิทธิภาพ สามารถใช้เป็นแบบแผนในการเรียนการสอนให้บรรลุวัตถุประสงค์เฉพาะของรูปแบบนั้น

กล่าวโดยสรุป รูปแบบการเรียนการสอน หมายถึง การจัดองค์ประกอบทางการเรียนรู้ อย่างเป็นระเบียบแบบแผนตามหลักการ แนวคิด หรือทฤษฎีพื้นฐาน และได้รับการพิสูจน์ว่ามีประสิทธิภาพ สามารถพัฒนาผู้เรียนให้เกิดการเรียนรู้ตามวัตถุประสงค์ที่กำหนดได้

1.4.2 องค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอน

นักการศึกษาได้อธิบายองค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอนแตกต่างกันสรุปได้ดังนี้

Joyce และ Weil (1997, อ้างถึงใน บรรเจิดพร รัตนพันธ์ ,2540) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วยหลักการ โดยมีทฤษฎีอธิบายเหตุผลที่น่าเชื่อถือ กิจกรรมการเรียนการสอน และวัตถุประสงค์เฉพาะของรูปแบบการเรียนการสอนนั้น หรือรูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วยทฤษฎี หลักการ และมโนทัศน์ของรูปแบบการเรียนการสอน ขั้นตอนและกิจกรรมที่ใช้ในการเรียนการสอน และผลที่เกิดกับผู้เรียนหลังการใช้รูปแบบการเรียนการสอนนั้น

Gunter, Estes และ Schwab (1990) รูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วยกิจกรรมการเรียนรู้ที่มีขั้นตอนอย่างต่อเนื่อง และสะท้อนให้เห็นทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

Anderson (1997) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วยหลักการ โดยมีแนวคิด หรือทฤษฎีพื้นฐาน วัตถุประสงค์ และกิจกรรมการเรียนการสอนที่สนับสนุนให้การใช้รูปแบบการเรียนการสอนเกิดผลสัมฤทธิ์

Arend (1997, อ้างถึงใน พรทิพย์ ศิริสมบุญเวช, 2547) กล่าวว่า รูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วยองค์ประกอบ 3 ประการ คือ หลักการซึ่งกำหนดโดยผู้พัฒนากรรูปแบบการเรียนการสอน วัตถุประสงค์และขั้นตอนการสอน และการจัดสิ่งแวดล้อมในการเรียนรู้หรือกิจกรรมการเรียนการสอน

Kemp, Morrison และ Ross (1998, อ้างถึงในพรทิพย์ ศิริสมบุญเวช, 2547) รูปแบบการเรียนการสอนประกอบด้วยการอธิบายสภาพปัญหา วัตถุประสงค์ เนื้อหาและกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผล

ทิตนา แคมมณี (2545) รูปแบบการเรียนการสอนมีองค์ประกอบสำคัญ ดังนี้ (1) ปรัชญา ทฤษฎี หลักการ แนวคิดหรือความเชื่อที่เป็นพื้นฐานของรูปแบบการเรียนการสอนนั้น (2) มีการบรรยาย และอธิบายสภาพ หรือลักษณะของการจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับหลักการที่ยึดถือ (3) มีการจัดระบบ คือ มีการจัดองค์ประกอบและความสัมพันธ์ขององค์ประกอบของระบบให้สามารถนำผู้เรียนไปสู่ เป้าหมายของระบบ หรือกระบวนการอื่นๆ และ (4) มีการอธิบาย หรือให้ข้อมูลเกี่ยวกับวิธีสอน และเทคนิคการสอนต่าง ๆ ที่จะช่วยให้กระบวนการเรียนการสอนนั้นๆเกิดประสิทธิภาพสูงสุด

จากคำอธิบายองค์ประกอบของรูปแบบการเรียนการสอนตามแนวคิดของนักการศึกษาดังกล่าว สรุปได้ว่ารูปแบบการเรียนการสอนส่วนใหญ่มีองค์ประกอบ 4 ประการ คือ 1.ปรัชญา หลักการ แนวคิด หรือทฤษฎี ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน 2. วัตถุประสงค์ของรูปแบบการเรียนการสอน 3. ขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 4. วิธีการวัดและประเมินผลที่ใช้ในรูปแบบการจัดการเรียนการสอน ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิสุทธิพุทธตามองค์ประกอบ 4 ประการของรูปแบบการเรียนการสอนที่ได้จากการศึกษา

องค์ประกอบรูปแบบการเรียนการสอนที่ผู้วิจัยศึกษาในการวิจัยครั้งนี้มี 4 ประการ คือ 1.ปรัชญา หลักการ ซึ่งเป็นพื้นฐานในการพัฒนารูปแบบการเรียนการสอน 2. วัตถุประสงค์ 3. ขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน 4. วิธีการวัดและประเมินผล ผู้วิจัยได้ศึกษารายละเอียดของแต่ละองค์ประกอบ ดังนี้

1. ปรัชญา / หลักการ

Good (1973) ให้ความหมายของปรัชญาว่าหมายถึง ศาสตร์ที่ค้นหาความจริงทั้งหมดที่ประกอบด้วยวิชาสาขาต่าง ๆ ดังนี้ คือตรรกวิทยา จริยศาสตร์ สุนทรียศาสตร์ อภิปรัชญา และญาณวิทยา

ปรัชญา หมายถึง แนวคิด ความเชื่อ ทศนคติ หรือค่านิยมที่ดีที่สุดของบุคคล ซึ่งได้จากการวิเคราะห์อย่างละเอียดถี่ถ้วนรอบด้าน และพิจารณาว่าแนวคิดใดถูก ควรจะต้องยึดถือปฏิบัติตาม และยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงานใด ๆ หรือดำเนินชีวิตเพื่อให้บรรลุเป้าหมายตามที่คาดหวัง (วิทย์, 2529 อ้างถึงใน พรพรรณ ชัยมงคล, 2543)

น้อย พงษ์สนธิ (2527) ได้ให้คำอธิบายปรัชญา ตามรูปศัพท์ว่า หมายถึง ความรู้อันประเสริฐ ซึ่งมีเนื้อหาสาระแบ่งเป็น 3 สาขา คือ

1. อภิปรัชญา เป็นปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยเรื่องของสิ่งที่มีจริง เป็นจริงอันอยู่นอกเหนือไปจากขอบเขตประสาทสัมผัสอันเป็นความจริงสูงสุด

2. ญาณวิทยา เป็นปรัชญาสาขาที่ว่าด้วยทฤษฎีความรู้ ศึกษาถึงกำเนิดธรรมชาติ ความถูกต้อง ขอบเขตของความรู้ของมนุษย์

3. คุณวิทยา หรือปรัชญาว่าด้วยคุณค่าเป็นปรัชญาที่ว่าด้วยคุณค่า แบ่งเป็น 3 สาขา คือ

3.1 จริยศาสตร์ ปรัชญาสาขาซึ่งเป็นการศึกษาเกี่ยวกับคุณค่าของความประพฤติมนุษย์ทั้งในรูปปัจเจกชนและสังคม

3.2 สุนทรียศาสตร์ เป็นปรัชญาว่าด้วยความงาม และคุณค่าของศิลปะ

3.3 ตรรกวิทยา เป็นปรัชญาที่ว่าด้วยกฎเกณฑ์แห่งความคิด และการให้เหตุผลที่ถูกต้อง การใช้ภาษา และคำพูดที่รัดกุม ตลอดจนการใช้สัญลักษณ์แทนคำพูดที่เรียก Symbolic logic เพื่อหาคงค่า คือ ความจริง

ปรัชญาจึงเป็นเครื่องมือที่ดีที่สุดที่จะช่วยปลูกฝังให้บุคคลได้เกิดนิสัยในการคิดไตร่ตรองพิจารณา วิพากษ์ วิचारณ์ สิ่งต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง ทำให้เป็นผู้มีวินัยในการคิดอย่างมีเหตุผลเพื่อไปสู่จุดหมายที่ได้พิจารณาไตร่ตรองอย่างรอบคอบแล้ว เป็นแนวคิดความเชื่อ ค่านิยม ที่ใช้เป็นหลักในการดำเนินชีวิตที่แฝงอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมมนุษย์ สิ่งที่เป็นค่านิยมที่แท้จริง แม้จะถูกยอมรับแล้ว บุคคลทั้งหลายก็ควรได้ตรวจสอบระบบความเชื่อ หรือค่านิยมของตนอยู่เสมอ เพราะค่านิยมของคนเราจะเปลี่ยนได้ตลอดเวลา ตามประสบการณ์ชีวิต และความรู้ใหม่ ๆ ที่ได้รับ

Macnally (อ้างถึงใน พรพรรณ ชัยมงคล, 2543) กล่าวว่า ปรัชญาจะต้องมีลักษณะ 4 อย่าง ดังนี้คือ

1. จะต้องถูกเลือกอย่างอิสระจากทางเลือกทั้งหลาย หลังจากการได้รับทราบผลสะท้อนกลับที่เหมาะสม
2. จะต้องเป็นสิ่งที่ได้รับการประเมินค่าสูง และยึดมั่น
3. จะถูกทำซ้ำด้วยความมีสติ และสอดคล้องกัน
4. มีการยืนยัน และปฏิบัติตลอดไป

ตามพจนานุกรมราชบัณฑิตยสถาน (2542) ปรัชญา หมายถึง หลักธรรมหรือหลักการ หลักแห่งความถูกต้องดีงาม หลักที่ ใช้ยึดถือสำหรับการประพฤติปฏิบัติ ซึ่งเป็นคติ หรือข้อคิด และหลักการ หมายถึง หลักสาระสำคัญในการดำเนินการ

ปรัชญา (พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ ,2550)หมายถึง แนวความคิด คติ ความเชื่อ ข้อคิด

Carter V.Good ได้ให้ความหมายไว้ว่า ปรัชญา คือ ศาสตร์ที่มีวัตถุประสงค์ที่จะจัดหมวดหมู่ของความรู้เพื่อที่จะนำมาใช้เป็นเครื่องมือในการอธิบายข้อเท็จจริงต่างๆ ให้เข้าใจ (อ้างถึงใน พิมพ์พรรณ เทพสุเมธานนท์ ,2550)

จากการศึกษาถึงความหมายของปรัชญาและหลักการ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ปรัชญาและหลักการ คือ แนวคิด หรือความเชื่อที่ยึดเป็นแนวทางในการดำเนินงาน หรือดำเนินชีวิตให้บรรลุสู่เป้าหมายตามที่คาดหวังไว้ และในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความหมายของปรัชญา/หลักการ ว่า หมายถึง ความเชื่อที่เป็นพื้นฐานหรือเป็นหลักของรูปแบบการเรียนการสอน

2. วัตถุประสงค์

วัตถุประสงค์ (รุจิรี ภู่อาระ, 2545) ตามนิยามศัพท์แล้ววัตถุประสงค์สามารถวัดตรวจสอบได้ และสามารถรู้ได้ว่านักเรียนมีความก้าวหน้าไปเพียงใด โดยวัตถุประสงค์นั้นเป็นความคาดหวังของผู้สอนที่ต้องการให้นักเรียนเกิดผลการเรียนรู้ ดังนั้นเมื่อนักเรียนเรียนรู้ว่าความคาดหวังของผลการเรียนรู้ นักเรียนก็จะทำให้เกิดการเรียนรู้

วัตถุประสงค์ (สำนักงานประกันคุณภาพการศึกษา ,2550) หมายถึง สิ่งที่ต้องการจะให้เกิดผล สามารถตรวจวัดพฤติกรรมได้ ลักษณะสำคัญของวัตถุประสงค์ คือ

1. ชัดเจน เฉพาะเจาะจง แต่ละวัตถุประสงค์มีผลหนึ่งเดียว
2. สามารถวัดและตรวจสอบได้
3. ทำความเข้าใจได้ทันที
4. กำหนดระยะเวลาที่จะทำงานให้สำเร็จ
5. มีมาตรฐานที่ยอมรับพฤติกรรม

จากการศึกษาถึงความหมายของวัตถุประสงค์ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วัตถุประสงค์ คือ สิ่งที่ต้องการจะให้เกิดผลผ่านการดำเนินการและสามารถตรวจวัดได้ และในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความหมายของวัตถุประสงค์ว่าหมายถึง สิ่งที่ต้องการให้เกิดผลกับผู้เรียนเป็นไปตามปรัชญา/หลักการ โดยผ่านการเรียนการสอน

3. ขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน

วีระวัฒน์ ทรัพย์อุดม (2550) การกระบวนกรเรียนการสอนสามารถแบ่งได้เป็น 3 ขั้นตอนหลัก ดังนี้

ขั้นที่ 1 ขั้นเกริ่นนำ ครูมีหน้าที่จัดกิจกรรมเพื่อสร้างความสนใจกระตุ้น ยั่วยุ ให้นักเรียนเกิดความอยากรู้อยากเห็น การนำเสนอข้อมูล การสาธิต ช่าง หรือสถานการณ์ เหตุการณ์ ฯลฯ ซึ่งก่อให้เกิดความคิดขัดแย้งจากสิ่งที่คุณเคยรู้ กระตุ้นให้นักเรียนตั้งคำถาม กำหนดประเด็นปัญหาที่จะศึกษา ซึ่งนำไปสู่การสำรวจตรวจสอบ

ขั้นที่ 2 ขั้นการสอน ครูดำเนินการสอนตามเนื้อหาสาระการเรียนรู้โดยใช้กิจกรรมการเรียนการสอนที่มีความเหมาะสมกับเนื้อหาและหลากหลายเพื่อบรรลุตามผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง

ขั้นที่ 3. ขั้นสรุปและประเมินผล ขั้นตอนนี้เป็นขั้นตอนที่นักเรียนได้สร้างองค์ความรู้ใหม่ ครูมีหน้าที่จัดกิจกรรมส่งเสริมให้นักเรียนอธิบายความคิดด้วยตัวของนักเรียนเอง ให้นักเรียนแสดงหลักฐานเหตุผลประกอบการอธิบาย ให้ค้นคว้าเพิ่มเติมในประเด็นที่นักเรียนสนใจ ส่งเสริมให้นักเรียนนำความรู้ใหม่ที่ได้ไปเชื่อมโยงกับความรู้เดิมที่เกี่ยวข้องเพื่อสร้างเป็นองค์ความรู้ใหม่หรือนำไปประยุกต์ใช้ นอกจากนี้ควรเปิดโอกาสให้นักเรียนประเมินจุดเด่นและจุดด้อยในกระบวนการเสาะแสวงหาความรู้ แล้วควรเปิดโอกาสให้นักเรียนมีโอกาสตรวจสอบซึ่งกันและกันโดยการอภิปรายแลกเปลี่ยนความคิดเห็นที่ได้จากการวิเคราะห์ผลการสำรวจตรวจสอบ

ถ้าหากครูมีความเข้าใจธรรมชาติผู้เรียนที่เรียนรู้อย่างมีความสุขและการเรียนรู้ที่นั่นเกิดขึ้นจากผู้เรียนเป็นคนสร้างองค์ความรู้ เป็นความรู้ที่มีความหมายสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้อย่างแท้จริง

คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2543) การดำเนินกิจกรรมการเรียนรู้ เช่นขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ขั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ขั้นวิเคราะห์อภิปรายผลงาน องค์ความรู้ที่สรุปได้จากกิจกรรมการเรียนรู้ ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1. นำเข้าสู่บทเรียน ขั้นนี้ครูควรใช้ประเด็นคำถามสถานการณ์หรือกิจกรรมที่กระตุ้น หรือท้าทายให้ผู้เรียน เกิดความสงสัยใคร่รู้ ครูควรเป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน และทำให้ผู้เรียนรู้สึกว่าครูคือเพื่อนที่ช่วยเหลือเขาได้ ในทุกเรื่อง ครูต้องรู้จักผู้เรียนรายบุคคลเป็นอย่างดี เพื่อใช้ความ

ถนัด ความสนใจ สีลาการเรียนรู้ ของผู้เรียน เป็นจุดกระตุ้นศักยภาพของแต่ละบุคคล และดึงดูดให้ผู้เรียนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างกระตือรือร้นและเต็มใจ

2. ขั้นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ ครูเป็นบุคคลที่สำคัญในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ โดยส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ มุ่งจัดกิจกรรมและสร้างบรรยากาศที่ สอดคล้องกับการดำรงชีวิต โดยใช้สื่อที่หลากหลายในลักษณะขององค์รวม ที่เหมาะสมกับความสามารถในการเรียนรู้และความสนใจของผู้เรียน คำนึงถึงการใช้สมองทุกส่วน โดยให้ผู้เรียนมีส่วนร่วมเสนอกิจกรรม และลงมือปฏิบัติจริงทุกขั้นตอน สรุปความรู้ด้วยตนเอง รวมทั้งให้ผู้เรียนมีปฏิสัมพันธ์ทั้งสมาชิกภายในกลุ่ม และสมาชิกระหว่างกลุ่ม เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้วิธีการแสวงหาความรู้ การเรียนการสอนไม่จำเป็นต้องจำกัดตัวอยู่ในพื้นที่ห้องสี่เหลี่ยมในอาคารเป็นที่เรียนเสมอไป เพราะจะเป็นการทำให้ผู้เรียนรู้สึกเครียดกับบรรยากาศ พยายามเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้สัมผัสกับสิ่งแวดล้อมนอก ห้องเรียน ประเภททุ่งนา ฟากว่าง กลางป่า ก้อนกรวด ดิน หิน ทราย ดอกไม้ สายลม และวัชพืชธรรมชาติให้มาก เด็ก ๆ จะได้เคลื่อนไหวอย่างสนุกสนาน และเรียนรู้ไปพร้อมกัน

3. ขั้นวิเคราะห์ อภิปรายผลงาน/องค์ความรู้ที่สรุปได้จากกิจกรรมการเรียนรู้ ครูและผู้เรียน ร่วมกันอภิปรายผลที่เกิดจากกิจกรรมการเรียนรู้ แลกเปลี่ยนประสบการณ์ โดยเน้นให้ผู้เรียนเกิดการค้นพบองค์ความรู้ด้วยตนเอง ครูเป็นผู้สังเกตเพื่อให้ข้อมูลย้อนกลับให้องค์ความรู้ที่ได้รับชัดเจน เป็นการเสริมแรงและกระตุ้นให้ผู้เรียนสนใจการค้นหาคำความรู้ต่อไป

จากการศึกษาขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอน มี 3 ขั้นตอนหลัก คือขั้นนำเข้าสู่บทเรียน ขั้นการสอน ขั้นสรุปและประเมินผล โดยในขั้นการสอนเป็นขั้นที่สามารถพัฒนาผู้เรียนตามธรรมชาติ และเต็มตามศักยภาพ ใช้กิจกรรมการเรียนการสอนที่หลากหลายและเหมาะสมกับบทเรียน และในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความหมายของขั้นตอนและลักษณะการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนว่าหมายถึง การจัดกระบวนการ หรือขั้นตอนในการเรียนการสอนโดยอาศัยวิธีสอนและเทคนิคการสอนต่าง ๆ เข้าไปช่วยให้สภาพการเรียนการสอนนั้นเป็นไปตามปรัชญา/หลักการที่ยึดถือ

4. วิธีการวัดและประเมินผล

การวัดและประเมินผลสำเร็จของผู้เรียนสำคัญที่สุดนั้น เป็นการประเมินซึ่งมุ่งเน้นผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียนเป็นสำคัญ (คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ 2543) โดยครูจะต้องศึกษามาตรา 26 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติในสาระ และจุดเน้นการประเมินเกี่ยวกับพัฒนาการเรียน

ของผู้เรียน ความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ และการทดสอบเพื่อพัฒนาและค้นหาศักยภาพ จุดเด่นจุดด้อยของผู้เรียน และ ตรวจสอบว่ากระบวนการเรียนรู้ได้พัฒนาผู้เรียนตามจุดประสงค์การเรียนรู้ที่กำหนดไว้หรือไม่ อีกทั้งผลการเรียน ของผู้เรียน จะเป็นตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพการสอนของครูด้วย ดังนั้น การวัดและประเมินผลการเรียนรู้ ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญต้องวัดและประเมินได้ครอบคลุมทุกด้านทั้งในส่วนของกระบวนการและผลงาน ทั้งด้านความรู้ ด้านความรู้สึก และทักษะการแสดงออกทุกด้าน และประเมินตามสภาพจริงซึ่งในการประเมินผลสามารถประเมินระหว่างการเรียนการสอน และประเมินสรุปรวม โดยมีขั้นตอนในการประเมิน ดังนี้

1. กำหนดวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการประเมิน
2. พิจารณาขอบเขต เกณฑ์ วิธีการและสิ่งที่จะประเมิน ตัวอย่าง เช่นประเมินพัฒนาการด้านศิลปะและดนตรี คณิตศาสตร์ ภาษา วิทยาศาสตร์ พัฒนาการทางร่างกาย พัฒนาการของบุคลิกภาพ เป็นต้นขอบเขตที่จะประเมิน เช่น ด้านความรู้ ทักษะ ความรู้สึก และคุณลักษณะ เป็นต้น
3. พิจารณากำหนดองค์ประกอบและผู้ประเมินว่ามีใครบ้างที่จะเป็นผู้ประเมิน เช่น นักเรียนประเมินตนเอง เพื่อนนักเรียน ครูประจำชั้น ผู้ปกครอง ชุมชน หรือผู้เกี่ยวข้อง เป็นต้น
4. เลือกใช้เทคนิคและเครื่องมือในการประเมินหลากหลายเหมาะสมกับวัตถุประสงค์และเกณฑ์ในการประเมิน เช่น การทดสอบ การสัมภาษณ์ การบันทึกพฤติกรรม แบบสำรวจความคิดเห็น บันทึกจากผู้เกี่ยวข้อง แฟ้มสะสมผลงาน ฯลฯ
5. กำหนดเวลาและสถานที่ที่จะประเมิน เช่น ประเมินระหว่างนักเรียนทำกิจกรรมระหว่างการทำงานกลุ่ม/โครงการ วันใดวันหนึ่งของสัปดาห์ เหตุการณ์/งานพิเศษ ฯลฯ
6. วิเคราะห์ผลและจัดการข้อมูลการประเมินรายการกระบวนการ แฟ้มสะสมผลงาน การบันทึกข้อมูล
7. สรุปผลการประเมินเพื่อพัฒนาและปรับปรุงข้อบกพร่องการเรียนรู้และพัฒนาผู้เรียน รวมทั้งปรับปรุงกิจกรรมการเรียนการสอน ในกรณีที่เป็นการประเมินสรุปรวมเพื่อพิจารณาดัดสินการเลื่อนชั้น โดยเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดให้ นำผลการประเมินระหว่างเรียนมาประกอบการพิจารณาด้วย

การวัดและประเมินผล (สำนักงานประกันคุณภาพการศึกษา ,2550) หมายถึง การจัดทำแบบวัดผลและประเมินผล การเรียนที่น่าเชื่อถือ และมีเครื่องมือในการวัดผลที่ตรงตามหลักเกณฑ์

และขั้นตอน การวัดผลประเมินผล ซึ่งสามารถบอกได้ว่าผู้เรียนความก้าวหน้าด้านการเรียน มากน้อยแค่ไหน

การวัดและประเมินผล (เสรี ชัดเข้ม, 2544) เป็นกระบวนการตัดสินคุณค่าผลการเรียนรู้ของผู้เรียน โดยการนำผลการเรียนรู้ไปเปรียบเทียบกับกลุ่มปกติวิสัยของผู้สอบในระดับเดียวกัน หรือการนำผลการเรียนรู้ไปเปรียบเทียบกับเกณฑ์ที่กำหนดไว้ล่วงหน้า เพื่อตรวจสอบว่า ผลการเรียนรู้ของผู้เรียนเป็นไปตามจุดมุ่งหมายทางการศึกษาหรือไม่ จะต้องปรับปรุงจุดมุ่งหมายการศึกษาอย่างไร รวมทั้งการนำผลการประเมินไปใช้ปรับปรุงการเรียนการสอน เช่น การสอนซ่อมเสริม วิธีการวัดและประเมินผลอาจทำได้ 2 แนวทาง ได้แก่ แนวทางใช้วิธีการวัดสิ่งที่ต้องการประเมินมาก่อน แล้วจึงตัดสินคุณค่าของสิ่งนั้นกับแนวทางที่ 2 ไม่ใช่ใช้วิธีการวัดสิ่งที่ต้องการประเมิน แต่ใช้ดุลยพินิจของผู้ประเมินตัดสินคุณค่าสิ่งนั้นไป

จากการศึกษาวิธีการวัดและประเมินผล ผู้วิจัยสรุปได้ว่า วิธีการวัดและประเมินผลเป็นกระบวนการตัดสินคุณค่าผลการเรียนรู้ของผู้เรียน สามารถบอกความก้าวหน้าของผู้เรียน โดยอาศัยวิธีการหลากหลาย อาทิเช่น การสังเกตพฤติกรรมกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ และการทดสอบเพื่อพัฒนาและค้นหาศักยภาพ จุดเด่นจุดด้อยของผู้เรียน อีกทั้งผลการเรียนของผู้เรียนจะเป็นตัวบ่งชี้ประสิทธิภาพการสอนของครูด้วย และในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยให้ความหมายของวิธีการวัดและประเมินผล ว่าหมายถึง วิธีการที่ทางโรงเรียนนำมาใช้ในการตรวจสอบพัฒนาการของผู้เรียน ซึ่งสามารถบอกได้ว่าผู้เรียนความก้าวหน้าด้านการเรียนมากน้อยแค่ไหน และมีคุณลักษณะอย่างไร

1.4.3 การเรียนการสอน

กระทรวงศึกษาธิการ (2545) ได้วางแนวทางการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนโดยยึดหลักตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 22 ซึ่งได้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ฉะนั้นครู ผู้สอน ผู้จัดการศึกษาจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ชี้นำจะต้องเปลี่ยนบทบาทจากผู้ชี้นำ ผู้ถ่ายทอดความรู้มาเป็นผู้ช่วยเหลือส่งเสริม สนับสนุนในการแสวงหาความรู้จากสื่อและแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนไปใช้ประโยชน์ได้ การจัดการเรียนการสอนตามหลักสูตรการศึกษาขั้นพื้นฐานมุ่งปลูกฝังด้านปัญญาพัฒนาการคิด คิดอย่างมีวิจารณญาณและมุ่งพัฒนาทางด้านอารมณ์ โดยปลูกฝังให้

ผู้เรียนเห็นคุณค่าของตนเอง เข้าใจตนเอง เห็นใจผู้อื่น สามารถแก้ไขข้อขัดแย้งทางอารมณ์ได้อย่างถูกต้องเหมาะสม

เนื่องจากประเทศไทยกำลังประสบกับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมาก ฉะนั้นโรงเรียนจะต้องมุ่งเน้นการเรียนรู้เพื่อให้เข้าใจสถานการณ์ หาทางแก้ไขส่วนที่เกี่ยวกับศาสนาและวัฒนธรรม การจัดการเรียนการสอนตามสภาพความเป็นจริง การเรียนรู้ด้วยตนเอง การเรียนร่วมกัน การเรียนรู้จากธรรมชาติ การเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง และการเรียนรู้แบบบูรณาการ เช่น

1. การบูรณาการแบบผู้สอนคนเดียว ผู้สอนสามารถจัดการเรียนรู้โดยเชื่อมโยงสาระการเรียนรู้ต่าง ๆ กับหัวข้อเรื่องที่สอดคล้องกับชีวิตจริงหรือสาระที่กำหนดขึ้นมาเช่น เรื่องสิ่งแวดล้อม น้ำ เป็นต้น ผู้สอนจะต้องเชื่อมโยงสาระ และกระบวนการเรียนรู้ของทุกกลุ่มสาระอื่น ๆ เข้ามาด้วย เช่น การอ่าน การเขียน การคิดคำนวณ การคิดวิเคราะห์ต่างๆทำให้ผู้เรียนสามารถใช้ทักษะ และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองได้

2. การบูรณาการแบบคู่ขนาน มีผู้สอนสองคนขึ้นไปร่วมกันจัดการเรียนการสอนยึดหัวข้อเกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งแล้วบูรณาการเชื่อมโยงแบบคู่ขนาน เช่น ผู้สอนคนหนึ่งสอนวิทยาศาสตร์ เรื่องเงา ผู้สอนอีกคนหนึ่งอาจสอนคณิตศาสตร์ เรื่องการวัดระยะทาง โดยการวัดเงา คิดคำนวณในเรื่องเงาในช่วงเวลาต่าง ๆ จัดทำกราฟของเงา หรือครูอีกคนอาจสอนเทคนิคการวาดรูปที่มีเงา เป็นต้น

3. การบูรณาการแบบสหวิทยาการ ในลักษณะนี้จะนำเนื้อหาจากหลายกลุ่มสาระมาเชื่อมโยงเพื่อจัดการเรียนรู้ โดยทั่วไปผู้สอนมักจัดการเรียนการสอนแยกตามรายวิชาหรือกลุ่มวิชา แต่บางเรื่องผู้สอนอาจจัดการเรียนการสอนร่วมกันในเรื่องเดียวกันได้

4. การบูรณาการแบบโครงการ ผู้สอนสามารถจัดการเรียนการสอนโดยบูรณาการเป็นโครงการ โดยผู้เรียนและผู้สอนร่วมกันสอนร่วมกันสร้างสรรค์โครงการมากขึ้น โดยนำเอาจำนวนของวิชาต่าง ๆ ที่ผู้สอนเคยแยกกันมารวมกันเป็นเรื่องเดียวกัน มีเป้าหมายเดียวกันในลักษณะสอนและเรียนเป็นทีม

จากรายละเอียดข้างต้นสามารถสรุปได้ว่าการจัดการเรียนการสอนของกระทรวงศึกษาธิการยึดหลักตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 มาตรา 22 ซึ่งได้กำหนดแนวทางในการจัดการศึกษาไว้ว่า การจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด โดยมีวิธีการจัดการเรียนการสอนหลากหลายรูปแบบ อาทิเช่น การบูรณาการแบบผู้สอนคนเดียว ,การบูรณาการแบบคู่ขนาน ,การบูรณาการแบบสหวิทยาการ และการบูรณาการแบบโครงการ เป็นต้น

การศึกษานั้นต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาตามมาตรา 23 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) การจัดการศึกษาในเรื่องต่อไปนี้ 1) ความรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง และความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ได้แก่ ครอบครัว ชุมชน ชาติ และสังคมโลก รวมถึงความรู้เกี่ยวกับประวัติศาสตร์ความเป็นมาของสังคมไทยและระบบการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตยอันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข 2) ความรู้และทักษะด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี รวมทั้งความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่องการจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุลยั่งยืน 3) ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรม การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญา 4) ความรู้ และทักษะด้านคณิตศาสตร์ และด้านภาษา เน้นการใช้ภาษาไทยอย่างถูกต้อง และ 5) ความรู้ และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

การจัดกระบวนการเรียนรู้ ตามมาตรา 24 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล มีการฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็นและทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนการสอนโดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ไว้ในทุกวิชา ส่งเสริมสนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การวิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งนี้ ผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกันจากสื่อการเรียนการสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ทุกเวลาทุกสถานที่ มีการประสานความร่วมมือกับบิดามารดาผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนาผู้เรียนตามศักยภาพ และในการวัดและประเมินนั้นในมาตรา 26 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, 2542) ให้สถานศึกษาจัดการประเมินผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียนความประพฤติ การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมและการทดสอบควบคู่ไปในกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมของแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษา

จากรายละเอียดข้างต้นสรุปได้ว่า การศึกษานั้นต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม และกระบวนการเรียนรู้มีการบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาให้

สถานศึกษาดำเนินการจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล มีการฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้ ผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝังคุณธรรม ค่านิยมที่ดีงามและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ เห็นได้ว่ารูปแบบการจัดการศึกษาของโรงเรียนวิถีพุทธสอดคล้องกับแนวทางการเรียนการสอนตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

1.5 แนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

ภาพอังกดงามของโรงเรียนวิถีพุทธเป็นภาพที่สะท้อนถึงการนำหลักธรรมพระพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งหลักไตรสิกขา มาใช้ในการพัฒนาผู้เรียน และแสดงถึงความพยายามนำหลักพุทธธรรมต่าง ๆ มาประยุกต์ใช้ในการบริหารและการจัดการศึกษาอย่างชัดเจน โดยให้มีรูปแบบที่หลากหลาย ตามความเหมาะสมของสถานศึกษาที่จะพัฒนาผู้เรียนได้อย่างดีที่สุด พร้อมกับสร้างสรรค์สภาพการดำเนินงานที่ผู้เกี่ยวข้องทุกส่วนมีความสุข และได้พัฒนาสู่ชีวิตและสังคมที่ดีงามควบคู่กันไป และเมื่อโรงเรียนพัฒนาสู่วิถีพุทธ และได้พัฒนา จนเป็นโรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน จะสังเกตเห็นถึงความเปลี่ยนแปลงและประโยชน์อันมากมายที่เกิดขึ้นมาที่เปี่ยมไปด้วยความงดงาม และคุณค่าอันบอบน้อม (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

1. นักเรียนได้รับการพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมและคุณลักษณะอันพึงประสงค์ต่าง ๆ อย่างชัดเจน พร้อมกับการพัฒนาปัญญาและด้านอื่น ๆ การพัฒนาที่จะให้เป็นคนดี เก่ง มีความสุขพร้อม ๆ กัน ที่ว่ายากจะไม่ยากสำหรับโรงเรียนวิถีพุทธ
2. การพัฒนาผู้เรียนที่เกิดขึ้นชัดเจน จะเป็นที่ยื่นขอบและชื่นชมของทั้งผู้ปกครอง ครู อาจารย์ และชุมชนที่ได้รับทราบ อีกการยอมรับและความร่วมมือช่วยเหลือ จะเกิดขึ้นอย่างทวีคูณ
3. สภาพแวดล้อมและบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ของโรงเรียนจะดีขึ้นมาก ที่เกื้อกูลการพัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้งศีล สมาธิ และปัญญา ผู้ที่เกี่ยวข้องล้วนเป็นกัลยาณมิตรแก่กันและกัน โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อนักเรียน
4. บุคลากรในโรงเรียนพัฒนาตนเอง ทั้งวิถีการทำงานและวิถีชีวิต ทำให้สภาพการทำงานมีความสุข มีคุณค่าเพิ่ม ชีวิตส่วนตัวพัฒนาสู่ความสะอาด สว่าง
5. โรงเรียน โดยครู ผู้บริหาร บุคลากรและนักเรียนเป็นแบบอย่างต่อสังคม อีกเป็นพลังการพัฒนาสังคมวงกว้าง ให้ดีงามยิ่ง ๆ ขึ้นได้

และแนวทางการดำเนินการและจังหวะก้าวการพัฒนาของโรงเรียนวิถีพุทธแต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา อย่างไรก็ตาม ก้าวอย่างชัดแจ้งจะ

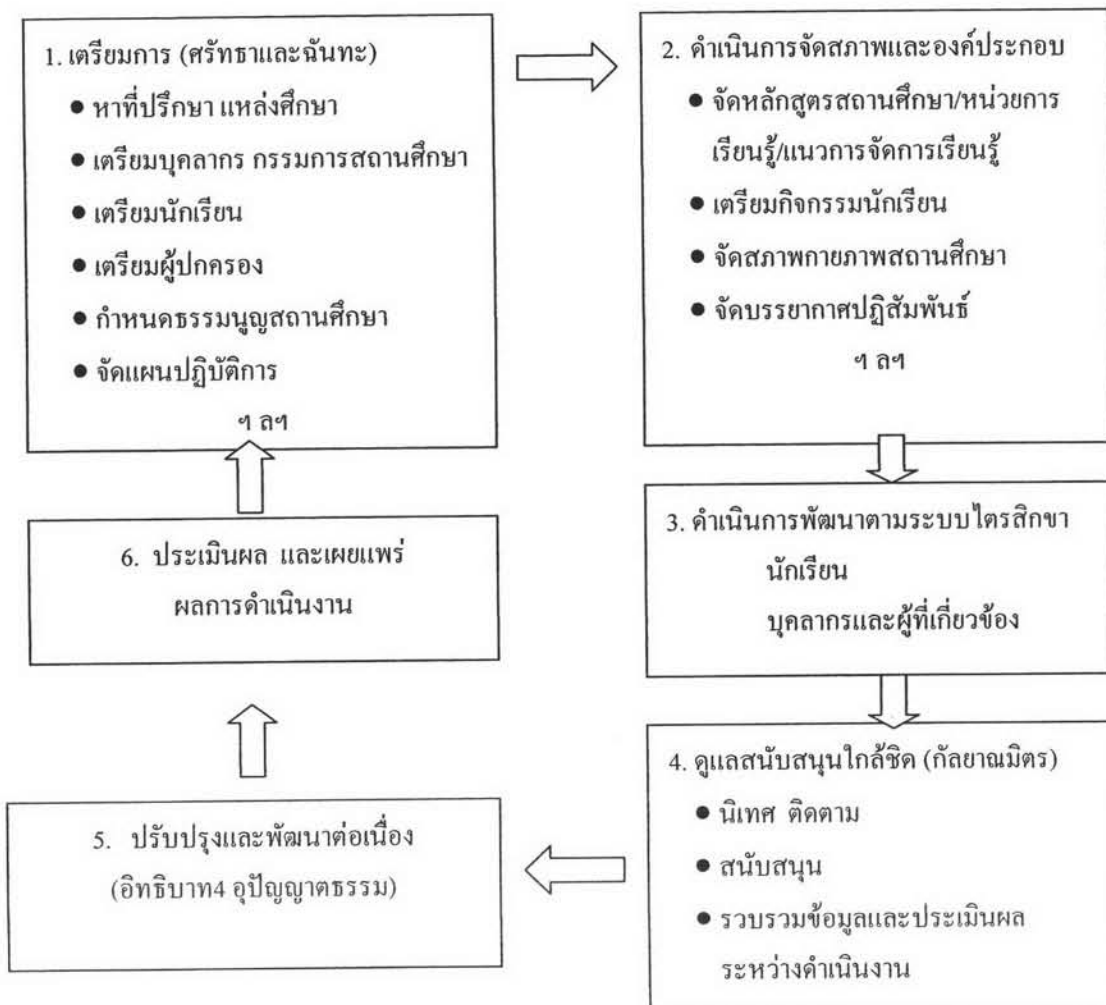
มีโอกาสเกิดขึ้นได้จากความพยายามในการพัฒนาผู้เรียน ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไป อย่างบูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทัน และจัดการได้ในลักษณะที่ก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด ข้อเสนอแนะแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้นที่เสนอเป็นแนวคิดแนวทางซึ่งโรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้ การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง และการถือกุศลสัมพันธโรงเรียนวิถีพุทธและชุมชน

1.5.1 การบริหารการจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

การพัฒนาสู่โรงเรียนวิถีพุทธที่ชัดเจน มีประสิทธิภาพ จำเป็นต้องพิจารณา องค์ประกอบ และโรงเรียนวิถีพุทธที่เป็นระบบ และลำดับขั้นตอนขององค์ประกอบต่อไปนี้ เป็นข้อเสนอเชิงตัวอย่างหนึ่งที่โรงเรียนสามารถนำไปพิจารณาปรับใช้ได้ตามความเหมาะสม ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอน ดังนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

1. **ขั้นเตรียมการ** เพื่อให้การจัดการโรงเรียนวิถีพุทธดำเนินไปโดยสะดวก ด้วยศรัทธา และฉันทะ
2. **ขั้นดำเนินการ** จัดสภาพและองค์ประกอบที่เป็นปัจจัย เป็นกิจกรรม เป็นเครื่องมือสู่การพัฒนาผู้เรียนได้อย่างเหมาะสม สอดคล้องกับลักษณะและปัญญาคุณธรรม
3. **ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา** ซึ่งเป็นขั้นตอนที่เป็นหัวใจของการดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง
4. **ขั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิด** ที่จะช่วยให้การดำเนินการทุกส่วนเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ ด้วยทำที่เป็นกัลยาณมิตร
5. **ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง** ที่จะเน้นย้ำการพัฒนาว่าต้องมีมากขึ้น ด้วยหลักอิทธิบาท 4 และอุปัฏฐาธรรม
6. **ขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลดำเนินการ** ที่จะนำข้อมูลผลการดำเนินงานสู่การเตรียมการที่จะดำเนินการในรอบต่อ ๆ ไป เช่น ในปีต่อ ๆ ไป หรือใช้กับโครงการต่อเนื่องอื่น นำผลสรุปจัดทำรายงานผลการดำเนินงานแจ้งแก่ผู้เกี่ยวข้องให้ทราบ

จากขั้นตอนการบริหารจัดการของโรงเรียนวิถีพุทธ ทั้ง 6 ขั้นตอน สามารถสรุปเป็นแผนภาพ ได้ดังนี้

ที่มา: กระทรวงศึกษาธิการ, 2547

แผนภาพที่ 3 การบริหารการจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ

แนวทางการดำเนินงานในแต่ละขั้นตอนการบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ โดยสังเขปมีดังนี้

1. การเตรียมการ

เป็นขั้นตอนความพยายามที่จะเตรียมสิ่งที่จะทำให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปได้ โดยสะดวกซึ่งมีประเด็นสำคัญที่ต้องคำนึงถึงในการเตรียมการ เช่น

- การหาที่ปรึกษาแหล่งศึกษา และเอกสารข้อมูลต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งที่ปรึกษาที่เป็นกัลยาณมิตรในการพัฒนาวิถีพุทธนี้ซึ่งอาจจะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ที่เป็นผู้ทรงคุณวุฒิเป็นผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ มีศรัทธาและความรู้ชัดในพุทธธรรม ถ้าเป็นคฤหัสถ์ควรเป็นแบบอย่างในสังคมได้ เช่น เป็นผู้ไม่ข้องแวะในอบายมุข เป็นผู้ทรงศีล ปฏิบัติธรรม เป็นต้น ที่ปรึกษาจะมีความจำเป็นมากโดยเฉพาะในระยะเริ่มของการพัฒนา

- การเตรียมบุคลากร คณะกรรมการสถานศึกษา นักเรียน ผู้ปกครอง และชุมชน ให้มีความตระหนักในคุณประโยชน์ที่จะเกิดขึ้น ให้เกิดศรัทธา และฉันทะในการร่วมกันพัฒนาโรงเรียน วิถีพุทธด้วยปัญญาเข้าใจทิศทาง จากศรัทธาและฉันทะการพัฒนา ร่วมกันความสำเร็จในการพัฒนา คาดหมายได้ว่าจะเกิดขึ้นได้ไม่ยาก สำหรับวิธีการเตรียมผู้เกี่ยวข้องนี้สามารถดำเนินการได้หลากหลายตั้งแต่วิธีทั่วไป เช่น การประชุมชี้แจงการสัมมนา จนถึงการประชุมสัมพันธที่ หลากหลาย การร่วมกันศึกษาดูงาน เป็นต้น

- การกำหนดเป้าหมาย จุดเน้น หรือวิสัยทัศน์ และแผนงาน ที่ชัดเจนทั้งระยะยาวใน ธรรมนูญสถานศึกษาและแผนปฏิบัติการรายปีก็ตาม ที่ผู้เกี่ยวข้องเห็นพ้องกันจะเป็นหลักประกัน ความชัดเจนในการดำเนินการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธได้อย่างดี อันเป็นส่วนสำคัญของการเตรียมการที่ดี

2. การดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบ

เป็นการดำเนินการจัดปัจจัยต่าง ๆ ของการพัฒนาผู้เรียน ซึ่งประกอบไปด้วยสภาพทั้ง ภายนอกและองค์ประกอบต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องอันจะนำสู่การเป็นปัจจัยในการพัฒนาผู้เรียนตามหลัก ปัญญาคุณธรรม 4 ประการ คือ

- การอยู่ใกล้คนดี ใกล้ผู้รู้ มีข้อมูล มีสื่อที่ดี (สัปปุริสสังเสวะ)
- การศึกษาเล่าเรียน โดยมีฐานของหลักสูตรการเรียนการสอนที่ดี (สัทธัมมัสสวนะ)
- การมีกระบวนการคิดที่ดี คิดถูกวิธีโดยมีสภาพและบรรยากาศที่ส่งเสริม

(โยนิโสมนสิการ)

- ปฏิบัติธรรมสมควรแก่ธรรมหรือนำความรู้ไปใช้ในชีวิตได้เหมาะสม

(ธัมมานุธัมมปฏิบัติ)

สภาพและองค์ประกอบที่สำคัญที่จำเป็นต้องจัดส่งเสริมให้เกิดวิถีพุทธ มีตัวอย่างเช่น

- หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้ ซึ่งเป็น องค์ประกอบสำคัญของการเรียนการสอนที่โรงเรียนวิถีพุทธควรคำนึงถึงอย่างยิ่งแนวคิดหนึ่งของการจัดก็คือ การบูรณาการหลักธรรมทั้งที่เป็นความรู้ (K) ศรัทธา ค่านิยม คุณธรรม (A) และการ ฝึกปฏิบัติหลักธรรม (P) ในการเรียนการสอน โดยอาจกำหนดในระดับจุดเน้นหลักสูตร สถานศึกษาที่แทรกในทุกองค์ประกอบหลักสูตรสถานศึกษา หรือกำหนดในระดับหน่วยการเรียนรู้ หรือแผนการจัดการเรียนรู้ ที่ครูจะนำสู่การจัดการเรียนรู้ต่อไป

- การเตรียมกิจกรรมนักเรียน ที่โรงเรียนต้องคิดและกำหนดให้เหมาะสมกับผู้เรียน ของตนเองมากที่สุดซึ่งลักษณะกิจกรรมที่กำหนดมีหลากหลายทั้งที่เป็นกิจกรรมประจำวัน ประจำ

ลัปดาห์หรือประจำโอกาสต่าง ๆ และกิจกรรมวิถีชีวิต ซึ่งถ้าโรงเรียนเลือกกำหนดและเตรียมการไว้ล่วงหน้า จะช่วยส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนอีกสะท้อนให้เห็นถึงคำกล่าวที่ว่า "การศึกษาเริ่มต้นเมื่อคนกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" (พระธรรมปิฎก ป. อ. ปยุตโต)

- การจัดสภาพกายสภาพสถานศึกษา ที่หมายครอบคลุมถึงอาคารสถานที่ ห้องเรียน แหล่งเรียนรู้สภาพแวดล้อม อาณาบริเวณของสถานศึกษาซึ่งสถานศึกษาจำเป็นต้องคำนึงถึงการ จัดให้เหมาะสม และมุ่งเน้นที่จะส่งเสริมให้เกิดการพัฒนาไตรสิกขาให้มากที่สุด ทั้งที่ผ่านระบบการ เรียนรู้ตามหลักสูตรสถานศึกษาและผ่านการเรียนรู้วิถีชีวิตจริงจาก "การกิน อยู่ ดู ฟังเป็น" ใน ชีวิตประจำวัน

- การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ โดยผ่านการเตรียมการการมอบหมายการรับผิดชอบ ของบุคลากรในการจัดกิจกรรมส่งเสริม หรือดูแลให้บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ ที่ดีเป็นกัลยาณมิตร เกิดขึ้นอย่างจริงจังต่อเนื่อง โดยจัดผ่านกิจกรรมที่หลากหลาย อาทิ การกระตุ้นทุกคนให้ทำตนเป็น ตัวอย่างที่ดี การยกย่องผู้ทำดี การปลูกศรัทธาค่านิยมปฏิบัติดีปฏิบัติชอบต่อผู้อื่น เป็นต้น รายละเอียดแนวคิดหลักการ และตัวอย่างการจัดดำเนินการของการจัดสภาพและองค์ประกอบ ต่าง ๆ จะได้นำเสนอในลำดับต่อไป

3. การดำเนินการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา

จุดเน้นการดำเนินการพัฒนา คือ นักเรียนของสถานศึกษาโดยเป็นการพัฒนาตามระบบ ไตรสิกขาที่เป็นลักษณะบูรณาการ ทั้งในกิจกรรมการเรียนการสอนตามหลักสูตรและกิจกรรมวิถี ชีวิตต่าง ๆ ที่ส่งเสริม "การกิน อยู่ ดู ฟังให้เป็น" เป้าหมายการพัฒนาจัดให้มีความชัดเจนที่ พัฒนาทั้งองค์รวมของชีวิต ที่จะนำสู่การพัฒนาชีวิตที่สมบูรณ์ในที่สุด

นอกจากการพัฒนาผู้เรียนอันเป็นภาระหลักแล้ว สถานศึกษาจำเป็นต้องไม่ละเลยการ พัฒนาบุคลากรของตนเองทั้งหมดด้วย เพราะบุคลากร โดยเฉพาะอย่างยิ่ง คือ ครูและผู้บริหารจะ เป็นปัจจัยสำคัญในการพัฒนาผู้เรียน ดังนั้นยิ่งบุคลากรได้รับการพัฒนาตามระบบไตรสิกขามาก เท่าไร จะยิ่งส่งผลดีต่อการช่วยให้นักเรียนได้รับการพัฒนามากขึ้นเท่านั้น

การดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขานี้จะดำเนินการได้ดีหากใน ชั้นเตรียมการ ชั้นดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบและชั้นดูแลสนับสนุนใกล้ชิดดำเนินการได้ อย่างดีเพราะต่างเป็นเหตุปัจจัยที่สำคัญในการดำเนินการพัฒนาผู้เรียน

4. การดูแลสนับสนุนใกล้ชิด

เป็นขั้นตอนสำคัญในการเป็นปัจจัยส่งเสริมให้การดำเนินการพัฒนาเป็นไปอย่างราบรื่น มีประสิทธิภาพ ทั้งนี้ลักษณะของการดูแลสนับสนุนที่เหมาะสม ควรมีลักษณะของความเป็น

กัลยาณมิตรที่ปรารถนาดีต่อกัน ปรารถนาดีต่อการพัฒนาผู้เรียนหรือต่องาน กิจกรรมที่สำคัญของชั้นนี้ คือ การนิเทศติดตามที่จะดูแลการดำเนินงานให้เป็นไปตามแผนที่กำหนดไว้ การให้คำปรึกษาและชี้แนะผู้ปฏิบัติ การให้ความช่วยเหลือทางวิชาการ ฯลฯ การสนับสนุนทั้งทรัพยากร ข้อมูลและเครื่องมือต่าง ๆ ในการช่วยดำเนินการให้เป็นไปได้อย่างราบรื่น การรวบรวมข้อมูลและการประเมินผลระหว่างดำเนินการ อันจะเป็นฐานของการปรับปรุงต่อเนื่องต่อไป หรือแม้เป็นข้อมูลในการพิจารณาจัดการดูแลสนับสนุนได้อย่างเหมาะสม

5. การปรับปรุงและพัฒนาต่อเนื่อง

เป็นขั้นตอนของระบบบริหารจัดการที่กำหนดเพื่อเน้นย้ำการพัฒนาที่ต้องดำเนินการอย่างต่อเนื่อง โดยนำข้อมูลในขั้นตอนต้น ๆ มาพิจารณาแล้วกำหนดปรับปรุงหรือพัฒนางานที่กำลังดำเนินการอยู่ให้ดียิ่งขึ้น ทั้งนี้กิจกรรมที่สนับสนุนการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องชัดเจนต่อเนื่อง คือ การมีอิทธิบาท 4 (ฉันทะ วิริยะ จิตตะ วิมังสา) และอุปัฏฐาธรรม 2 (ความไม่สันโดษในกุศลธรรม และความไม่ระย่อในการพากเพียร)

6. การประเมินผลและเผยแพร่ผลการดำเนินงาน

เป็นขั้นตอนที่จะสะท้อนให้ทราบถึงผลการดำเนินงานในช่วงเวลาหนึ่ง ๆ อาจเป็น 1 ปี หรือ 3 ปี หรือเมื่อเสร็จสิ้นกิจกรรม เป็นต้น และในการประเมินจะเน้นข้อมูลที่เป็นเชิงประจักษ์เชื่อถือได้ให้ข้อมูลที่ชัดเจน ที่สามารถนำสู่การเผยแพร่หรือรายงานผู้เกี่ยวข้องให้ทราบผลการดำเนินงานนั้น ๆ และนำเป็นข้อมูลในการวางแผนดำเนินการอื่น ๆ ต่อไป และในระบบประกันคุณภาพ ขั้นตอนนี้มีความสำคัญไม่น้อยต่อการเสนอให้ผู้เกี่ยวข้องยอมรับในการดำเนินการและบริหารจัดการ

1.5.2 การจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้

หลักการจัดวิถีพุทธสู่การเรียนรู้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

1. บูรณาการพุทธธรรมสู่การเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อนำสู่การรู้ เข้าใจ ความจริง
2. จัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นในทุกสถานการณ์ทุกสถานที่ทั้งโดยทางตรงและทางอ้อม
3. ประสานความร่วมมือ วัด/คณะสงฆ์ และชุมชนในการจัดการเรียนรู้

หลักธรรมสำคัญสู่การจัดการเรียนรู้ โรงเรียนวิถีพุทธ

1. ปรัตติยา (ตามหลักกัลยาณมิตตา)
2. โยนิโสมนสิการ
3. ไตรสิกขา

4. ปัญญาคุณธรรม

หลักทำเนวการจัดการเรียนรู้โรงเรียนวิถีพุทธประกอบด้วย

1. หลักสูตรสถานศึกษา

- 1.1 สอดแทรกเพิ่มเติมพุทธธรรมในวิสัยทัศน์คุณลักษณะอันพึงประสงค์ของนักเรียน
- 1.2 เพิ่มเติมคุณธรรม จริยธรรม ในผลการเรียนรู้ที่คาดหวัง
- 1.3 ให้มีการบูรณาการพุทธธรรมในการจัดหน่วยการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ
- 1.4 สอดแทรก ความรู้ และการปฏิบัติจริงในการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ กิจกรรมพัฒนาผู้เรียน และสถานการณ์อื่น ๆ นอกห้องเรียน ได้แก่ บูรณาการในการเรียนรู้ บูรณาการในวิถีชีวิต และบูรณาการไตรสิกขาเข้าในชีวิตประจำวัน

2. ผู้สอน

- 2.1 เป็นตัวอย่างที่ดีในลักษณะ "สอนให้รู้ ให้ทำดู อยู่ให้เป็น" อย่างสม่ำเสมอ
- 2.2 เป็นกัลยาณมิตรของผู้เรียน มีเมตตาธรรม ความอ่อนโยนอดทน อดกลั้น และสร้างเสริมกำลังใจแก่ผู้เรียนอยู่เสมอ

3. กระบวนการเรียนรู้

- 3.1 พัฒนาผู้เรียนรอบด้าน สมดุล สมบูรณ์ทั้งกาย (กายภาวนา) ความประพฤติกิเลส (ศีลภาวนา) จิตใจ (จิตภาวนา) ปัญญา(ปัญญาภาวนา)
- 3.2 จัดโอกาสส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ และปฏิบัติธรรมเมตตา
- 3.3 เน้นให้เกิดการเรียนรู้แบบโยนิโสมนสิการ เข้าใจและค้นพบคุณค่าแท้ของสรรพสิ่ง

1.5.3 กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา

1.5.3.1 กิจกรรมนักเรียนในโรงเรียนวิถีพุทธ (กระทรวงศึกษาธิการ ,2547)

หลักการ

กระบวนการพัฒนาผู้เรียน คือ การจัดกิจกรรมอย่างหลากหลายต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต เพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติกิเลส (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน

หลักคิด

การศึกษาตามแนวพุทธปรัชญาการศึกษาของโรงเรียนวิถิพุทธ คือ กระบวนการพัฒนาการเรียนรู้ ทั้งในด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อความเจริญอกงามในทุกขั้นตอนของชีวิต โดยเฉพาะอย่างยิ่งการกิน อยู่ ดู ฟัง ในชีวิตประจำวัน

หลักทำ

ในการจัดกิจกรรมของโรงเรียนวิถิพุทธนั้น ครูและผู้บริหาร สามารถจัดพัฒนาได้ตามหลักการ หลักคิด ข้างต้น โดยให้เหมาะสมกับบริบทของโรงเรียน

1.5.3.2 การจัดลักษณะทางกายภาพโรงเรียนวิถิพุทธ

หลักการ

จากความสำคัญของสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ตามที่ปรากฏในพระพุทธศาสนา และแนวทางในการจัดบรรยากาศสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด สามารถสรุปเป็นหลักการในการจัดสภาพแวดล้อมทางกายภาพของโรงเรียนวิถิพุทธได้ดังนี้

1. บรรยากาศสงบเงียบ เรียบง่าย
2. ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ร่มรื่น
3. ใกล้ชิดกับชุมชน
4. สะอาด มีระเบียบ
5. ทันสมัย มีการปรับปรุงพัฒนาอยู่เสมอ
6. เป็นแหล่งเรียนรู้ ทั้งด้านวิชาการ วิชาชีพ และคุณธรรม

หลักคิด

โรงเรียนหรือสถานศึกษาเป็นปัจจัยภายนอกที่สำคัญต่อการเรียนรู้ พระพุทธเจ้าทรงให้ความสำคัญกับสถานที่ที่เกี่ยวข้องกับการเรียนรู้มาก เหตุการณ์ในพระพุทธศาสนาหลายตอน เน้นถึงความสำคัญของสถานที่และบรรยากาศเช่น (1) ทรงเจริญอานาปานสติกรรมฐานเมื่อมีพระชนมายุ 70 พรรษา ณ ใต้ต้นหว้าในบรรยากาศที่เงียบสงบ (2) ทรงเลือกสถานที่ที่ใกล้ชิดธรรมชาติ และชุมชนสำหรับบำเพ็ญเพียร (3) เมื่อตรัสรู้แล้วทรงเปลี่ยนสถานที่จากที่ตรัสรู้ไปประทับใต้ต้นไทรและต้นอื่น ๆ (4) ทรงกำหนดเรื่องความสะอาด ความมีระเบียบไว้ในพระวินัยปิฎกว่าด้วยเสนาสนวัตรและเสนาสนชั้นธกะ (5) ทรงแสดงภาวะที่เอื้อ เกื้อกูล เหมาะสม สะดวกสบายของสภาพแวดล้อม ซึ่งประมวลกันไว้ 7 ประการ คือ สัปปายะ 7

แนวทางการปฏิรูปการศึกษาของกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2539 - 2550 โรงเรียนในอุดมคติ ได้กำหนดให้มีบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ เพื่อให้นักเรียนได้เรียน

อย่างมีความสุข คือ มุ่งเน้นการเรียนรู้ตามธรรมชาติ ปลูกฝังเรื่องความสะอาด ความมีวินัย รวมทั้งการจัดการศึกษาให้มีความร่วมมือ มีต้นไม้ มีแหล่งน้ำ บ่อน้ำ ไร่ฝุ่น ไร่เมลกาละ ปลอดภัย และไม่มีมุมอับ

หลักทำ

โรงเรียนวิถีพุทธ มีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ มีศูนย์รวมศรัทธาของครู นักเรียน และบุคคลในชุมชน คือมีพระพุทธรูปที่เด่นชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย มีสวนพุทธธรรม ประกอบด้วยต้นไม้สำคัญในพระพุทธศาสนา มีป้ายนิเทศ ป้ายคุณธรรม มีอาคารสถานที่ที่สะอาดเป็นระเบียบและเพียงพอต่อการใช้สอย มีแปลงเกษตร โรงฝึกงานที่เหมาะสมต่อการฝึกฝนคุณธรรม เพื่อประกอบสัมมาอาชีพะ มีห้องจริยธรรม ห้องสมุดพระพุทธศาสนา ทุกห้องเรียนมีพระพุทธรูปเพื่อให้นักเรียนได้เห็นและระลึกถึงพระรัตนตรัยอยู่เสมอ

บรรยากาศในห้องเรียนมีความสงบ สะอาด ครูและนักเรียนมีความสำรวมตนอยู่เสมอ สื่อและอุปกรณ์การเรียนการสอนทันสมัยและครบครัน ทั้งสื่อที่เกิดจากภูมิปัญญาของครู นักเรียน และชุมชน ตลอดจนสื่อเทคโนโลยีต่าง ๆ เพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างมีความสุข ปลูกฝังคุณลักษณะใฝ่รู้ใฝ่เรียน และความรู้ที่เท่าทันต่อการเปลี่ยนแปลงของโลก สถานศึกษาต้องมีความใกล้ชิด ธรรมชาติ ชุมชน และภูมิปัญญาท้องถิ่น

ความสะอาด มีระเบียบเรียบร้อยของโรงเรียนวิถีพุทธจะต้องเกิดจากความร่วมมือ ร่วมใจ ของนักเรียนทุกคน โดยครูสร้างบรรยากาศของความรักความสามัคคี และความรับผิดชอบ

1.5.3.3 การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรโรงเรียนวิถีพุทธ

หลักการ

ผู้บริหารสถานศึกษา ครู และบุคลากรมีความสำคัญต่อการพัฒนาผู้เรียนในระบบ ไตรสิกขา ทั้งในฐานะเป็นผู้อบรมสั่งสอน ผู้จัดการเรียนรู้ และการเป็นแบบอย่างที่ดีในการปฏิบัติ ตน บุคลากร ทุกคนพัฒนาตามหลักไตรสิกขา มีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

หลักคิด

การพัฒนาบุคลากรของสถานศึกษาควรดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีรูปแบบวิธีการ หลากหลาย เหมาะสมกับลักษณะและเงื่อนไขของตนเอง แนวทางสำคัญหนึ่งในการพัฒนา

บุคลากร คือการปฏิบัติธรรมในวิถีชีวิตประจำวัน ทั้งนี้ผู้บริหารควรเป็นผู้นำในการพัฒนาตนเอง และการปฏิบัติเป็นตัวอย่าง

หลักทำ

แนวทางการจัดพัฒนาบุคลากร เช่น

1. วิเคราะห์สภาวะธรรมหรือภูมิธรรม ธรรมวุฒิ และลักษณะของบุคลากร
2. ค้นหาบุคลากรแนวร่วมหรือแกนนำ
3. วางแผนพัฒนาบุคลากร โดยการสร้างศรัทธา สร้างความเข้าใจด้วยวิธีที่เหมาะสม

กับลักษณะของบุคลากร

4. จัดกิจกรรมที่เป็นตัวอย่างสะท้อนให้เห็นความสำเร็จทั้งกิจกรรมรูปธรรม และ กิจกรรมพัฒนาจิต

5. ให้การยกย่อง ชมเชย แก่บุคลากรที่พัฒนาจนเป็นแบบอย่างได้

ลักษณะแนวกิจกรรมพัฒนาบุคลากร เช่น

- การจัดอบรมใหญ่ประจำปี
- จัดการพัฒนาจิต เจริญปัญญาย่อยรายสัปดาห์ หรือรายเดือน
- จัดกลุ่มสนทนาธรรม
- จัดฟังเทศน์ ปฏิบัติธรรมในโอกาสวันสำคัญ
- จัดศึกษาดูงาน หรือปฏิบัติธรรมในสำนักต่าง ๆ
- ส่งเสริมการศึกษา ปฏิบัติธรรมด้วยตนเอง โดยจัดห้องสมุดและสื่อต่างๆให้ยืม หรือ

ใช้ศึกษา จัดห้องวิปัสสนา ฯลฯ

- ส่งเสริมการถือศีล 5 เป็นวิถีชีวิต
- ส่งเสริมการประเมินผลปฏิบัติธรรม และสอบอารมณ์ (วิปัสสนา)

ฯลฯ

คุณลักษณะสำคัญของบุคลากรโรงเรียนวิถิพุทธ

ผู้บริหารสถานศึกษา

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ

4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. เป็นผู้นำและปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างในการทำความดี

ครู อาจารย์ และบุคลากร

1. ศรัทธาในพระพุทธศาสนา
2. ละเลิกจากอบายมุข
3. ถือศีล 5 เป็นนิจ
4. มีอุดมการณ์ที่จะพัฒนาตนเองและดำเนินชีวิตที่ดีงาม
5. มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อศิษย์

1.5.3.4 การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิปุทธและชุมชน

หลักการ

โรงเรียนวิถิปุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกันและกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

หลักคิด

โรงเรียนวิถิปุทธเพียรพัฒนาตน มีผลการพัฒนานักเรียนเป็นที่ยอมรับและศรัทธาของชุมชน เปิดโอกาสให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการพัฒนาสถานศึกษา จัดระดมสรรพกำลังลักษณะต่าง ๆ อย่างหลากหลายในการพัฒนางานทุกด้านของสถานศึกษา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการพัฒนานักเรียนโรงเรียนวิถิปุทธ บริการวิชาการ อาคารสถานที่ ร่วมมือสนับสนุนกับชุมชนในการพัฒนาภูมิธรรม ภูมิปัญญา คุณธรรมจริยธรรม และกิจกรรมสัมมาอาชีวะต่าง ๆ เป็นต้น แก่ชุมชนของสังคม ด้วยเมตตาธรรมและด้วยความเป็นกัลยาณมิตร เพื่อให้เกิดความเจริญงอกงาม และสันติสุข

หลักทำ

สถานศึกษาอาจพิจารณากำหนดและดำเนินงานตามวิสัยทัศน์และแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา ซึ่งบ่งชี้ถึงความเป็นวิถิปุทธอย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง จนบังเกิดผลที่ชัดเจนทั้งในด้านการบริหารจัดการด้านลักษณะทางกายภาพ ด้านบุคลิกภาพและคุณธรรมของครู อาจารย์ นักเรียนและบุคลากรของโรงเรียน จนเป็นภาพที่เห็นได้ชัดเจน เช่น ผู้บริหารมีคุณธรรม มีการบริหารจัดการ โดยใช้หลักเมตตาธรรม ครูมีความเป็นกัลยาณมิตร นักเรียนมีกิริยาวาจาสุภาพ มีน้ำใจ มีคุณธรรม เป็นลักษณะเด่นที่บุคคลทั่วไปเห็นได้ชัดเจน พร้อมกันนั้นโรงเรียนวิถิปุทธมีลักษณะเปิดกว้าง สู่ ชุมชนและสังคม พร้อมทั้งจะรับฟังความคิดเห็นเพื่อการปรับปรุงพัฒนาอยู่

เสมอ และพร้อมที่จะให้ความร่วมมือในการพัฒนาชุมชนสังคม ด้วยความเกื้อกูลกันและกันอย่าง ต่อเนื่อง

กิจกรรมเสนอแนะเกื้อกูลสัมพันธ์

1. สถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน ดำเนินกิจกรรมร่วมกัน ในวันสำคัญทางพุทธศาสนา และ วันตามประเพณี เช่น กิจกรรมหล่อเทียนพรรษา การทอดกฐินทอดผ้าป่า กิจกรรมวันพ่อวันแม่
2. สถานศึกษานำสถานศึกษาร่วมกิจกรรมของวัดและชุมชน เช่น กิจกรรมทำความสะอาดวัด ซึ่งอาจจัดในช่วงโมงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน หรือกิจกรรมช่วยเหลือสังคมอื่น ๆ เช่น นำอาหารไปเลี้ยงคนชราที่บ้านพักคนชรา หรือ บ้านเด็กกำพร้า ฯลฯ
3. สถานศึกษาต้องเป็นของชุมชนโดยเปิดต้อนรับผู้ปกครองและชุมชนตลอดเวลา (Open House) เพื่อให้ผู้ปกครองได้มีโอกาสเสนอข้อคิดเห็นและมีส่วนร่วมในภารกิจต่าง ๆ เช่น ดูแลความสะอาดของโรงอาหาร ดำเนินการเชิญผู้ทรงภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนา ภูมิปัญญาท้องถิ่นมาช่วยสถานศึกษาในการจัดการเรียนรู้ เป็นต้น
4. เปิดห้องสมุดเพื่อให้ชุมชนใช้บริการได้ในวันหยุด รวมทั้งสนามกีฬา หอประชุม
5. เป็นศูนย์กลางของชุมชนในด้านวิชาการ วิชาชีพ เช่นจัดอบรมให้ความรู้แก่ผู้ปกครองในเรื่องอาชีพพิเศษต่าง ๆ จัดร้านค้าของสถานศึกษาเพื่อให้ผู้ปกครองนำผลผลิตทางการเกษตร ผลิตภัณฑ์ต่าง ๆ มาขาย โดยนักเรียนเป็นผู้ดูแลกิจการ
6. ร่วมกับวัดในชุมชนจัดการเรียนธรรมศึกษา กิจกรรมทางด้านศาสนาต่าง ๆ เช่น นิมนต์พระสงฆ์มาแสดงพระธรรมเทศนา เชิญวิทยากรมาให้ความรู้แก่เยาวชนในเรื่องต่าง ๆ ในวันหยุด จัดทัศนศึกษาทางธรรม เป็นต้น
7. จัดกิจกรรมเชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างสถานศึกษา บ้าน วัด ชุมชน เช่น จัดการแข่งขันกีฬา จัดกิจกรรมปัจฉิมนิเทศโดยเชิญผู้ปกครองมาร่วมนำอาหารมารับประทานร่วมกัน จัดค่ายครอบครัว
8. เสริมความเข้มแข็งของระบบดูแลช่วยเหลือนักเรียน เช่น การเยี่ยมบ้านนักเรียน ช่วยเหลือนักเรียนแก้ไขปัญหาครอบครัว ฯลฯ
9. ประชาสัมพันธ์ผลงานของโรงเรียนในรูปแบบต่าง ๆ เช่น จัดทำหนังสือพิมพ์หรือวารสารของสถานศึกษา เผยแพร่แก่ผู้ปกครอง ศิษย์เก่า ชุมชน ฯลฯ
10. ยกย่องเชิดชูเกียรติของผู้กระทำความดีทั้ง ครู อาจารย์ นักเรียน บุคลากรของสถานศึกษาและบุคคลในชุมชน เพื่อให้เป็นตัวอย่างแก่บุคคลทั่วไป เพื่อให้วิถีพุทธเป็นวิถีชีวิตของคนทั้งชุมชน

1.5.4 การบริหารโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ”

โรงเรียนวิถีพุทธ ซึ่งดำเนินการพัฒนาผู้เรียนโดยใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา อย่างบูรณาการผ่านการพัฒนา “กิน อยู่ ดู ฟังเป็น” ดังนั้นการบริหารโครงการทั้งในระดับชาติ และระดับโรงเรียน จะยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนดังกล่าวข้างต้นทุกขั้นตอน (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

การบริหารโครงการระดับชาติ จะมีกิจกรรมหลัก ได้แก่

1. สร้างความเข้าใจแก่ผู้บริหารโรงเรียน และผู้รับผิดชอบโครงการ
2. ผลิตสื่อ เอกสาร วิดีทัศน์ เพื่อเผยแพร่แนวคิดและตัวอย่างการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ
3. สร้างความเข้าใจแก่ครู ทั้งในการจัดการเรียนรู้แบบบูรณาการวิถีพุทธ และการจัดกิจกรรมเสริมลักษณะต่าง ๆ
4. นิเทศ เยี่ยมบ้าน ประเมินผลการดำเนินงาน
5. สัมมนาเพื่อสะท้อนประสบการณ์ผลการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อแลกเปลี่ยนเรียนรู้และการปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่งขึ้น

การบริหารโครงการระดับโรงเรียน จะมีกิจกรรมหลักได้แก่

1. ประชาสัมพันธ์ สร้างความเข้าใจแก่ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย เช่น ครูและบุคลากรทุกคน ผู้ปกครอง นักเรียน องค์การสงฆ์ที่สถานศึกษาจะขอความอนุเคราะห์ ฯลฯ
2. ปรับสภาพบรรยากาศของสถานศึกษาตามแนวทางโรงเรียนวิถีพุทธ
3. ปรับปรุงการจัดการเรียนรู้ โดยสอดแทรกหลักธรรมในการเรียนรู้ทุกสาระการเรียนรู้
4. ปรับปรุงการจัดกิจกรรมเสริมหลักสูตรของสถานศึกษาให้สอดคล้องกับหลักการโรงเรียนวิถีพุทธ
5. นิเทศ เยี่ยมเยียน ชื่นชมให้กำลังใจแก่ผู้ปฏิบัติงาน และปรับปรุงการดำเนินงานให้ดียิ่ง ๆ ขึ้น
6. ร่วมสัมมนาเพื่อรับฟังประสบการณ์ การดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธของสถานศึกษาอื่น ๆ เพื่อนำมาปรับกิจกรรมการเรียนรู้ของสถานศึกษาตนเองต่อไป

จากรายละเอียดข้างต้น สรุปได้ว่าแนวทางการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ แต่ละแห่งจะมีความแตกต่างกันได้ ตามลักษณะเฉพาะของแต่ละสถานศึกษา แต่มีจุดมุ่งหมายเช่นเดียวกัน คือ พัฒนาผู้เรียน ทั้งศีล สมาธิ ปัญญา ควบคู่กันไปอย่างบูรณาการบนวิถีการดำเนินชีวิตธรรมดาที่

ส่งเสริมการพัฒนา “การกิน อยู่ ดู ฟัง ให้เป็น” คือ ดำเนินชีวิตได้อย่างรู้เท่าทันและจัดการได้ในลักษณะที่ก่อประโยชน์ต่อตนเอง ต่อผู้อื่น และเป็นมิตรกับสิ่งแวดล้อมให้มากที่สุด โดยมีแนวดำเนินการโรงเรียนวิถีพุทธในภาพเบื้องต้นที่เสนอเป็นแนวคิดแนวทางซึ่ง โรงเรียนสามารถนำไปปรับใช้ได้ตามความเหมาะสมต่อไป ประกอบด้วยประเด็นดังนี้

1. การบริหารจัดการโรงเรียนวิถีพุทธ มี 6 ขั้นตอน คือ ขั้นเตรียมการ ขั้นดำเนินการ ขั้นดำเนินการพัฒนาผู้เรียนและบุคลากรตามระบบไตรสิกขา ขั้นดูแลสนับสนุน ขั้นปรับปรุงพัฒนาต่อเนื่อง และขั้นประเมินผลและเผยแพร่ผลดำเนินการ

2. การจัดวิถีพุทธสู่วิถีการเรียนรู้ เป็นการบูรณาการพุทธธรรมสู่การเรียนรู้ และการปฏิบัติจริงที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมและวิถีชีวิตอย่างต่อเนื่องสม่ำเสมอเพื่อนำสู่การเรียนรู้ เข้าใจความจริงหลักธรรมสำคัญในการจัดการเรียนรู้ คือ ปรโตโฆสะ โยนิโสมนสิการ ไตรสิกขา ปัญญาวุฒิธรรม

3. กิจกรรมเสนอแนะการพัฒนา การจัดกิจกรรมต้องมีความหลากหลายต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิตเพื่อให้ผู้เรียนรู้จักคิด มีการปฏิบัติเสมอ ๆ ทั้งด้านความประพฤติ (ศีล) จิตใจ (สมาธิ) และปัญญา (ปัญญา) เพื่อให้เกิดการพัฒนาทั้ง 3 ด้าน ไปพร้อม ๆ กัน และสถานศึกษาต้องมีลักษณะทางกายภาพที่เป็นธรรมชาติ ร่มรื่น สวยงาม สะอาด เป็นระเบียบ ปลอดภัย ให้ความรู้สึกที่ผ่อนคลาย สบายกาย สบายใจ

4. การพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะบุคลากรที่คาดหวัง บุคลากรควรมีคุณลักษณะเป็นผู้มีความรู้พุทธธรรมเป็นอย่างดี ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ สามารถจัดการเรียนรู้ตามวิถีพุทธ และเป็นกัลยาณมิตร มีลักษณะของการเป็นผู้ที่ “สอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น” พร้อมจะช่วยให้ผู้เรียนพัฒนาได้เป็นอย่างดี

5. การเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถีพุทธ และชุมชน โรงเรียนวิถีพุทธกับชุมชนซึ่งประกอบด้วยบ้าน วัด และสถาบันอื่น ๆ ในชุมชน มีความเป็นกัลยาณมิตรต่อกัน เกื้อกูลร่วมมือกัน และกันในการพัฒนานักเรียน และพัฒนาชุมชนสังคมในวิถีแห่งพุทธธรรมเพื่อประโยชน์สุขร่วมกัน

6. การบริหารโครงการ “โรงเรียนวิถีพุทธ” การบริหารโครงการทั้งในระดับชาติและระดับโรงเรียนจะยึดหลักการพัฒนาผู้เรียนใช้หลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา

1.6 ตัวชี้วัดการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ

กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธทางกระทรวงศึกษาธิการได้สนับสนุน โดยจัดทำตัวชี้วัดการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ เพื่อพัฒนาคุณธรรม จริยธรรมเด็กนักเรียนและเยาวชนควบคู่กับการพัฒนาทุกด้านอย่างเป็นองค์รวม ซึ่งคาดหวังว่าจะช่วยให้การดำเนินงานและพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธทุกระดับเป็นไปตามหลักการเหมาะสมและมีแนวทางในการปฏิบัติอย่างเดียวกัน โดยอาศัยตัวชี้วัด 4 ด้านใหญ่ คือ ด้านปัจจัย ด้านกระบวนการ ด้านผลผลิต และด้านผลกระทบ ในแต่ละด้านมีรายละเอียดดังต่อไปนี้ (กระทรวงศึกษาธิการ, 2547)

1. ตัวชี้วัดด้านปัจจัย (Input)

ตัวชี้วัดด้านปัจจัยกำหนดเฉพาะปัจจัยที่สำคัญที่จะเป็นเงื่อนไขหลักและส่งผลอย่างชัดเจนต่อการพัฒนานักเรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา ตัวชี้วัดด้านปัจจัยนี้เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุและผลของการดำเนินการพัฒนา ซึ่งมีจุดเน้นในการพัฒนาทั้งระบบโรงเรียน มาตรฐานด้านปัจจัยที่ต้องการ คือ “โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธ มีการบริหารจัดการ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้ และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา”

ตารางที่ 1 รายละเอียดตัวชี้วัดด้านปัจจัย (Input)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
1. บุคลากรมีคุณลักษณะที่ดี	1. ผู้บริหาร	1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี 2. มีพรหมวิหารธรรมประจำใจ 3. มีความซื่อสัตย์ จริงใจในการทำงาน 4. มีความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย นับถือและศรัทธาในพระพุทธศาสนา

ตารางที่ 1 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	2. ครู	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีวิถีชีวิตที่สอดคล้องกับหลักพุทธธรรม (ลด ละ เลิก อบายมุข) ถือศีล 5 และปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างที่ดี 2. พรหมวิหารธรรม มีความเป็นกัลยาณมิตร มุ่งพัฒนาให้ผู้เรียนเกิดความเจริญงอกงามตามหลักไตรสิกขา 3. รู้ เข้าใจ หลักการพัฒนาผู้เรียนตามหลักไตรสิกขา
2. การบริหารจัดการ ดำเนินการอย่างมีระบบ	1. ระบบบริหาร	<ol style="list-style-type: none"> 1. มีวิสัยทัศน์หรือปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย ธรรมนูญ หรือแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ 2. แต่งตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษา หรือ คณะกรรมการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ และบริหารการดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง โดยผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย (บ ว ร) มีส่วนร่วม 3. ปลุกฝังศรัทธาสรางเสริมปัญญาใน พระพุทธศาสนาให้เกิดขึ้นกับบุคลากรและผู้เกี่ยวข้อง 4. ร่วมมือกับผู้ปกครอง วัด และชุมชน เพื่อพัฒนาผู้เรียนและชุมชน 5. มีการนิเทศ กำกับ ติดตาม การดำเนินงานอย่างต่อเนื่อง 6. มีระบบตรวจสอบประเมินผลและเปิดโอกาสให้มีการเสนอแนะอย่างเป็น กัลยาณมิตรเพื่อการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง
	2.ระบบหลักสูตรและสถานศึกษา	หลักสูตรสถานศึกษา หน่วยการเรียนรู้ และแผนการจัดการเรียนรู้บูรณาการพุทธธรรมทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้

ตารางที่ 1 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
3.กายภาพและสิ่งแวดล้อม จัดอย่างรอบคอบ	สภาพแวดล้อม	1. จัดประดิษฐานพระพุทธรูปประจำโรงเรียน และประจำห้องเรียน 2. มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญคุณธรรม จริยธรรมโดยทั่วบริเวณ 3. สภาพโรงเรียนสะอาด ปลอดภัย สงบ ร่มรื่น เรียบง่าย ใกล้เคียงธรรมชาติ 4. บริเวณโรงเรียนปราศจากสิ่งเสพติด อบายมุข สิ่งมอมเมาทุกชนิด

ตัวชี้วัดด้านปัจจัยกำหนดเฉพาะปัจจัยที่สำคัญต่อการพัฒนานักเรียนและงานโรงเรียนวิถีพุทธตามระบบไตรสิกขา เพื่อให้ทุกฝ่ายตระหนักถึงความสำคัญเชิงเหตุและผลของการดำเนินการพัฒนาซึ่งมีจุดเน้นพัฒนาโรงเรียนทั้งระบบโดยมีมาตรฐานที่ต้องการคือ โรงเรียนมีบุคลากรที่มีคุณลักษณะที่ดีในวิถีพุทธทั้งผู้บริหาร และบุคลากรจะต้องมีวิถีชีวิตสอดคล้องกับหลักพุทธธรรม มีพรหมวิหารประจำใจ ซื่อสัตย์จริงใจในการทำงาน มีความเข้าใจในการทำงาน มีความเข้าใจถูกต้องในพระรัตนตรัย มีการบริหารจัดการอย่างมีวิสัยทัศน์หรือมีแผนกลยุทธ์ที่มีจุดเน้นในการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ มีหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้และสภาพแวดล้อมที่ส่งเสริมการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา เช่น มีพระพุทธรูปประจำโรงเรียน มีป้ายนิเทศ ป้ายคติธรรม คำขวัญประจำโรงเรียน บริเวณโรงเรียนสะอาดปลอดภัย สงบร่มรื่น ใกล้เคียงธรรมชาติ ปราศจากสิ่งเสพติดและอบายมุขสิ่งมอมเมาทุกชนิด เป็นต้น

จากรายละเอียดข้างต้น สรุปได้ว่าตัวชี้วัดด้านปัจจัยมีความสำคัญมากต่อกระบวนการจัดการเรียนการสอน โดยเฉพาะบุคคลที่เกี่ยวข้อง คือ ผู้บริหารและครูในโรงเรียนจะต้องมีลักษณะที่ดี ประพฤติปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอน มีระบบการบริหารจัดการเรียนการสอนที่สอดคล้องกับสภาพแวดล้อมของท้องถิ่น มีวิสัยทัศน์ ปรัชญา พันธกิจ เป้าหมาย โดยโรงเรียนจะต้องอาศัยความร่วมมือประสานงานระหว่างบ้าน วัด ชุมชน เพื่อให้เกิดกระบวนการจัดการเรียนการสอนที่มีประสิทธิภาพ

2. ตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อส่งเสริมให้กระบวนการพัฒนาเป็นไปอย่างชัดเจน รอบคอบ มีประสิทธิภาพ ให้ผู้เรียนได้รับการพัฒนาอย่างแท้จริงตามระบบไตรสิกขา

มาตรฐานด้านกระบวนการที่ต้องการให้เกิดคือ "โรงเรียนจัดบรรยากาศและกิจกรรมการเรียนการสอนเพื่อพัฒนาผู้เรียนได้เป็นไปตามหลักไตรสิกขาและบูรณาการในวิถีชีวิต"

ตารางที่ 2 รายละเอียดตัวชี้วัดด้านกระบวนการ (Process)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
1. การเรียนการสอนที่บูรณาการไตรสิกขา	1. กระบวนการ จัดการ เรียนรู้	<ol style="list-style-type: none"> จัดการเรียนรู้โดยบูรณาการพุทธธรรมหรือหลักไตรสิกขาในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้และเชื่อมโยงกับชีวิตประจำวัน ส่งเสริมให้มีการนำหลักธรรมมาเป็นฐานในการคิดวิเคราะห์และแก้ปัญหา จัดการเรียนรู้ที่ส่งเสริมและแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง จัดกิจกรรมบริหารจัดการเจริณปัญญาทั้งในการเรียนการสอน และในกิจกรรมการดำรงชีวิตประจำวัน
	2. การใช้สื่อและแหล่งเรียนรู้	<ol style="list-style-type: none"> ใช้สื่อการเรียนรู้ที่ส่งเสริมการเรียนรู้และแสวงหาความรู้ด้วยตนเองอยู่เสมอ นิมนต์พระสงฆ์หรือเชิญภูมิปัญญาทางพระพุทธศาสนาสอนนักเรียนสม่ำเสมอ จัดให้นักเรียนไปเรียนที่วัด หรือศาสนสถานที่ใช้เป็นแหล่งเรียนรู้ประจำของโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง
	3. การวัดประเมินผล	มีการวัดประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีการที่หลากหลาย ครอบคลุมตามหลักภาวนา 4 (กาย ศีล สมาธิ ปัญญา) โดยมีจุดเน้นเพื่อพัฒนานักเรียนต่อเนื่อง
2. บรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ที่เป็นกัลยาณมิตร	บรรยากาศปฏิสัมพันธ์ที่ส่งเสริม "การสอนให้รู้ ทำให้ดู อยู่ให้เห็น"	<ol style="list-style-type: none"> ส่งเสริมความสัมพันธ์แบบกัลยาณมิตร อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ยิ้มแย้ม มีเมตตาต่อกันทั้งครูต่อนักเรียน ครูต่อครู นักเรียนต่อนักเรียน และครูต่อผู้ปกครอง

ตารางที่ 2 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
		2. ส่งเสริมบรรยากาศ ใฝ่รู้ ใฝ่เรียน ใฝ่สร้างสรรค์ 3. ส่งเสริมบุคลากรและนักเรียนให้ปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดีต่อผู้อื่น 4. ส่งเสริม ยกย่อง เชิดชู ผู้ทำดี เป็นประจำ
3.กิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต	1. กิจกรรมพื้นฐานชีวิตประจำวัน	1. ฝึกฝนอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น (รู้เข้าใจเหตุผลและได้ประโยชน์ตามคุณค่าแท้ตามหลักไตรสิกขา) 2. ส่งเสริมกิจกรรมการรับผิดชอบ ดูแลรักษาพัฒนาอาคารสถานที่และสิ่งแวดล้อมอย่างสม่ำเสมอจนเป็นนิสัย
	2. กิจกรรมพระพุทธศาสนา	1. ส่งเสริมปฏิบัติกิจกรรมพระพุทธศาสนาอย่างเห็นคุณค่ารู้เข้าใจเหตุผล 2. จัดกิจกรรมส่งเสริมการระลึก และศรัทธาในพระรัตนตรัยเป็นประจำและในโอกาสสำคัญอย่างต่อเนื่อง เป็นวิถีชีวิต 3. ส่งเสริมให้ทุกคนมีส่วนร่วม และเห็นคุณค่าในการรักษาและสืบต่อพระพุทธศาสนา

จากรายละเอียดข้างต้น สรุปเกี่ยวกับตัวชี้วัดด้านกระบวนการได้ว่า กระบวนการจัดการเรียนการสอนตามแนวโรงเรียนวิถีพุทธ มีความสำคัญต่อการจัดการเรียนการสอนที่ต้องอาศัยองค์ประกอบหลัก 3 ประการ คือ การบูรณาการหลักไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา เข้าไปทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้เชื่อมโยงกับวิถีชีวิตประจำวันมีการส่งเสริม กระตุ้น จูงใจ ให้สนุกเพลิดเพลินกับการเรียนรู้ โดยอาศัยสื่อการเรียนรู้ที่เหมาะสมมีบรรยากาศที่เป็นกัลยาณมิตรที่รักปรารถนาดีช่วยเหลือกัน มีเมตตาต่อกัน ยิ้มแย้มแจ่มใส อ่อนน้อมถ่อมตน เคารพให้เกียรติซึ่งกันและกัน ส่งเสริมให้เรียนรู้อย่างต่อเนื่องยกย่องเชิดชูผู้ทำดี มีกระบวนการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ ส่งเสริมการปฏิบัติกิจกรรมการฝึกอบรมให้เกิดการกิน อยู่ ดู ฟังเป็น มีความรับผิดชอบ และมีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ เกี่ยวกับพระพุทธศาสนา

3. ตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

ตัวชี้วัดด้านผลผลิต กำหนดเฉพาะผลที่เกิดขึ้นกับผู้เรียน กำหนดโดยวิเคราะห์จากหลัก ภาวนา 4 คือ มีองค์ประกอบด้านกาย ศีล สมาธิ และปัญญา ซึ่งเป็นผลที่ผู้เรียนควรได้รับจากการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา การกำหนดปัจจัยด้านนี้ เพื่อส่งเสริมให้สถานศึกษามีเป้าหมายในการพัฒนาผู้เรียนอย่างชัดเจน

มาตรฐานด้านผลผลิตที่ต้องการให้เกิด คือ "ผู้เรียนได้รับการพัฒนาเป็นผู้มีคุณลักษณะ กิน อยู่ ดู ฟัง เป็น (ภาวนา 4) ดำเนินชีวิตอย่างมีคุณค่าและมีความสุข"

ตารางที่ 3 รายละเอียดตัวชี้วัดด้านผลผลิต (Output)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
พัฒนากาย ศีล จิต และ ปัญญาอย่างบูรณาการ (ภาวนา4)	1. กาย (กายภาพ)	1. บริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแท้ 2. การดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาด เรียบร้อย 3. ดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม
	2. ศีล (สังคม)	1. มีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต 2. มีวินัยซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา 3. สามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต
	3. จิต (จิตใจ/อารมณ์)	1. มีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ 2. มีจิตใจเมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) ต่อกัน 3. ทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ อดทน ขยันหมั่นเพียร 4. มีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน

ตารางที่ 3 (ต่อ)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
	4. ปัญญา	1. มีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย 2. รู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ 3. ใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ 4. รู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา

จากรายละเอียดข้างต้น สรุปเกี่ยวกับตัวชี้วัดด้านผลผลิตที่เกิดจากกระบวนการจัดการเรียนการสอนนั้น มุ่งเน้นในเรื่องความเป็นระเบียบเรียบร้อย รู้จักบริโภคอาหารอย่างคุ้มค่า (กาย) มีวินัย ซื่อสัตย์ รับผิดชอบตรงต่อเวลา (สังคม) มีเมตตา กรุณา มีสติ มีสมาธิ (จิต/อารมณ) และรู้จักบาปบุญคุณโทษ ใฝ่รู้ใฝ่เรียน แก้ไขปัญหาได้อย่างถูกต้อง (ปัญญา) บูรณาการเข้ากับชีวิตความเป็นอยู่ที่แท้จริง เพื่อพัฒนาชีวิตให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์

4. ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ (Outcomes / Impact)

ตัวชี้วัดด้านผลกระทบ กำหนดจากผลการพัฒนาตามระบบไตรสิกขา ที่สถานศึกษาดำเนินการทั้งระบบแล้วก่อให้เกิดผลดี และผลต่อเนื่องกับผู้ที่เกี่ยวข้องนอกสถานศึกษา ซึ่งประกอบด้วย บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน) วัดและราชการอื่น ๆ การกำหนดปัจจัยด้านนี้เพื่อให้เกิดความตระหนักถึงการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธจะก่อให้เกิดผลต่อเนื่อง และส่งผลดีต่อสังคมในวงกว้าง

มาตรฐานด้านผลกระทบที่ประสงค์ให้เกิด คือ "วัด บ้าน โรงเรียน ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธและเกิดความสมานฉันท์ร่วมมือกันพัฒนาโรงเรียนและสังคมตามวิถีพุทธอย่างต่อเนื่อง

ตารางที่ 4 รายละเอียดตัวชี้วัดผลกระทบ (Outcomes / Impact)

องค์ประกอบหลัก	องค์ประกอบย่อย	ข้อบ่งชี้คุณภาพ
บ.ว.ร. ได้รับประโยชน์จากการพัฒนาโรงเรียนวิถีพุทธ	1. บ้าน (ผู้ปกครอง ชุมชน)	1. บ้านและชุมชนมีสมาชิกที่เป็นคนดีไม่ยุ่งเกี่ยวกับอบายมุขเพิ่มขึ้น 2. ชุมชนมีผู้ช่วยเหลือในการพัฒนาชุมชนมากยิ่งขึ้น
	2. วัด	วัดได้ศาสนทายาทและกำลังช่วยงานพระพุทธศาสนามากขึ้น
	3. โรงเรียน	โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา และได้รับความร่วมมือจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง (บ้าน วัด ราชการ)

จากรายละเอียดข้างต้น สรุปเกี่ยวกับตัวชี้วัดด้านผลกระทบมีองค์ประกอบที่สะท้อนออกมา คือ สถาบันหลักของสังคม ได้แก่ วัด บ้าน โรงเรียน ผลที่จะตามมาหลังจากดำเนินการตามโครงการโรงเรียนวิถีพุทธที่อาศัยการนำหลักไตรสิกขาเข้าไปประยุกต์ใช้ทำให้เกิดภาพแห่งคนดีของสังคมไม่ข้องเกี่ยวอบายมุข ชุมชนมีการช่วยเหลือกันมากขึ้น วัดได้ศาสนทายาทสืบทอด โรงเรียนได้รับความไว้วางใจ เชื่อมั่น ศรัทธา ซึ่งส่งผลดีต่อภาพโดยรวมของสังคมไทยได้

จากการศึกษาตัวชี้วัดการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธทั้ง 4 ด้าน ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษาคุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนโดยศึกษาตามตัวชี้วัดการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธด้านผลผลิตทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านกาย ศิล สมาธิ และปัญญา เพื่อการศึกษาที่ครอบคลุมคุณลักษณะของผู้เรียน

ตอนที่ 2 การวิจัยเชิงคุณภาพ

รายละเอียดวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ นำเสนอเป็น 4 ส่วน คือ การวิจัยพหุกรณีศึกษาวิธีการวิจัย : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม การวิเคราะห์ข้อมูล และคุณภาพของการออกแบบวิจัย มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

1. การวิจัยพหุกรณีศึกษา (Multiple case study research)

ลักษณะของการวิจัยพหุกรณีศึกษา

การวิจัยพหุกรณีศึกษา เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดระบบของข้อมูลจากกรณีตัวอย่างในการวิจัยตั้งแต่ 2 กรณีตัวอย่างขึ้นไป เพื่อที่จะทำความเข้าใจสิ่งที่ต้องการศึกษาได้อย่างลึกซึ้งและสามารถนำผลการวิจัยไปประยุกต์ใช้กับบริบทที่ใกล้เคียงได้มากขึ้นเพราะการวิจัยแบบพหุกรณีศึกษาเป็นวิธีการวิจัยที่ทำให้ผู้วิจัยได้ข้อมูลที่ครอบคลุมและสมบูรณ์มากกว่าการวิจัยรายกรณี ซึ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพทั่ว ๆ ไปนั้น สนใจลักษณะของข้อมูลที่เป็นปรากฏการณ์ทางสังคม มองภาพรวมของปรากฏการณ์ ความรู้สึกนึกคิด จิตใจ เน้นการศึกษาติดตามเจาะลึกโดยที่นักวิจัยไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ในบริบทการวิจัยนั้น ๆ เป็นปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติแต่ผลการวิจัยที่ได้มีจุดอ่อนในการสรุปอ้างอิงสู่บริบทการวิจัยอื่น ดังนั้นการวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยจึงเลือกใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยการวิจัยพหุกรณีศึกษา

Yin (1994) กล่าวว่าวัตถุประสงค์ของกรณีศึกษามี 3 ข้อ คือ เพื่ออธิบาย (Explanation) เพื่อบรรยาย (Description) และเพื่อแสวงหา (Exploratory) ส่วนประกอบของกรณีศึกษา จำแนกตามการออกแบบการวิจัย สามารถแบ่งกรณีศึกษาออกเป็น 2 ประเภท คือ

1. กรณีศึกษาเดี่ยว (Single Case Study) เป็นการวิจัยที่มุ่งศึกษาเฉพาะกลุ่มบุคคลกลุ่มคนปรากฏการณ์ใดปรากฏการณ์หนึ่ง หรือกรณีใดกรณีหนึ่งเพียงกรณีเดียวภายใต้เงื่อนไขเดียวกัน เพื่อแสวงหาคำตอบที่จะอธิบายหรือหาเหตุผลของการเกิดปรากฏการณ์นั้น เพื่อการตรวจสอบหรือเป็นการศึกษานำร่องเพื่อเป็นพื้นฐานในการสร้างทฤษฎี เช่น การศึกษากรณีโรงเรียนที่มีปัญหาในการปฏิรูป การศึกษาถึงชีวิตของคนกลุ่มหนึ่งในบริษัทเดียวกัน เป็นต้น

2. การวิจัยพหุกรณี (Multiple Case Study) เป็นการศึกษกรณีเฉพาะหลาย ๆ กรณีโดยสนใจทำการศึกษาในเชิงเปรียบเทียบและมุ่งหาความสัมพันธ์จากข้อมูลเชิงประจักษ์เพื่อนำไปสู่การสรุปเป็นทฤษฎี

การวิจัยพหุกรณีศึกษาเป็นการวิจัยเชิงคุณภาพที่มีลักษณะสำคัญ คือ การแสวงหาความรู้โดยการพิจารณาปรากฏการณ์สังคมจากสภาพแวดล้อมความเป็นจริงในทุกมิติ เพื่อหาความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์กับสภาพแวดล้อมนั้น วิธีการนี้จะสนใจข้อมูลด้านความรู้สึกนึกคิด ความหมาย ค่านิยมหรืออุดมการณ์ของบุคคลนอกเหนือไปจากข้อมูลเชิงปริมาณ มักใช้เวลาในการศึกษาติดตามระยะยาว ใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ เป็นวิธีการหลักในการเก็บรวบรวมข้อมูลและเน้นการวิเคราะห์ข้อมูลโดยการตีความสร้างข้อสรุป

แบบอุปนัย ซึ่งจะขยายความเป็นลักษณะสำคัญของ การวิจัยเชิงคุณภาพได้ดังนี้ (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543)

1. เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวม โดยการมองจากหลายแง่มุมการศึกษา ปรากฏการณ์นั้นจากแง่มุมหรือแนวคิดทฤษฎีที่มีความหลากหลายมากกว่ายึดแนวคิดอันใด อันหนึ่งเป็นหลัก ไม่พิจารณาปรากฏการณ์อย่างเป็นเสี่ยงเสี่ยงหรือดูเพียงด้านใดด้านหนึ่งแต่ดูให้ เห็นภาพเต็มรูป
2. เป็นการศึกษาติดตามระยะยาวและเจาะลึก เพื่อให้เข้าใจความหมายของ ปรากฏการณ์สังคมซึ่งเป็นพลวัตการวิจัยจึงมักกินเวลาเป็นปี เพื่อจะให้เห็นสภาพความ เปลี่ยนแปลงในระยะต่าง ๆ นอกจากนั้นก็เป็นการศึกษาเจาะลึก เช่น การศึกษาเฉพาะกรณีหรือ การศึกษาเฉพาะบุคคลเพื่อให้ทำความเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งและสามารถมองเห็นภาพได้จากหลาย แง่มุม
3. ศึกษาปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เพื่อให้เข้าใจความหมายของ ปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามความเป็นจริง มักมีการวิจัยสนาม(Field research) ในการ วิจัยเชิงคุณภาพจะไม่มี การควบคุมและทดลองในห้องปฏิบัติการเพราะทำให้ผู้วิจัยไม่เห็น ปรากฏการณ์ในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม
4. คำนึงถึงความเป็นมนุษย์ของผู้ถูกวิจัยให้ความสำคัญและเคารพผู้ถูกในฐานะที่เป็น เพื่อนมนุษย์ไม่นำข้อมูลของผู้ถูกวิจัยไปเผยแพร่ไปใช้ให้เกิดความเสียหายแก่ผู้ถูกวิจัยไม่ฝืนใจถ้า ผู้ถูกวิจัยไม่เต็มใจหรือไม่ต้องการให้ความร่วมมือ
5. ใช้การพรรณนาและการคิดวิเคราะห์แบบอุปนัย ในการศึกษาชุมชนหรือการศึกษา เฉพาะกรณี เพื่อให้เห็นภาพรวมในขั้นแรกนักวิจัยเชิงคุณภาพจะให้รายละเอียดเกี่ยวกับสภาพ ทั่วไปของชุมชนหรือกรณีศึกษาในลักษณะของการพรรณนา ส่วนในการวิเคราะห์นั้นนักวิจัยเชิง คุณภาพจะใช้วิธีการตีความสร้างข้อสรุปแบบอุปนัย (induction) เป็นวิธีการวิเคราะห์ที่สำคัญ วิธีการนี้คือการนำข้อมูลเชิงรูปธรรมย่อย ๆ หลาย ๆ กรณี มาสรุปเป็นข้อสรุปเชิงนามธรรมโดยการ พิจารณาลักษณะร่วมที่พบในการวิจัยเชิงคุณภาพ จะเน้นการวิเคราะห์อุปนัยมากกว่าการใช้ สถิติตัวเลข
6. เน้นปัจจัยหรือตัวแปรด้านความรู้สึกนึกคิด จิตใจ ความหมาย ในการศึกษา ปรากฏการณ์ทางสังคม นักวิจัยเชิงคุณภาพเชื่อว่าองค์ประกอบด้านจิตใจ ความคิดและ ความหมายคือสิ่งที่อยู่เองหลังพฤติกรรมมนุษย์และเป็นตัวกำหนดพฤติกรรมที่มนุษย์แสดงออกมา จำเป็นต้องทำความเข้าใจให้ชัดเจนจึงสามารถอธิบายปรากฏการณ์ได้

จากรายละเอียดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การวิจัยพหุกรณีศึกษา เป็นวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลและจัดระบบของข้อมูลจากกรณี ตัวอย่างในการวิจัยตั้งแต่ 2 กรณีตัวอย่างขึ้นไป เน้นการมองปรากฏการณ์ให้เห็นภาพรวมจากปรากฏการณ์ในสภาพแวดล้อมตามธรรมชาติ เวลาที่ใช้ในการศึกษาติดตามระยะยาว เจาะลึก ใช้การพรรณนาและการคิดวิเคราะห์แบบอุปนัย

2. วิธีการวิจัย : เทคนิคการวิจัยภาคสนาม

2.1 การเลือกสนาม

การเลือกสนามหรือสถานที่วิจัย ขึ้นอยู่กับองค์ประกอบหลายประการ ทั้งนี้เกี่ยวกับตัวแปรที่ศึกษาว่าเหมาะสมกับสถานที่วิจัย และ/หรือนักวิจัยจะสามารถเข้าไปเก็บข้อมูลได้หรือไม่ รวมทั้งนักวิจัยมีความรู้เดิมคุ้นเคยเกี่ยวกับเรื่องนั้น ๆ มาก่อน การเลือกสนามในช่วงระยะแรก ๆ และการให้เหตุผลในการเลือกส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องราวของความเหมาะสมและเหตุผลทางหลักการทั่ว ๆ ไปและหลังจากเข้าไปสำรวจ "สนาม" แล้ว บางครั้งอาจจะเกิดการเปลี่ยนแปลงได้ ดังนั้นประเด็นสำคัญในการเลือกสนามจึงขึ้นอยู่กับว่า

1. นักวิจัยสามารถจะเข้าไปศึกษาในสถานที่ หรือสนามที่ตั้งใจจะเข้าไปศึกษานั้นได้หรือไม่
2. บทบาทที่จะเป็น หรือบทบาทที่จะสวมเข้าไปในสถานการณ์นั้น ๆ จะช่วยทำให้เข้าถึงข้อมูลที่สนใจได้มากน้อยพอเพียงหรือไม่

นักวิจัยไม่มีทางรู้เกี่ยวกับเรื่องต่าง ๆ ดังกล่าวมาก่อน จนกว่าจะได้ทดลองเข้าไปสำรวจดูช่องทางความเป็นไปได้ด้วยตนเองก่อน พร้อมทั้งประยุกต์ใช้วิธีการต่าง ๆ ในการเข้าถึง "สนาม" ให้ได้ (นิศา ชูโต, 2545)

2.2 การใช้เวลาในสนาม

การใช้เวลาในสนาม นักวิจัยต้องหาข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับการจัดช่วงเวลาที่อยู่ในสนาม คือ จะเข้าสนามช่วงไหน ใช้เวลานานเท่าใด และจะออกจากสนามช่วงเวลาใด นักวิจัยต้องคำนึงถึงกิจกรรมของชุมชนที่ตนควรเข้าไปมีส่วนร่วม (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543)

2.3 การเตรียมตัวเข้าสู่สนาม

การเตรียมตัวเข้าสู่สนาม คือ การพยายามที่จะเข้าไปอยู่ในสนามอย่างดีที่สุดผสมผสานกลมกลืนที่สุดและพร้อมที่สุด สิ่งที่ต้องเตรียม คือ ภาษา ในกรณีที่มีผู้วิจัยไม่ได้ใช้ภาษาเดียวกับที่ใช้ในสนาม การแต่งกายนักวิจัยควรแต่งกายให้เหมือนกับคนในสังคมที่เราจะเข้าไปศึกษา เพื่อให้คนในสังคมนั้นยอมรับ เตรียมอุปกรณ์อื่น ๆ ที่จำเป็นในการปฏิบัติงานภาคสนาม เช่น กล้องถ่ายรูป เทปบันทึกเสียง อุปกรณ์เหล่านี้ช่วยให้การเก็บบันทึกข้อมูลสมบูรณ์ขึ้น (สุภาวงศ์ จันทวานิช, 2543)

2.4 ยุทธวิธีเข้าสู่สนาม

นักวิจัยมียุทธวิธีใหญ่ ๆ 2 แบบอย่างในการแสดงออกถึงสถานภาพของนักวิจัย ได้แก่ แบบเปิดเผย คือ นักวิจัยขออนุญาตเข้าไปเก็บข้อมูลในสถานที่ใดสถานที่หนึ่งโดยเปิดเผย สถานภาพการเป็นนักวิจัย และแบบปกปิดสถานภาพของนักวิจัย เมื่อต้องการได้ข้อมูลสนามแบบ "ปิด" ต่อคนภายนอกกรณีดังกล่าวนักวิจัยจะสวมบทบาทเป็นคนอื่นปะปนเข้าสนามโดยไม่แจ้งให้ผู้คนในสนามรู้บทบาทที่แท้จริงของตัวเอง (นิศา ชูโต, 2545) การเลือกบทบาทชนิดเปิดเผยหรือปกปิดขึ้นกับการคาดการณ์ว่า ถ้าคนในชุมชนทราบบทบาทของนักวิจัยแล้วจะทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงข้อมูลหรือการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมของชาวบ้านหรือไม่ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

2.5 การสร้างสัมพันธภาพในสนาม

เมื่อนักวิจัยได้รับอนุญาตเข้าไปในสนามแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การเก็บข้อมูลราบรื่นและได้ข้อมูลที่มีคุณภาพขึ้นอยู่กับการสร้างสัมพันธภาพ การปฏิบัติตนให้เข้ากับบรรยากาศของสนาม ไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย กิริยาวาจา การประพฤติ การปฏิบัติตนซึ่งไม่ควรจะมากหรือน้อย เกินมาตรฐานของบุคคลในสนามที่ศึกษาอยู่ (นิศา ชูโต, 2545)

ในวันแรก ๆ ของการเตรียมตัวทำงานภาคสนาม เทคนิคที่จะช่วยให้นักวิจัยสร้างความสัมพันธ์ได้ดีมีดังนี้ (สุภางค์ จันทวานิช, 2543)

1. วางท่าที่สงบเสงี่ยม ไม่ทำตัวให้เด่นจนผิดสังเกต
2. หลีกเลี่ยงการถามคำถามที่จะทำให้ผู้ตอบรู้สึกอึดอัด และจำเป็นต้องปกป้องตนเอง
3. อย่าทำตัวทัดเทียมผู้นำของชุมชน
4. พยายามเข้าไปมีส่วนร่วมเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชน แต่เกี่ยวข้องอย่างสงบและพร้อมที่จะช่วยเหลือจะทำให้ได้รับการยอมรับจากชาวบ้านเร็วขึ้น
5. หาใครคนหนึ่งเป็นผู้แนะนำให้เรารู้จักกับชาวบ้าน
6. เมื่อมีความรู้สึกอึดอัดให้เข้าใจว่าเป็นความรู้สึกปกติธรรมดา เพราะเรากำลังเข้ามาอยู่ในสิ่งแวดล้อมใหม่
7. ให้ถือว่าสิ่งต่าง ๆ ที่เกิดขึ้นในสนาม โดยเฉพาะการกระทำของเราไม่ใช่เรื่องส่วนตัวแต่เป็นเรื่องของงาน

8. อย่าคาดหวังจะทำอะไรได้มากในวันแรก ๆ การสร้างความสัมพันธ์ใช้เวลาเป็นเดือน ๆ
9. เป็นมิตรกับทุกคน

2.6 การรวบรวมข้อมูลในสนาม

ยุทธวิธีสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูลในสนาม คือ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบลุ่มลึก และการวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสนาม

การวิจัยเชิงคุณภาพ การเก็บข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูลจะกระทำควบคู่กันไป กล่าวคือ เมื่อได้ข้อมูลมาไม่ว่าจะได้เอกสาร สังเกตหรือสัมภาษณ์ นักวิจัยจะวิเคราะห์ตรวจสอบความถูกต้องจากแหล่งต่าง ๆ ในสนาม โดยการสังเกตสัมภาษณ์ซ้ำจากแหล่งผู้ให้ข้อมูลหลายคนด้วยวิธีการหลาย ๆ วิธีการ แล้วค่อยๆปรับสมมติฐานชั่วคราวไปเรื่อย ๆ จนกระทั่งเกิดความชัดเจนในข้อมูลและการตีความหมาย (นิตา ชูโต, 2540)

2.7 การจากสนาม

การจากสนามเป็นเรื่องที่นักวิจัยตัดสินใจว่าควรสิ้นสุดเมื่อใดและควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสมสำหรับนักวิจัยเองและผู้ให้ข้อมูลซึ่งเริ่มจะเบื่อหน่ายในกรณีที่ไม่มีปัญหาผิดปกติ (นิตา ชูโต, 2545)

จากรายละเอียดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า เทคนิคการวิจัยภาคสนาม สามารถแบ่งออกเป็นประเด็นได้ 7 ประเด็น คือ การเลือกสนาม ขึ้นอยู่ว่านักวิจัยสามารถจะเข้าไปศึกษาในสถานที่ หรือสนามที่ตั้งใจจะเข้าไปศึกษานั้นได้หรือไม่ และที่สำคัญควรจะต้องลองเข้าไปสำรวจดูช่องทางความเป็นไปได้ด้วยตนเองก่อน พร้อมทั้งประยุกต์ใช้วิธีการต่าง ๆ ในการเข้าถึง การใช้เวลาในสนาม การแบ่งเวลานั้นต้องคำนึงถึงกิจกรรมของชุมชนที่ตนควรเข้าไปมีส่วนร่วม การเตรียมตัวเข้าสู่สนาม สิ่งที่ต้องเตรียม คือ ภาษา การแต่งกายและ เตรียมอุปกรณ์อื่นๆที่จำเป็นในการปฏิบัติงานภาคสนาม ยุทธวิธีเข้าสู่สนาม มียุทธวิธีใหญ่ ๆ 2 ได้แก่ แบบเปิดเผย และแบบปกปิดสถานภาพของนักวิจัย การสร้างสัมพันธภาพในสนาม เมื่อนักวิจัยได้รับอนุญาตเข้าไปในสนามแล้ว สิ่งสำคัญที่จะทำให้การเก็บข้อมูลราบรื่นและได้ข้อมูลที่มีคุณภาพขึ้นอยู่กับ การสร้างสัมพันธภาพ การปฏิบัติตนให้เข้ากับบรรยากาศของสนามไม่ว่าจะเป็นเรื่องการแต่งกาย กิริยา วาจา การประพฤติ การปฏิบัติตนซึ่งไม่ควรจะมากหรือน้อยเกินมาตรฐานของบุคคลในสนามที่ศึกษาอยู่ การรวบรวมข้อมูลในสนาม ยุทธวิธีสำคัญ คือ การสังเกต การสัมภาษณ์แบบลุ่มลึก การวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องกับสนาม และเทคนิคสุดท้ายคือการจากสนาม นักวิจัยต้องตัดสินใจเองว่าควรสิ้นสุดเมื่อใดและควรจะทำอย่างไรจึงจะเหมาะสม

3. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลในการวิจัยเชิงคุณภาพ เป็นการจำแนกหมวดหมู่ของข้อมูลให้เป็นระบบ เพื่อทำให้เกิดความเข้าใจในความหลากหลาย ความหมายและความสัมพันธ์ของข้อมูลในบริบททางสังคมและวัฒนธรรมหนึ่ง การอธิบายความหมายและความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้เห็นความหลากหลายของปรากฏการณ์มากกว่าที่จะเสนอความสัมพันธ์และความคล้ายคลึงที่วัดได้ด้วยค่าสถิติ ความหลากหลายของปรากฏการณ์ต่าง ๆ ที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกัน

เพราะเชื่อมโยงกัน ซึ่งเป็นความสัมพันธ์ของปรากฏการณ์ที่มีอยู่จริงในสังคมทุก ๆ ด้านเพื่อให้ได้ภาพรวม การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพอาจทำได้หลายวิธีตามลักษณะงานวิจัย

แนวการวิเคราะห์ข้อมูลสนามในการวิจัยเชิงคุณภาพนั้น ย่อมขึ้นอยู่กับวัตถุประสงค์ของการวิจัย แนวคิดทฤษฎีในการวิเคราะห์ ข้อมูลภาคสนามส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับพื้นฐานของแนวคิดทฤษฎีใหญ่ ๆ ทางปรากฏการณ์วิทยา วัฒนธรรมการเรียนรู้ ดังนั้นแนวคิดในการวิเคราะห์ข้อมูลภาคสนามจึงเป็นเรื่องที่นักวิจัยจะนำรายละเอียดและประสบการณ์ในสนามมาแสดงให้เห็นเกี่ยวข้องกับปัญหาวิจัยอย่างไรโดยวิเคราะห์ให้เห็นรายละเอียดที่ลึกซึ้งให้เห็นรูปแบบประสบการณ์วิถีคิด กรอบของวัฒนธรรมสนามหรือเพียงแต่ต้องการแสดงภาพตัวอย่างเพื่อประกอบการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อให้เห็นเปรียบเทียบความเหมือนความแตกต่างของแต่ละกรณี และ/หรือต้องการศึกษาเพื่อพัฒนาทฤษฎีเฉพาะจากข้อมูลรูปธรรม ซึ่งจะนำไปสู่การได้มาซึ่งทฤษฎีอื่น ๆ ได้ คำอธิบายใหม่ ทฤษฎีใหม่ ๆ ต่อไป

เมื่อตระหนักในความคิดดังกล่าวแล้วนักวิจัยก็สามารถวิเคราะห์ สังเคราะห์ สรุปล้างทฤษฎีจากข้อมูลรูปธรรมในสนามเป็นข้อมูลนามธรรมได้ โดยวิธีการอุปนัยต่อไปว่าจะวิเคราะห์ข้อมูลในระดับใด ระดับอธิบายปรากฏการณ์จะเชื่อมโยงความคิดคนใน-คนนอก จะจัดทำสารบบคำ วิถีคิดจะสร้างเป็นรูปแบบหรือทฤษฎี และการเขียนรายงานการวิจัยก็เป็นผลผลิตของรูปแบบการวิเคราะห์ที่ได้คิดสร้างตามแนวที่ได้วางไว้นั่นเอง (นิศา ชูโต, 2545)

การวิจัยเชิงคุณภาพนั้นขณะที่เก็บข้อมูลไม่ว่าจะเป็นการสังเกต การสัมภาษณ์ ข้อมูลเอกสารในสนามนั้น นักวิจัยจะใช้เวลาวิเคราะห์ข้อมูลที่ได้ควบคุมกันไปและนำผลการวิเคราะห์มาใช้ในการปรับ แนวคิด ตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และวิธีการเก็บข้อมูลให้ครบถ้วนเพิ่มความแม่นยำตรงของการวิจัยยิ่งขึ้น

ดังนั้นช่วงการเก็บข้อมูลกับการวิเคราะห์จึงมิได้แยกออกจากกันอย่างเด็ดขาดเป็นสองช่วง แต่เป็นกระบวนการที่ควบคุมกันไป เพียงแต่ความเข้มข้นของกิจกรรมในแต่ละช่วงแตกต่างกัน (Lofland ,1971 อ้างถึงในนิศา ชูโต, 2545)

กระบวนการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ จึงเริ่มกระทำไปเรื่อย ๆ ตั้งแต่อยู่ในสนามและหลังจากเก็บข้อมูลเสร็จก็เป็นช่วงที่นำเอาแนวคิดต่าง ๆ ที่ได้พัฒนาไว้ก่อนมาวิเคราะห์ทำเป็นระบบอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งจะทำให้งานวิเคราะห์เป็นระบบและทำได้สะดวกไม่ยุ่งยาก

สิ่งสำคัญที่นักวิจัยพึงระมัดระวัง คือ อย่าทิ้งให้ข้อมูลกองไว้เป็นตั้ง ๆ โดยมีได้วิเคราะห์หรือแม้แต่อ่าน นักวิจัยจะต้องอ่านบันทึกต่าง ๆ ที่เขียนบันทึกไว้ในสนามไม่ว่าจะจะเป็นบันทึกสนามที่เขียนเองหรือบันทึกภาคสนามที่ผู้ช่วยวิจัยหรือผู้ร่วมวิจัยเขียน ข้อมูลบันทึกสัมภาษณ์ที่พิมพ์ถ่ายทอดจากเทปบันทึกและข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ การอ่านวิเคราะห์นั้นจะต้องอ่านแล้วอ่านอีกหลายครั้ง อ่านวิเคราะห์ เชื่อมโยงและอ่าน อาจจะเป็น 4 หรือ 5 ครั้งถ้าจำเป็น และถ้าคิดว่ายัง

“สกัดแก่นสาระ” จากข้อมูลได้ไม่ครบถ้วน การอ่าน คิดวิเคราะห์ เชื่อมโยง สังเคราะห์ หลาย ๆ ครั้งนี้เปรียบเสมือนการซักถามพูดคุยกับข้อมูลจนรู้อย่างทะลุปรุโปร่ง การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพต้องใช้เวลาและความละเอียด นักวิจัยไม่มีทางเลือกอื่น ๆ ให้อีกนอกจากจะอุทิศเวลาและพลังกำลังให้งานนี้อย่าลืมว่า “การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพเป็นกระบวนการค้นหาค้นคิดที่ต่อเนื่องตลอดเวลาในการวิจัย” (นิตา ชูโต, 2545)

3.1 การจัดระบบเอกสารข้อมูล

ในขณะที่เก็บข้อมูลนักวิจัยมีเอกสารมากมาย จึงต้องจัดทำเอกสารเหล่านี้ให้เป็นระบบ โดยสร้างระบบแยกเป็นหมวดหมู่ (File) เพื่อการสืบค้นได้ง่าย เมื่อแยกเป็นหลายหมวดหลายแฟ้มก็ต้องทำสำเนาหลายชุดและต้องเก็บต้นฉบับทุกสิ่งทุกอย่างไว้ 1 ชุด ในแฟ้มต้นฉบับเก็บไว้ในที่ปลอดภัย ต้นฉบับทุกชนิดไม่ว่าจะเป็นเอกสารหรือเทปบันทึกต่าง ๆ เมื่อนำออกไปจากแฟ้มต้นฉบับเพื่อทำสำเนาเสร็จแล้วต้องรีบเก็บทันที เมื่อมีข้อมูลใหม่ก็ต้องรีบทำสำเนาต้นฉบับเข้าแฟ้มต้นฉบับทันที แฟ้มสำคัญที่ควรจัดทำนอกจากแฟ้มต้นฉบับแล้ว ควรจัดทำแฟ้มข้อมูลดังนี้ (นิตา ชูโต, 2540)

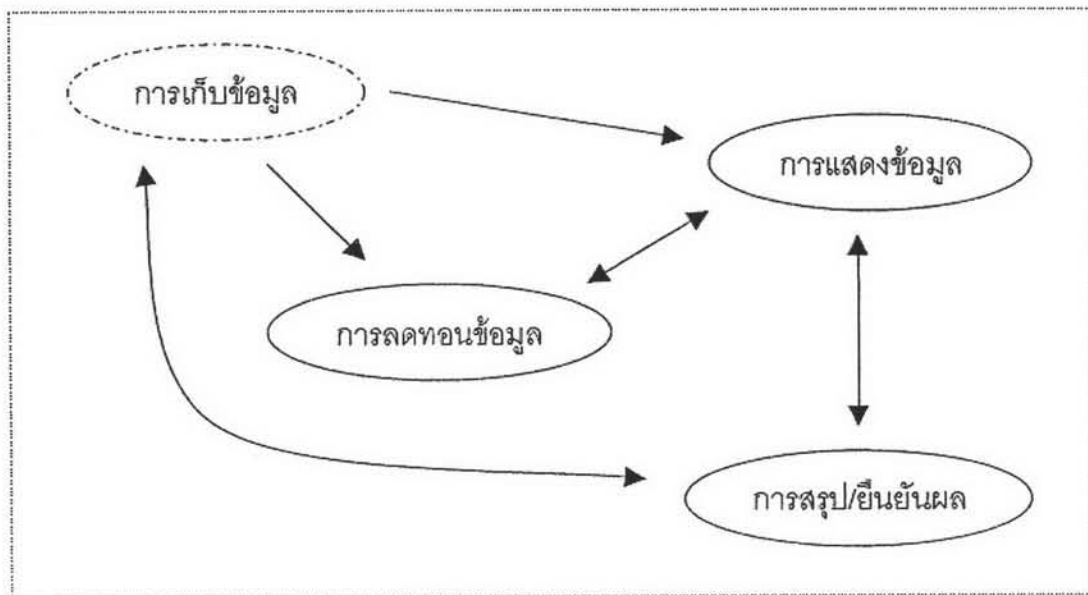
1. หมวดเรื่องทั่ว ๆ ไป เพื่อติดตามเรื่องราวต่าง ๆ ได้สะดวกรวดเร็วควรแยกเป็นแฟ้มบุคคล สถานที่ องค์กร เอกสาร รู้ได้ว่าอะไรเกิดขึ้นกับใครที่ไหนอย่างไร
2. หมวดข้อมูลสนาม นักวิจัยควรแยกแฟ้มข้อมูลสังเกต แฟ้มการสัมภาษณ์ และแฟ้มบันทึกเกี่ยวกับกระบวนการในการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้โดยเฉพาะ เพื่อช่วยในการเขียนวิธีการและกระบวนการเก็บข้อมูลสำหรับรายงานการวิจัย
3. หมวดการวิเคราะห์ ในขณะที่เก็บข้อมูลและเริ่มต้นวิเคราะห์ นักวิจัยก็เริ่มจะมีแนวคิดเกี่ยวกับ หัวเรื่อง หัวข้อเกิดขึ้นแล้วจึงสามารถเริ่มทำแฟ้มหัวเรื่องต่าง ๆ แยกเก็บเหตุการณ์และบันทึกความคิดในการคิดวิเคราะห์ ฯลฯ เมื่อเวลาเก็บข้อมูลผ่านไปแฟ้มการวิเคราะห์ก็จะเพิ่มจำนวนเอกสารและหัวเรื่องมากขึ้น ๆ ถ้านักวิจัยมีงบประมาณเพียงพอจะทำสำเนาเรื่องต่าง ๆ เรื่องละแผ่นแยกเข้าแฟ้ม แต่ถ้างบประมาณจำกัดก็ใช้ดินสอขีดเขียนหรือใส่หัวเรื่องไว้ แล้วยกคิดปะติด เก็บใส่ในแต่ละแฟ้มหัวเรื่อง

การยกแฟ้มไว้เป็นหมวดหมู่ให้เป็นระบบนี้ จะช่วยในการวิเคราะห์และเขียนต่อไป แม้ว่าการแยกและเก็บแฟ้มจะต้องใช้เวลามากก็ตามแต่ถ้าทำให้เป็นระบบเสียแต่แรกจะประหยัดเวลาในภายหลัง

3.2 กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูล

กิจกรรมการวิเคราะห์ข้อมูลนั้นประกอบด้วย กิจกรรมการลดทอนขนาดและปริมาณข้อมูล (Data Reduction) การเลือกข้อมูลเพื่อแสดงหลักฐาน (Data display) การสร้างข้อสรุปและ

การทดสอบยืนยันผลสรุป (conclusion and Verification) กิจกรรมทั้ง 3 นี้ ต้องต่อเนื่องและเกี่ยวข้องสัมพันธ์กัน ดังรูป (Miles and Huberman, 1967 อ้างถึงใน นิศา ชูโต, 2540)

ที่มา: Miles and Huberman, 1967 อ้างถึงใน นิศา ชูโต, 2540

แผนภาพที่ 4 ความต่อเนื่องและเกี่ยวข้องสัมพันธ์ของการวิเคราะห์ข้อมูล ในการวิจัยเชิงคุณภาพ

1. การลดทอนข้อมูล (Data Reduction)

การลดทอนข้อมูล หมายถึง วิธีการ "เลือกเฟ้นหาจุดที่น่าสนใจ อันจะทำให้เข้าใจง่ายสรุปย่อ ปรับข้อมูลดิบที่เก็บจากสนาม" การปรับลดทอนข้อมูลดิบนั้นนักวิจัยทำอยู่ตลอดเวลาตั้งแต่การเลือกสนาม การตัดสินใจว่าจะเก็บข้อมูลอะไรที่จะแสดงแนวคิดและในช่วงการเก็บข้อมูลก็กระทำเช่นเดียวกัน คือ การลงรหัส การทดสอบแนวคิด รวมเป็นกลุ่มแบ่งเป็นส่วน ๆ เขียนข้อสรุปชั่วคราว และแปลงข้อมูลอยู่ตลอดเวลา จนกระทั่งเขียนรายงานเสร็จ นักวิจัยเป็นผู้ตัดสินใจว่าข้อมูลกลุ่มไหนจะลงรหัส กลุ่มไหนจะใช้สรุป กลุ่มไหนไม่ใช้เพราะซ้ำกับกลุ่มก่อน ฯลฯ การลดทอนข้อมูลจึงเป็นส่วนหนึ่งของการวิเคราะห์ เพื่อให้เกิดความชัดเจน เป็นพวก เป็นประเภท เป็นรูปแบบหาจุดที่น่าสนใจและปรับลด เพิ่ม หาข้อมูลใหม่ จนกระทั่งได้ผลสรุปและพิสูจน์บทสรุปจนเป็นที่น่าสนใจ

2. การแสดงข้อมูล (Data Display)

การแสดงผลข้อมูล หมายถึง "กระบวนการวิเคราะห์ การจัด เลือกเฟ้นสรรหาตัวอย่างข้อมูลหรือสารสนเทศ ไม่ว่าจะเป็นการสรุปจากรายงาน การสังเกต การสัมภาษณ์หรือการกระทำหรือ

การแสดงพฤติกรรมของบุคคลสำคัญ ฯลฯ แสดงประกอบเป็นหลักฐานของข้อสรุปชั่วคราว” เพื่อแสดงตัวอย่างให้เห็น และก่อให้เกิดความเข้าใจว่า เกิดอะไรขึ้นก่อนหลังอย่างไรและทำไม อันจะโยงไปสู่การวิเคราะห์และสรุปผลต่อไป

3. การสร้างข้อสรุปและยืนยันผลสรุป (Conclusion and Verification)

การวิเคราะห์ส่วนนี้ หมายถึง “การสังเคราะห์ ปะติดปะต่อข้อสรุปย่อย ๆ ในช่วงแรก ๆ เข้าด้วยกันเป็นบทสรุปและตรวจสอบยืนยันเป็นผลสรุปการวิจัยในช่วงสุดท้าย” เมื่อนักวิจัยได้ข้อมูลมาในช่วงแรกและเริ่มวิเคราะห์เขาจะมองเห็นความหมาย ความคล้ายคลึง ความแตกต่าง ความอาจจะเป็นไปได้และรูปแบบต่าง ๆ ได้ชั่วคราว ซึ่งควรต้องสรุปเก็บไว้พลาง ๆ ก่อนแล้วจึงค่อย ๆ เก็บข้อมูลต่อเนื่อง ทดสอบแนวคิดของการสรุปชั่วคราวนั้น ๆ ไปเรื่อย ๆ อีกเพราะข้อสรุปยังไม่มั่นคงหรือยังเคี้ยวไม่ตก “ตะกอน” ยังต้องการหลักฐานพิสูจน์ยืนยันให้ชัดเจน

การพัฒนาข้อสรุปย่อย ๆ ไปสู่ข้อสรุปใหญ่ ๆ เรื่อย ๆ ขึ้นไปนี้เป็นก้าวย่อย ๆ ก้าวแรกของการพัฒนาทฤษฎีการสภาพเฉพาะไปสู่ข้อสรุป (Generalized) ทั่วไป นั่นคือ กระบวนการประมวลความคิดอันเกิดจากข้อมูลรูปธรรมในสนามไปสู่แบบที่เป็นนามธรรมจนเป็นแนวคิดทฤษฎี (Grounded Theory) ตามวิธีการแบบอุปนัย (Inductive) นั่นเอง

จากรายละเอียดข้างต้นจะเห็นได้ว่า กิจกรรมทั้ง 3 ประการ ในช่วงการวิเคราะห์ข้อมูลนั้น เชื่อมโยงซึ่งกันและกันเกี่ยวเนื่องไปยังช่วงในการเก็บข้อมูล เมื่อเก็บข้อมูลแล้วก็ต้องลดทอนลงจนได้ความคิดแล้วนำไปสู่การแสดงข้อมูลไปสู่การสรุปชั่วคราว พร้อมทั้งเพื่อทดสอบเก็บข้อมูลลดทอน สรุป แสดงหลักฐานอีกจนกว่าจะได้ข้อสรุปที่ชัดเจนมั่นคง

4. คุณภาพของการออกแบบวิจัย

นักวิจัยได้ใช้กลยุทธ์เพื่อเพิ่มความน่าเชื่อถือของการออกแบบวิจัยในการศึกษารายกรณี ดังนี้ (Yin, 1994)

1. ความตรงเชิงโครงสร้าง (Construct Validity) ได้มาจากนักวิจัยได้ทำการรวบรวมข้อมูลจากการได้ตอบสมาชิกในกลุ่มซึ่งมากกว่าหนึ่งคน การที่จะให้ความเชื่อมั่นในการวัดความตรงเชิงโครงสร้างมีค่าในระดับสูง นักวิจัยต้องได้รับข้อมูลเกี่ยวกับกลุ่มคนที่เกี่ยวข้องจากแหล่งข้อมูลเหล่านั้นมาเปรียบเทียบซึ่งกันและกัน เช่น ข้อมูลจากที่ปรึกษา ข้อมูลจากหนังสือที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มที่ผู้วิจัยได้ทำการศึกษา และวัสดุ สื่อ ปัจจัยอื่น ๆ ที่เอื้อในการสนับสนุนข้อมูล ดังนั้นนักวิจัยต้องตระหนักถึงการได้มาของแหล่งข้อมูลจากทั้งสามแหล่งและใช้วิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า (methodological triangulation)

2. ความตรงภายใน (Internal Validity) นักวิจัยใช้เทคนิคการวิเคราะห์ความตรงภายใน โดยใช้รูปแบบการจับคู่อย่างมีแบบแผน (pattern matching mode) หลังจากจัดกระทำการศึกษา เปรียบเทียบข้ามกรณีศึกษา (cross-case search for patterns) ซึ่งนักวิจัยจะได้ใช้รูปแบบของความตรงเชิงทฤษฎีที่ปรากฏขึ้นจากกรอบแนวคิดของการวิจัยซึ่งรากฐานกรอบแนวคิดของการวิจัยดังกล่าวได้มาจากกาสังเกตอย่างมีแบบแผน เพื่อนำมาเปรียบเทียบกับกรอบแนวคิดทฤษฎีซึ่งมีรากฐานมาจากการคาดคะเนอย่างมีแบบแผน และในขณะเดียวกันผู้วิจัยได้นำเทคนิคการสร้างคำอธิบาย (explanation building mode) มาใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลร่วมด้วย

3. ความตรงภายนอก (External Validity) ได้จากการที่นักวิจัยทำการเปรียบเทียบเข้าไปข้ามมาของคู่กรณีเพื่อให้เห็นความเหมือนและความแตกต่างของแต่ละคู่ โดยใช้การสร้างข้อสรุปชั่วคราวของความเหมือนหรือความแตกต่างของความหมายและทฤษฎีซึ่งขึ้นอยู่กับระดับของการจัดกระทำ ตัวอย่าง เช่น การตอบโต้แย้งด้วยหลักเหตุและผลควบคู่ไปกับการวิเคราะห์ที่นำไปสู่การอ้างอิงได้มากกว่าหนึ่งกรณี (strengthens and broadens analytical generalizations)

4. ความเชื่อมั่น (Reliability) ก่อนที่ผู้วิจัยจะเข้าสู่สนาม ผู้วิจัยต้องตรวจสอบโครงร่างวิจัย รวมทั้งคำถามการวิจัยทั้งหมดและวิธีการวัดหรือเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเขียนรายงานของกรณีศึกษาแต่ละกรณี (within-case analysis) นักวิจัยจะต้องสร้างข้อมูลพื้นฐาน (database) เพื่อนำมาสรุปเป็นข้อย่อ ๆ เข้าด้วยกัน

จากรายละเอียดข้างต้น สามารถสรุปได้ว่า การออกแบบการวิจัยให้มีคุณภาพ มี 4 หลักใหญ่ คือ 1) ความตรงเชิงโครงสร้างนั้นต้องใช้วิธีการ คือ ใช้แหล่งข้อมูลที่หลากหลาย เชื่อมโยงแหล่งข้อมูลและทบทวนข้อมูลที่ได้จากผู้ให้ข้อมูลหลัก หรือเอกสารที่เกี่ยวข้องกับกรณีศึกษา ช่วงเวลาในการวางกลยุทธ์ คือ การเก็บรวบรวมข้อมูลและการเขียนรายงาน 2) ความตรงภายใน ต้องใช้วิธีการ คือ จับคู่กรณีศึกษาอย่างมีแบบแผน ใช้เทคนิคสร้างคำอธิบาย วิเคราะห์โดยแบ่งตามช่วงเวลา สร้างกรณีศึกษาตัวอย่างโดยใช้หลักของเหตุผล และช่วงเวลาในการวางกลยุทธ์ คือ ช่วงการวิเคราะห์ข้อมูล 3) ความตรงภายนอก วิธีการ คือ ใช้ทฤษฎีเพื่อเทียบเคียงในแต่ละกรณีศึกษา ใช้การตอบโต้แย้งของกรณีศึกษาด้วยหลักการของเหตุและผลในการศึกษาแบบหลายกรณี และช่วงเวลาในการวางกลยุทธ์ คือ ช่วงการออกแบบการวิจัย 4) ความเชื่อมั่น วิธีการ คือ ใช้โครงร่างของกรณีศึกษา พัฒนาข้อมูลพื้นฐานของกรณีศึกษา และช่วงเวลาในการวางกลยุทธ์ คือ ช่วงการเก็บรวบรวมข้อมูล

ตอนที่ 3 งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จากการศึกษาเอกสารที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถิพุทธ พบว่า มีงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโรงเรียนวิถิพุทธ ดังนี้

4.1 งานวิจัยในประเทศ

โสธาร์ักษ์ ชุนรักญาติ (2546) ได้ศึกษาการดำเนินงานการจัดหลักสูตรของโรงเรียนวิถิพุทธโดยศึกษาจากสถานศึกษาที่เป็นผู้เริ่มดำเนินการในการจัดการศึกษาแนวพุทธเครื่องมือที่ใช้ได้แก่แบบสัมภาษณ์กึ่งโครงสร้างและแบบศึกษาเอกสาร วิเคราะห์ข้อมูลโดยวิเคราะห์เนื้อหา แจกแจงความถี่และหาค่าร้อยละ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. ด้านการเตรียมการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิพุทธมีการจัดหาที่ปรึกษา จัดหาแหล่งศึกษา จัดหาเอกสารข้อมูล การจัดเตรียมบุคลากร การเตรียมคณะกรรมการสถานศึกษา การเตรียมนักเรียน การเตรียมผู้ปกครองและชุมชน การกำหนดธรรมนูญสถานศึกษาและการจัดแผนปฏิบัติการ ไม่พบปัญหาในการเตรียมการจัดหลักสูตร

2. ด้านการดำเนินงานการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิพุทธมีการจัดหลักสูตรสถานศึกษา โดยการเพิ่มเติมพุทธธรรมเป็นจุดเน้นของสถานศึกษา ที่สะท้อนการพัฒนาตามหลักไตรสิกขา (ศีล สมาธิ ปัญญา) แบบบูรณาการการจัดการเรียนรู้และในชีวิตประจำวัน มีการจัดหน่วยการเรียนรู้ โดยบูรณาการพุทธธรรมในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ การจัดแผนการจัดการเรียนรู้ เน้นการนำพุทธธรรมมาเป็นเกณฑ์ตรวจสอบการเรียนรู้ การปฏิบัติหรือการเชื่อมโยงการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระ มีการกำหนดกิจกรรมนักเรียน โดยเน้นส่งเสริมการ "กิน อยู่ ดู ฟังเป็น" การจัดสภาพกายภาพของสถานศึกษา มีการจัดสิ่งแวดล้อมของสถานศึกษาที่ชวนให้ระลึกถึงพระรัตนตรัย การจัดบรรยากาศปฏิสัมพันธ์ เน้นการจัดกิจกรรมส่งเสริมการ "กิน อยู่ ดู ฟังเป็น" การจัดการเรียนรู้ตามหลักสูตร เน้นการประสานความร่วมมือกับวัด/คณะสงฆ์และชุมชนในการจัดการเรียนรู้ที่พัฒนาผู้เรียนรอบด้านทั้ง 4 ด้าน

3. ด้านการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร โรงเรียนวิถิพุทธ มีการดำเนินงานการติดตามประเมินผลการจัดหลักสูตร โดยการสอบถามจากรองผู้บริหารสถานศึกษา ฝ่ายวิชาการ และครูหัวหน้ากลุ่มสาระการเรียนรู้ศึกษาจากแผนปฏิบัติการของสถานศึกษา และสังเกตจากการปฏิบัติงานของครูผู้สอน มีการติดตามประเมินผลการดำเนินงานการจัดหลักสูตรตลอดทั้งปี การศึกษา และมีการเผยแพร่ผลการดำเนินงานการจัดหลักสูตร ไม่พบปัญหา

ผกา มาศย์ รักรักษา (2547) ได้ศึกษาการใช้ไตรสิกขาในการพัฒนาศีลธรรมของเยาวชนไทย ศึกษากรณีโรงเรียนวิถียุทธในจังหวัดสมุทรปราการ ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. เนื้อหาและกิจกรรมการฝึกอบรมตามหลักสูตรในโครงการโรงเรียนวิถียุทธเพื่อพัฒนาศีลธรรมของเยาวชนไทย แบ่งเป็น 5 ส่วน คือ ภาคพิธีกรรม ธรรมบรรยาย การฝึกปฏิบัติ การนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน และการประเมินผล

1) ภาคพิธีกรรม เป็นการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา เช่น การไหว้ พระสวดมนต์ แผ่เมตตา การเจริญสมาธิ

2) ธรรมบรรยาย เป็นการบรรยายของวิทยากรที่เป็นพระสงฆ์และฆราวาส ในเรื่อง บทบาทหน้าที่ชาวพุทธ และแนวทางการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ

3) การฝึกปฏิบัติ เป็นการเข้าร่วมกิจกรรมเพื่อให้เกิดประสบการณ์ตรงโดยแบ่งเป็น 2 ประเภท คือ กิจกรรมทางศาสนา และกิจกรรมทางการศึกษา

4) การนำหลักการและกิจกรรมต่าง ๆ ไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวัน เช่น การพิจารณาอาหารก่อนการรับประทานอาหาร

5) การประเมินผลอาศัยการสังเกต และแบบสอบถาม

2. ผู้เข้ารับการอบรมตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมไทย ได้แก่ ปัญหาอาชญากรรม ปัญหาโสเภณี ปัญหาเศรษฐกิจ ปัญหาครอบครัว ฯลฯ ซึ่งปัญหาเหล่านี้ได้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทย ทำให้คุณภาพชีวิตของเยาวชนไทยเสื่อมลง ผู้อบรมจึงมีความเห็นตรงกันว่าควรมีการพัฒนาทางด้านศีลธรรมแก่เยาวชนไทย

3. ผู้เข้ารับการอบรมมีความเห็นตรงกันในเรื่องของการนำประโยชน์ที่ได้รับได้จากการนำหลักไตรสิกขา และโยนิโสมนสิการ ไปใช้ในชีวิตประจำวันไปถ่ายทอดแก่นักเรียนในสถานศึกษาของตน

ณัฐกิตติ ศรีสันต์ (2548) ได้ศึกษาปัญหาและแนวทางการพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธในภาคตะวันออก กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย ได้แก่ผู้บริหารฝ่ายวิชาการ จำนวน 322 คน เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบสอบถาม ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้ ปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธ ในภาคตะวันออก โดยรวมและรายด้าน ทั้ง 5 ด้าน (ด้านศักยภาพ สภาพแวดล้อม ด้านกิจกรรมพื้นฐานวิถีชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ ด้านการบริหารจัดการ) พบว่า อยู่ในระดับปานกลาง การเปรียบเทียบปัญหาในการดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธ ในภาคตะวันออก จำแนกตามสถานภาพการดำรงตำแหน่ง โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ และการเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธ ในภาคตะวันออก จำแนกตามขนาดของโรงเรียน โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มี

นัยสำคัญทางสถิติ การเปรียบเทียบปัญหาการดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธ ในภาคตะวันออก จำแนกตามวุฒิการศึกษา โดยรวมและรายด้าน พบว่า แตกต่างกันอย่างไม่มีนัยสำคัญทางสถิติ แนวทางการพัฒนา การดำเนินงานโรงเรียนวิถียุทธ ในภาคตะวันออก พบว่า โรงเรียนวิถียุทธจะ ประสบความสำเร็จต้องพัฒนาที่ตัวบุคลากร คือ ครูก่อน ครูต้องเป็นครูวิถียุทธจริง ๆ วิถียุทธเป็น เรื่องของจิตใจเป็นนามธรรม ไม่ใช่รูปธรรม ถ้าไม่พัฒนาบุคลากร คือครูก่อน ก็จะต้องพัฒนาไป พร้อม ๆ กัน กับเด็กนักเรียน เรื่องที่ถามมาทั้งหมด เป็นส่วนประกอบเท่านั้น คนใช้ไม่เป็นก็ไม่เห็นคุณค่า ไม่ก่อให้เกิดประโยชน์ การวัดวิถียุทธต้องวัดที่คุณค่าของคน

ณัฐวุฒิ อรุณพานิช (2548) ได้ศึกษาสภาพการดำเนินงาน ปัญหาการดำเนินงาน และ ศึกษาแนวทางพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษา กำแพงเพชร เขต 1 ประชากรที่ใช้ศึกษา ได้แก่ ผู้บริหารโรงเรียนในโครงการวิถียุทธ จำนวน 24 คน โดยศึกษาจากประชากรทั้งหมด และครูผู้สอนในโรงเรียนในโครงการวิถียุทธ จำนวน 191คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล คือ แบบสอบถามมาตรฐานประมาณค่าและแบบสัมภาษณ์ สถิติที่ใช้คือ ค่าร้อยละ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและการวิเคราะห์เนื้อหาผลการวิจัย พบว่าสภาพ การดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ ทั้ง 5 ด้าน คือ ด้านการบริหารจัดการโรงเรียนวิถียุทธ ด้านการ จัดวิถียุทธสู่การเรียนรู้ด้านกิจกรรมเสนอแนะและพัฒนา ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะ บุคลากรโรงเรียน และด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถียุทธ ในภาพรวมพบว่า มีค่าเฉลี่ยอยู่ใน ระดับมาก ปัญหาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถียุทธ ทั้ง 5 ด้าน ในภาพรวมพบว่า มีปัญหาอยู่ในระดับปานกลาง

สมคิด โพธิ์จุมพล (2548) ได้ศึกษาการบริหารจัดการในโรงเรียนวิถียุทธ กรณีศึกษา โรงเรียนบ้านหนองผือ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาหนองคาย เขต 1 ทำการศึกษา กรณีศึกษาใน 3 ด้านคือ ด้านปัจจัย ด้านกระบวนการ และด้านวัดและประเมินผลการจัดการ การศึกษา ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู นักเรียน ผลการศึกษาสรุปได้ว่า ด้านปัจจัย ผู้บริหารสถานศึกษา ครู จะต้องเป็นบุคคลที่มีวิสัยทัศน์ ปฏิบัติงานอย่างเป็นระบบ มีความศรัทธา ประพฤติปฏิบัติตามหลักของพุทธศาสนา โดยเฉพาะศีล 5 ซึ่งเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต เป็น แบบอย่างที่ดีแก่ศิษย์ ชุมชน การบริหารการจัดการศึกษา ต้องเปิดโอกาสให้ชุมชนในท้องถิ่น โดยรวมทั้ง บ้าน วัด โรงเรียน เข้ามามีส่วนร่วมกำหนดวิสัยทัศน์ จัดทำหลักสูตร ปรับปรุงภูมิทัศน์ และปรับปรุงกายภาพสิ่งแวดล้อม ด้านกระบวนการ สถานศึกษาได้จัดการเรียนการสอนเชิง บูรณาการสอนตามหลักไตรสิกขาทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับชีวิตประจำวันทุกช่วงชั้น มีการวัดผลและประเมินผลตามสภาพจริง ด้วยวิธีที่หลากหลาย รวมทั้งการส่งเสริมความสัมพันธ์ แบบกัลยาณมิตร โดยเฉพาะอย่างยิ่งการปฏิบัติกิจกรรมทางพระพุทธศาสนาร่วมกับพระสงฆ์

ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ด้านผลผลิต โรงเรียนเน้นคุณลักษณะที่พึงประสงค์ของนักเรียนโรงเรียนบ้านหนองผือ 14 ประการ โดยเปิดโอกาสให้ชุมชน ผู้ปกครอง นักเรียนได้มีส่วนร่วมในการประเมินผล

แสงทอง เรืองศิลป์ (2548) ได้ทำการศึกษาสภาพการดำเนินงานโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาขอนแก่น เขต 4 ; กรณีศึกษาโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 34 (บ้านกุดจิ้ง) กลุ่มเป้าหมาย คือผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง 15 คน พบว่าทางโรงเรียนได้ดำเนินงานตามกระทรวงศึกษาธิการโดย 1) ด้านการบริหารจัดการได้เตรียมการศึกษาเอกสารต่าง ๆ และปรึกษาพระสงฆ์ที่มีความรู้ ความสามารถ ได้เตรียมความพร้อมทั้งบุคลากร นักเรียนและผู้ปกครองจัดอาคารสถานที่ให้ร่มรื่นสวยงามเหมาะสมกับวิถิพุทธแล้วดำเนินการจัดทำคู่มือแนวทางในการปฏิบัติและได้ปฏิบัติตามแนวทางที่วางไว้ มีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินผลการดำเนินงาน แล้วประชาสัมพันธ์เผยแพร่ต่อไป 2) ด้านการจัดวิถิพุทธสู่การเรียนรู้ ได้จัดกิจกรรมสอดแทรกวิถิพุทธเข้าไปในกิจกรรมการเรียนการสอน ครูผู้สอนปฏิบัติตนให้เป็นตัวอย่าง ด้วยการสอนให้รู้ ทำให้อุอยู่ให้เป็น ให้นักเรียนได้ปฏิบัติตนให้กินอยู่ดูฟังเป็น 3) ด้านการจัดกิจกรรมโรงเรียนวิถิพุทธรายวัน รายสัปดาห์ รายเดือนและรายปี เน้นให้นักเรียนได้ฝึกปฏิบัติจริงในเรื่องของศีล สมาธิ ปัญญา และการปฏิบัติธรรม รักษาศีล ในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา 4) ด้านการพัฒนาบุคลากรและคุณลักษณะของบุคลากร ได้ให้บุคลากรได้รับการฝึกอบรม การฝึกปฏิบัติ พัฒนาตนเองเพื่อเป็นแบบอย่างที่ดีแก่นักเรียน 5) ด้านการเกื้อกูลสัมพันธ์โรงเรียนวิถิพุทธและชุมชนนั้นโรงเรียนได้ร่วมมือกับวัด ชุมชน เป็นกัลยาณมิตรที่ดีต่อกันจัดกิจกรรมร่วมกันในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา

อมรรัตน์ แก้วมะ (2548) ได้ศึกษา เปรียบเทียบ และหาอำนาจพยากรณ์กระบวนการบริหารจัดการศึกษาและประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ สังกัดสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาสกลนครเขต 1 พบว่า ระดับกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธโดยรวมอยู่ในระดับมากทุกชั้น โดยกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ ชั้นการปรับปรุงและพัฒนาอย่างต่อเนื่องสูงกว่าด้านอื่น ๆ ระดับกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ โดยรวมอยู่ในระดับมากทุกด้าน โดยการบริหารจัดการมีประสิทธิผลมากกว่าด้านอื่น ๆ และกระบวนการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธ ชั้นการดำเนินการจัดสภาพและองค์ประกอบต่าง ๆ ชั้นการประเมินผลการเผยแพร่ผลการดำเนินงาน ชั้นการดำเนินการพัฒนา และชั้นเตรียมการ สามารถทำนายประสิทธิผลการบริหารจัดการศึกษาโรงเรียนวิถิพุทธได้อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .01 โดยมีอำนาจพยากรณ์ร้อยละ 65.70 และมีความคลาดเคลื่อน 0.3190

วิริติ จันดากุล (2549) ได้ศึกษาการพัฒนากิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาโรงเรียนวิถีพุทธของนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 1 ตำบลท่าศาลา อำเภอเมืองจังหวัดลพบุรี เครื่องมือที่ใช้ คือ แบบสอบถาม ผลการวิจัยพบว่า สภาพก่อนการดำเนินการพัฒนา กิจกรรมบริหารจัดการปัญญาโรงเรียนวิถีพุทธของโรงเรียนไทยรัฐวิทยา 1 ยังไม่ได้รับการพัฒนาที่ชัดเจนมีเพียงบางกิจกรรมที่โรงเรียนเคยจัด และไม่มีกิจกรรมที่จัดต่อเนื่องทำให้นักเรียนไม่เกิดความคุ้นเคยและพัฒนาไตรสิกขา หรือการพัฒนาจิต นักเรียนมีโอกาสในการปฏิบัติกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาน้อยมาก แนวทางและวิธีการพัฒนา กิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญา จากผลการวิจัยพบว่า กิจกรรมเข้าค่ายฝึกอบรมเพื่อทดลองใช้กิจกรรมอันจะก่อให้เกิดการบริหารจิตเจริญปัญญาโรงเรียนวิถีพุทธนำไปสู่การพัฒนา กิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาได้อย่างเหมาะสม สำหรับการประพฤติดิปฏิบัติการบริหารจิตเจริญปัญญาได้ถูกต้อง กิจกรรมสามารถเสริมสร้างความรู้ ความเข้าใจ และความตระหนักในคุณค่า และความสำคัญของการพัฒนา กิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาโรงเรียนวิถีพุทธ ผลการพัฒนา กิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญาของนักเรียนชั้น ป. 6 พบว่า ด้านปฏิริยาดบสนอง ในด้านสถานที่ในการฝึกอบรมเห็นว่ามีเหมาะสมอยู่มาก ด้านการเรียนรู้หลังจากเข้าค่ายสูงกว่าก่อนเข้าทั้งด้านความรู้ เจตคติ และทักษะ ด้านพฤติกรรมที่เปลี่ยนแปลง นักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมีพฤติกรรมด้านความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความตรงต่อเวลา การมีความเคารพ ความมีสมาธิและปัญญาเปลี่ยนไปอยู่ในระดับดี ด้านผลลัพธ์ ผลที่เกิดกับผู้เรียน พบว่ากิจกรรมสามารถพัฒนาได้หลายลักษณะ มีการนั่ง นอน ยืน เดิน และมีกิจกรรมในการพัฒนาจิตและปัญญาได้หลากหลายทำให้ผู้เรียนเกิดศีล สมาธิ ปัญญา ผลที่เกี่ยวกับโรงเรียนพบว่า การพัฒนา กิจกรรมโดยผู้ที่เกี่ยวข้องทุกคนมีส่วนร่วม ทำให้บุคลากรทุกคนในโรงเรียนเข้าใจกัน ทำให้การพัฒนาโรงเรียนไปอย่างรวดเร็ว ผลที่เกิดกับสังคมผู้มีส่วนสำคัญ และผู้มีส่วนเกี่ยวข้องทุกฝ่ายเกิดการเรียนรู้จากการปฏิบัติงานจริง สามารถถ่ายโยงประสบการณ์ไปสู่โรงเรียนวิถีพุทธกลุ่มอื่นได้

อุทัย รัตนา (2549) ได้ศึกษาระดับความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของ ครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 และเปรียบเทียบความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาของครู ผู้บริหาร และประธานคณะกรรมการสถานศึกษาขั้นพื้นฐานของโรงเรียนวิถีพุทธ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษามหาสารคาม เขต 1 โดยรวมรายด้าน ใน 5 ด้าน คือ ด้านกายภาพ ด้านกิจกรรมพื้นฐานชีวิต ด้านการเรียนการสอน ด้านบรรยากาศและปฏิสัมพันธ์ และด้านการบริหารจัดการ พบว่า ระดับความต้องการให้ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาอยู่ในระดับมาก

จากการศึกษางานวิจัย พบว่า การศึกษาการดำเนินงานโรงเรียนวิถีพุทธ ในกรณีที่เป็นโรงเรียนวิถีพุทธต้นแบบ ไม่มีปัญหาในการดำเนินการในช่วงปีแรกของการดำเนินโครงการ แต่เมื่อทำการศึกษาการดำเนินการในช่วงปีที่สองของโรงเรียนวิถีพุทธทั่วไปกับพบว่า มีปัญหาเกิดขึ้น และมีผลงานวิจัยสนับสนุนให้นำหลักไตรสิกขา และโยนิโสมนสิการไปใช้พัฒนาศีลธรรมของเยาวชน และการจัดกิจกรรมบริหารจัดการจิตเจริญปัญญา ทำให้พฤติกรรมนักเรียนที่เข้าร่วมโครงการมีพฤติกรรมด้านความมีวินัย ความซื่อสัตย์ ความรับผิดชอบ ความตรงต่อเวลา การมีความเคารพ ความมีสมาธิและปัญญาเปลี่ยนไปอยู่ในระดับดี แต่งานวิจัยส่วนใหญ่เป็นการศึกษาสภาพการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธ ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาเจาะลึกถึงส่วนที่สำคัญที่สุด คือ รูปแบบการเรียนการสอน ว่าโรงเรียนวิถีพุทธในกรุงเทพมหานครและภูมิภาค มีรูปแบบการเรียนการสอนอย่างไร เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาพัฒนาการดำเนินงานของโรงเรียนวิถีพุทธให้มีประสิทธิภาพสูงสุด

4.2 งานวิจัยต่างประเทศ

Williams (1992) ศึกษาเรื่อง How a Value is Treated in Middle Schools: The Early Adolescents' Perspective ซึ่งมุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเรียนรู้ค่านิยม จริยธรรมของนักเรียนในวัยรุ่นตอนต้นของโรงเรียนทั้งในเมือง นอกเมือง และเอกชน เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตและสัมภาษณ์จากนักเรียนชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 1 ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 2 ครูผู้สอน ผู้ปกครอง และผู้บริหารโรงเรียน ผลการวิจัยพบว่า ไม่พบความแตกต่างในโรงเรียนแต่ละห้องเรียน โดยนักเรียนที่ได้รับแบบอย่างที่ดี การเรียนการสอนแบบนักเรียนเป็นศูนย์กลาง และการจัดบรรยากาศที่ดีจะทำให้การยอมรับ ความเคารพ และความเชื่อมั่นระหว่างนักเรียนต่อครูผู้สอนพัฒนาขึ้นมากกว่านักเรียนที่ได้รับการสอนแบบปกติ นอกจากนี้ นักการศึกษาต้องให้ความสำคัญกับบทบาทของครูในการสร้างสรรค์และจัดบรรยากาศทางจริยธรรมในห้องเรียนให้เป็นไปในทางบวกมากกว่าความพยายามที่จะนำการศึกษาค่านิยมทางจริยธรรมไว้ในหลักสูตร

จากการศึกษางานวิจัยพบว่า ในการจัดการเรียนการสอนที่ส่งเสริมจริยธรรมให้แก่แก่นักเรียนนั้นครูผู้สอนต้องเป็นแบบอย่างที่ดี และเน้นการส่งเสริมด้วยกิจกรรมที่สร้างสรรค์จะสามารถส่งเสริมจริยธรรมให้แก่ผู้เรียนได้

ตอนที่ 4 กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ มุ่งศึกษารูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธทั้ง 4 องค์ประกอบ คือ ปรัชญา/หลักการ/แนวคิด ทฤษฎี วัตถุประสงค์ของรูปแบบการเรียนการสอน ขั้นตอนการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนและกิจกรรมการเรียนการสอน วิธีการวัดและประเมินผลที่ใช้ในรูปแบบการเรียนการสอน ทั้งนี้คุณลักษณะของผู้เรียนที่เกิดขึ้นจากรูปแบบการเรียนการสอนของโรงเรียนวิถีพุทธจะศึกษาจากตัวบ่งชี้ด้านผลผลิต (Output) หรือด้านนักเรียนของโรงเรียนวิถีพุทธ ที่กำหนดขึ้นโดยกระทรวงศึกษาธิการ (2547) ประกอบด้วย คุณลักษณะของผู้เรียน 4 ด้าน คือ

1. ด้านกาย (กายภาพ) คือ

- นักเรียนบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 ในปริมาณและคุณภาพที่เหมาะสม ได้คุณค่าแห่งหมายถึง นักเรียนมีพฤติกรรมที่แสดงออกถึงการบริโภคใช้สอยปัจจัย 4 (อาหาร เครื่องนุ่งห่ม ที่อยู่ อาศัย ยารักษาโรค) หรือการกินการใช้ของในชีวิตประจำวันในปริมาณที่เหมาะสม และรู้จักเลือกกินเลือกใช้สิ่งที่มีคุณค่าเหมาะสม ได้ประโยชน์ ได้คุณค่าต่อชีวิต เช่น การเลือกรับประทานอาหารที่สะอาด มีคุณค่าทางโภชนาการเป็นหลัก มิใช่เลือกรับประทานอาหารที่ดูสวยงาม รสชาติถูกปาก และมีการโฆษณาเป็นหลัก ฯลฯ

- นักเรียนดูแลร่างกายและการแต่งกายสะอาดเรียบร้อย หมายถึง นักเรียนดูแลรักษาร่างกายให้มีสุขภาพดี และแต่งกายสะอาดเรียบร้อยอยู่เสมอ (ตามกาลเทศะ)

- นักเรียนดำรงชีวิตอย่างเกื้อกูลสิ่งแวดล้อม หมายถึง การดำเนินชีวิตประจำวันของนักเรียนมีลักษณะไม่ทำลายสิ่งแวดล้อม แต่มีลักษณะช่วยดูแลสิ่งแวดล้อมให้มีสภาพดี

2. ด้านศีล(สังคม) คือ

- นักเรียนมีศีล 5 เป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต หมายถึง นักเรียนปฏิบัติในศีล 5 เป็นปกติของชีวิต

- นักเรียนมีวินัยซื่อสัตย์ มีความรับผิดชอบ ตรงต่อเวลา หมายถึง นักเรียนมีวินัย หรือมีการปฏิบัติตามกฎ กติกา ข้อตกลง ของส่วนรวมมีความรับผิดชอบในการปฏิบัติตามหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายจนสำเร็จและตรงต่อเวลาที่นัดหมาย หรือที่ตกลงกัน มีความซื่อสัตย์ หรือจริงใจไม่หลอกลวง

- นักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้หรือทำงานเลี้ยงชีพด้วยความสุจริต หมายถึง นักเรียนสามารถพึ่งตนเองได้ หรือทำงานเลี้ยงชีพ ด้วยความสุจริตตามวุฒิภาวะของตนเอง เช่น เด็กระดับอนุบาล และเด็กประถมศึกษาสามารถดูแลในการปฏิบัติกิจวัตรประจำวันด้วยตนเอง โดยพึ่งผู้อื่นน้อยหรือนักเรียนระดับมัธยมศึกษาที่สามารถทำงานให้ได้มาซึ่งเงินทองหรือปัจจัยในการดำรงชีวิตประจำวันให้เป็นการทำงานที่สุจริต ฯลฯ

3. ด้านจิต (จิตใจ/อารมณ์) คือ

- นักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณ หมายถึง นักเรียนมีความกตัญญูรู้คุณ ตอบแทนคุณต่อผู้มีพระคุณ โดยมีการแสดงออกมาเป็นพฤติกรรมที่ปฏิบัติให้เห็น เช่น การแสดงความเคารพต่อพ่อแม่ ผู้ปกครอง และการมีน้ำใจช่วยเหลืองานของพ่อแม่ผู้ปกครอง หรือผู้ที่มีพระคุณอื่น ฯลฯ

- นักเรียนมีจิตใจเมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน)ต่อกัน หมายถึง นักเรียนมีจิตใจเมตตา กรุณา (เอื้อเฟื้อ เผื่อแผ่ แบ่งปัน) เช่น มีน้ำใจที่จะช่วยเหลือผู้อื่นเมื่อผู้อื่นเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ หรือมีน้ำใจแบ่งปันความรู้ สิ่งของให้ผู้อื่นได้รับประโยชน์ เป็นต้น

- นักเรียนทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ อุตุน ขยันหมั่นเพียร หมายถึง นักเรียนทำงานและเรียนรู้ อย่างตั้งใจ มีความขยันหมั่นเพียร อุตุนที่จะทำงาน หรือเรียนรู้อย่างต่อเนื่องจนสำเร็จผลของการทำงานและการเรียนรู้นั้น ๆ

- นักเรียนมีสุขภาพจิตดี แจ่มใส ร่าเริงเบิกบาน หมายถึง นักเรียนมีสุขภาพจิตดี มีความร่าเริงแจ่มใส หรือมีอารมณ์ดีอยู่เสมอ

4. ด้านปัญญา คือ

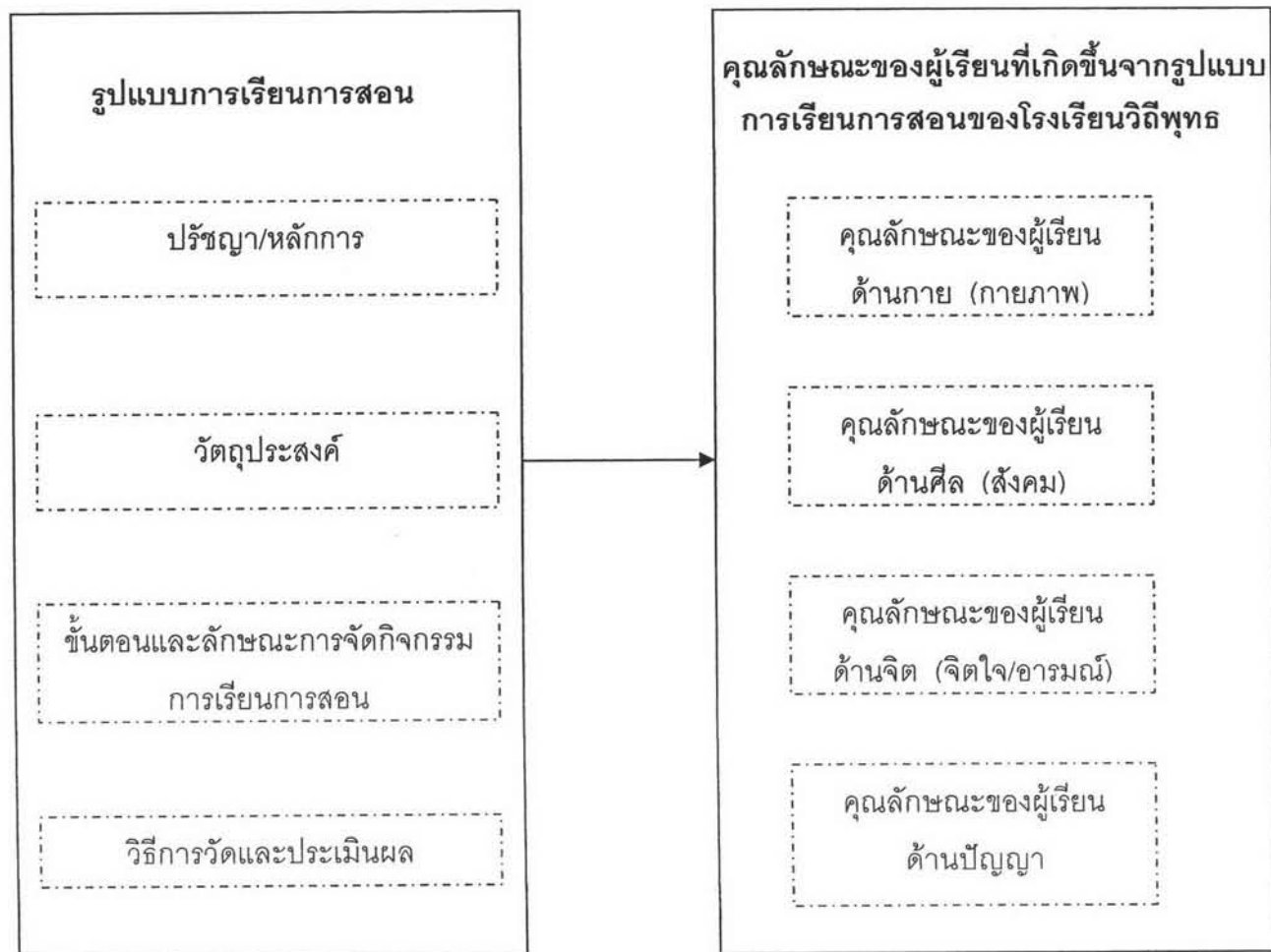
- นักเรียนมีศรัทธาและความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย หมายถึง นักเรียนมีศรัทธาหรือความเชื่อมั่นในพระรัตนตรัย หรือพระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ ว่ามีคุณต่อมนุษย์หรือสัตว์โลก เป็นที่ควรเคารพบูชา และความเข้าใจที่ถูกต้องในพระรัตนตรัย คือมีความเข้าใจด้วยเหตุผลว่าพระรัตนตรัยมีคุณประโยชน์ต่อมนุษย์ต่อโลกอย่างไรบ้าง

- นักเรียนรู้บาป-บุญ คุณ-โทษ ประโยชน์-มิใช่ประโยชน์ หมายถึง นักเรียนรู้เข้าใจ หรืออธิบายได้ถึงการกระทำ และผลของการกระทำที่จะเกิดขึ้นว่าการกระทำอย่างไรเป็นบุญ อย่างเป็นบาป เป็นคุณ หรือเป็นโทษ การกระทำอะไรเป็นประโยชน์ มิใช่ประโยชน์

- นักเรียนใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา แสวงหาความจริง และใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานอยู่เสมอ หมายถึง นักเรียนใฝ่รู้ ใฝ่ศึกษา กระตือรือร้นหาความรู้หาความจริง และมีความต้องการหรือใฝ่สร้างสรรค์ พัฒนางานของตนเองอยู่เสมอ เช่น เมื่อมีเวลาว่างมักชอบอ่านหนังสือ หรือดูสื่อที่ให้ความรู้ เป็นต้น และถ้าต้องการทำงานในลักษณะที่เคยทำอยู่แล้วนักเรียนมักจะคิดสร้างสิ่งใหม่ที่แปลกใหม่หรือพัฒนาจากเดิมมากขึ้น

- นักเรียนรู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานได้ด้วยสติปัญญา หมายถึง นักเรียนรู้เท่าทัน แก้ไขปัญหาชีวิตและการทำงานในชีวิตประจำวันได้เสมอ โดยมีการใช้สติปัญญาหรือแก้ปัญหาเหล่านั้น ด้วยความรู้ ด้วยหลักการ หลักธรรม ที่เหมาะสม โดยนำเสนอผังแผนภาพที่ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย

กรอบแนวคิดในการวิจัย

แผนภาพที่ 5 กรอบแนวคิดในการวิจัย